

Sfera Politicii

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDATAȚIA „SOCIETATEA CIVILĂ”

Anul I — Nr. 7 Iunie-Iulie 1993

32 pagini 200 lei

Integrarea europeană

Ghiță Ionescu
Klaus von Beyme
Emile Noel
John Pinder
Liviu Ioan
Gabriel Ivan
Sorin Popovici
Ovidiu Trăsnea

Partidele în mișcare

Crin Antonescu
Dan Pavel

Doctrine politice

Avatarurile
liberalismului

Interviu cu

Theodor Stolojan

Texte fundamentale

José Ortega y Gasset:
Schimbare și criză

Recenzii

Zbigniew Brzezinski
Marele eșec
John Rawls
Political Liberalism

Cuprins

Editorial Board

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROT
GHIȚĂ IONESCU
KENNETH JOWITT
GAIL KLIGMAN
DAN OPRESCU
STELIAN TĂNASE (Editor)
VLADIMIR TISMĂNEANU

Fundatia Societatea Civilă

Președinte: DAN GRIGORE
Redacția: Aurelian CRĂIUTU,
Costea MUNTEANU,
Liviu ANTONESCU,
Dan PAVEL (redactor șef adjunct),
Ion Andrei POPESCU
Smaranda MEZEI

Assistant Managing Editor:
Niculae Rădulescu-Dobrogea
Graphics:
Tomnița Florescu

Desktop Publishing:
MORETTI & GALL SRL

Acest număr este ilustrat cu gravuri
din volumul LEONARDO DA VINCI,
ISTITUTO GEOGRAFICO DE AGOSTINI
— NOVARA, 1956

SFERA POLITICII încearcă
să fie un spațiu al dialogului
între diferite puncte de vedere,
uneori diametral opuse. În
consecință, articolele inserate
în paginile noastre implică
exclusiv pe autorii lor.

* Reproducerea articolelor
din revista în publicația ușoară se
face numai cu acordul redacției.

* Ultima zi de primire a mate-
rialelor colaboratorilor noștri este
data de 10 (zece) a fiecărei luni.
Rugăm pe cei interesați să
însoțească articolele de un scurt
„curriculum vitae“ și un rezumat,
ambele în limba engleză.

* Pentru cititorii din
străinătate costul unui abonament
anual este de 50\$ sau echivalentul
acestei sume.

* Pentru cititorii din țară
costul unui abonament anual este
de 3000 lei (inclusiv cheltuielile de
expediție poștală).

* Livrarea revistelor se va
face prin poștă direct abonaților.
De aceea este necesar să completați
mandatul poștal cu adresa exactă
unde doriți să primiți abonamentul
(de preferință acasă).

* Conturile fundației SOCIETEA CIVILĂ la care se pot face
abonamente sunt:
BankCoop SA-SMB 402466026422;
hard currency:
BankCoop SA-SMB 402466022840.

3. Europa	Ghiță Ionescu	Știința politică și politica de integrare
4.	Klaus von Beyme	Noi condiții ale teoriei integrării în Europa
5.	Ghiță Ionescu	Discurs de recepție la decernarea titlului de Doctor Honoris Causa „Noua arhitectură a Europei“ și conștiința europeană
6.	Ovidiu Trăsnea	Cîte Europe?
7.	Gabriel Ivan	Instituționalizarea integrării europene
8.	Sorin Popovici	Reflecții asupra tratatului de la Maastricht
10.	Emil Noël	Reforma de catifea
12.	Liviu Ion	Comunitatea europeană și integrarea economică
14.	John Pinder	Lungul drum al Estului către Vest
15.	Interviu cu prof. Klaus von Beyme	Vocăție pan-europeană
16. Economie	Interviu cu Theodor Stolojan	În politică este nevoie de moralitate și responsabilitate
18. Partidele în mișcare	Crin Antonescu	„Reinventarea“ partidelor — încă o „revoluție“?
19.	Dan Pavel	Uniți sub steagul partidului
20.	George Voicu	Discursul naționalist (II)
22. Aspecte ale tranzitiei	Ioan Mihăilescu	Stereotipuri mentale și atitudinale în România posttotalitară
24.	Alina Mungiu	Tezele și antitezele d-lui Vladimir Pasti
25. Cronică externă	Radu Budeanu	Europa: principiul vaselor comunicante
26. Doctrine	Aurelian Crăițu	Avatarurile liberalismului (1)
28. Recenzii	Mircea Boari	Zbigniew Brzezinski — Marele eșec. Nașterea și moartea comunismului în secolul douăzeci
29.	Vladimir Tismăneanu	John Rawls — Political Liberalism
30. Varia	Sime Pirotici	Calendar — Lexicon
31.	Dan Pavel	Revista presei politice
32. Texte fundamentale	José Ortega y Gasset	Schimbare și criză

CUPON DE ABONAMENT

REVISTA "SFERA POLITICII" • Redacția: Calea Plevnei 137-139, 77131 București
Tel.: 312.26.85

NUME, PRENUME

ADRESA

ORAȘ

COD POSTAL

CĂSUȚA POSTALĂ

FORMA PLATĂ Numerar CEC Dispozitie plată Carte credit

ABONAMENT 1 AN

INCEPÎND CU

SEMNAȚURA

În cazul în care doriți să faceți un abonament la revista
noastră, SFERA POLITICII, vă rugăm decupați acest cupon de
abonament și trimiteți-l pe adresa redacției:

Calea Plevnei 137-139, Sector 6, 77131

București

Revista se poate procura din rețea librarilor
HUMANITAS în orașele București, Iași, Timișoara, Sibiu,
Pitești, Bacău, Slobozia, Piatra-Neamț, Brașov, Craiova,
prin rețelele de librării și difuzorii de presă din orașele
Focșani, Suceava, Oradea, Râmnicu-Vîlcea, Brăila,
Constanța, Cluj-Napoca, Arad, Tîrgu-Mureș, Galați,
Deva, Satu-Mare, Miercurea-Ciuc, Sfîntu Gheorghe,
Buzău, Alba Iulia, Bistrița.

La sediul redacției puteți procura, din stoc, numerele
anterioare (1-6) ale revistei.

Tipărit la PROGRESUL ROMÂNESC S.A.

NOUA ARHITECTURĂ A EUROPEI

Integrarea României în Europa nu depinde, neapărat și exclusiv de competență politică a celor aflați la putere în acest moment. Ei sunt responsabili de ceea ce propaganda noastră externă numește (cu un termen care a supraviețuit diplomației ceaușiste) „imaginica externă”, de încetinirea exasperantă a reformei, a cărei consecință imediată este deteriorarea nivelului de trai și, pe un plan mai general, a nivelului de civilizație. Integrarea în Europa nu depinde numai de putere, ci și de societatea civilă. În cadrul acesteia din urmă, mediile academice, presa, intelectualitatea au făcut pași importanți, esențiali pentru integrare. Dar ce înseamnă, de fapt, integrare?

Răspunsuri complexe au oferit participanții la seminarul internațional „Nouă arhitectură a Europei”, desfășurat în perioada 26-28 aprilie 1993, în Universitatea din București. Acesta a fost una dintre organizatoare, împreună cu Fundația Soros pentru o Societate Deschisă, cu participarea lui Research Committee on European Unification of the International Political Science Association. Președintele prestigiosului comitet internațional este savantul britanic de origine română, Gheță Ionescu (London School of Economics and Political Science, editor al revistei Government and Opposition, membru fondator al Board-ului editorial al revistei *Sfera Politicii*), căruia, în deschiderea seminarului, i s-a acordat titlul de Doctor Honoris causa al Universității din București. Participarea la seminar (al cărei cuvînt de deschidere a fost adresat participanților de către domnul Emil Constantinescu, rectorul Universității) a însemnat un fructuos schimb de expertiză între invitații străini (Prof. Klaus von Beyme — Universitatea din Heidelberg; G.Ciavarini Azzi-Director, Secretariatul general, Comisia Europeană; Karlheinz Neureither — Director general, Parlamentul european; Emile Noël — președinte al Institutului de Studii Europene, Florența; Prof. John Pinder — Colegiul European, Bruges) și participanții români (deputații Stelian Tăușe și Gabriel Tepelea; prof. Constantin Buge — Universitatea București; Constantin Ecu — Director, Institutul Român de Studii Internaționale; Prof. Ioan Mihăilescu — Prorector, Universitatea București; Andrei Pippidi — Universitatea București; Vasile Scăreaș — rector, Școala de Înalte Studii Politice și Administrative; Nicolae S. Tanașoca — Vicepreședinte, Asociația Română pentru Europa; prof. Ovidiu Trăsnea — Școala de Înalte Studii Politice și Administrative; Alina Mungiu — redactor-șef, Expres; Adrian Pop-redactor-șef, Revista Română de Studii Internaționale). Comunicările pe care le publicăm reprezintă contribuții semnificative la subiectul în discuție. Ele ilustrează spusele lui Gheță Ionescu, selectate de organizațori pentru coperta programului seminarului: „Ceea ce face guvernarea modernă o guvernare științifică, este că ea trebuie făcută de oameni competenți: intelectuali, oameni de știință. Ei ar trebui să aibă mai multă autoritate decât cei care se prețind aleși, care sunt în marea lor majoritate incompetent și își cultivă numai interesul electoral.“

ȘTIINȚA POLITICĂ ȘI POLITICA DE INTEGRARE

GHEȚĂ IONESCU

Cazul Iugoslaviei este cazul contrarui. Ura internă dintre popoarele Iugoslaviei a fost înăbușită de dictatura comună iar în momentul eliberării, ea a produs o explozie națională.

Două țări democratice, Franța și Germania, s-au înțelese de la început. De Gaulle, un mare naționalist, a înțelește evoluția viitorului și s-a dus să se înpace cu Adenauer. De atunci, legătura dintre Franța și Germania este semnificativă, chiar și fără să fie o legătură materială. Tocmai în ceea ce privește frica față de putere, în ceea ce privește statul, sunt semnificative relațiile dintre Franța și Germania, la un moment dat, chiar și fără să fie un stat.

În ceea ce privește integrarea, Franța și Germania nu au avut de ce să se înțelesească și să se unifice, însă Germania a avut nevoie să devină un stat, să devină puternică, să devină nouă. Asta înseamnă că, în ceea ce privește integrarea, Germania și Franța sunt într-o situație similară. În ceea ce privește integrarea, Germania și Franța sunt într-o situație similară.

În ceea ce privește integrarea, Germania și Franța sunt într-o situație similară. În ceea ce privește integrarea, Germania și Franța sunt într-o situație similară.

În ceea ce privește integrarea, Germania și Franța sunt într-o situație similară.

Având în vedere că după cele două luni de presă și interviuri, am înțeles că, în ceea ce privește integrarea, Germania și Franța sunt într-o situație similară. În ceea ce privește integrarea, Germania și Franța sunt într-o situație similară.

NOI CONDIȚII ALE TEORIEI INTEGRĂRII ÎN EUROPA

KLAUS VON BEYME

The stages of the development of the European integration can be watched starting with the cold war period, passing through the world-wide crisis, eg. oil crisis, until the present expressions of federalism, achieved at Maastricht. The models of European integration has been developed from the functionalist standpoints of the post-war period to the present principle of "different speed". The future of tomorrow's integrated Europe depends not as much on the élites or organizations but on the democratization of the institutions which can sustain the real rising of the Community.

Prin anii '70, a existat o criză a integrării. 1973, anul soarelui petrolier, a demonstrat că fenomenul de solidaritate al țărilor europene era ca și inexistent, fiecare națiune lipsind singură pentru supraviețuire, fără considerații pentru vecinii săi. Situația gravă a Olandei de atunci cînd portul Rotterdam a fost blocat și nici unul dintre vecinii acestei țări nu îi dădea petrol în mijlocul acestei crize energetice, este doar unul din exemple.

Teoriile integrării păreau a nu fi la modă și, chiar mai mult, erau virtual falsificate de evenimente. A supraviețuit doar „teoria jocurilor”, aceasta arătându-ne că există întotdeauna activități integrate ce se pot desintegra sau dizolvă în momentul cînd participanții își pierd interesul. Falsificarea acestei teorii a integrării, n-a fost niciodată totală. În 1973 a existat o criză a comunității europene, nu și sfîrșitul acesteia. De ce? Mi se pare că teoriile integrării erau pro-federaliste. Se gîndeau atunci un model american, mai mult sau mai puțin, model bazat pe dezvoltarea unei federări sau confederații. Nu se observa, din nefericire, că mai curînd modelul german — cel al unui federalism blocat — era pertinent în această chestiune.

Era în acest model german, un „intergovernmental cooperation” — cum spun englezii, adică un federalism și un cooperatism vertical, alături sub dominația elitelor birocratice. În momentul crizelor, a existat totdeauna o cooperare pe verticală foarte strînsă între diversele nivele ale comunității. S-a dezvoltat atunci o logică instituțională particulară; pe de o parte, sistemul era blocat, incapabil de a schimba regulile jocului, iar pe de altă parte sistemul rămînea coeviz, capabil de a evita dezintegarea totală a comunității.

Consecință — nici integrare foarte strînsă, nici dezintegrare totală.

In anii '90 există — după ipoteza mea — o renaștere a teoriilor federaliste și funcționaliste. Vechiul funcționalism era corect în enumerarea cauzelor și factorilor integrării. Acestui funcționalism îi lipseau însă posibilitățile de previziune a datelor exacte și modul neptat de realizare al acestora. Neo-funcționalismul, în posida tuturor acestor teorii, avea o prejudecată ideologică. El concepea acest proces ca permanent, fără întinderi. Teoria americană, mai ales ea a lui Robert a descoperit interdependență, mai ales mutuală, a coerentiei fără integrare. John Pinder a menționat că aceasta era o integrare negativă. Era, dacă vreti, ca într-un maraj: nici un cuplu fericit nici un divorț total. Adepuii integrării aveau un „plus de finalizare”, care să mențină într-un model federalist de uniune compactă. Însă „euroscropicii” ca Dahrendorf și alții demonstrează deja că viitorul era mai curînd asemănător unei Europe „a la carte” decât a unei Europe „cu viteze diferite”. Tindemans prevăzuse deja că nu toate țările vor participa la

acest proces, în trepte de integrare și nici în celelalte domenii, în moduri asemănătoare. Există în același timp, în acest nou model, pericolul lipsei unui impuls în punerea de acord — cum ar fi fost în cazul acceptării principiului umanității.

Această nouă epocă, a Maastricht-ului, a răspîndit însă „principiul vitezelor diferite”, principiul devenind un mijloc al unui nou model de integrare, existînd în același timp și o certă presiune asupra tuturor componenților comunitarii pentru ca aceștia să avanzeze rapid pentru recuperarea unor decalaje, pentru a crea condiții minime în afirmarea matunității comunitare. Teoria integrării oscila între doi poli, de altfel, la fel ca și în cazul altor teorii politice generale, între teoriile de sistem și cele de acțiune. Funcționaliștii au pus accentul pe „dezvoltările automate” în timp ce noua teorie de acțiune a neo-institutionalismului din anii '80 corecta acest prejudecțiu, punînd accentul pe „actorii politici”. Între cei doi poli existau neorealiști scolii americane care nu constatau din partea elitelor nici un fel de impuls, în direcția integrării, atribuind maselor o atitudine negativă al căruia rezultat era pierderea specificului național. Iar economiștii din toate țările, mai cuînd erau neorealiști fiindu-le teamă de o stabilitate economică foarte dorită mai ales de către economiștii germani.

De altfel, elitele și-au dorit inaugurarea unei noi epoci a integrării sub drapelul Maastricht-ului, în posida faptului că referendumurile și sondajele nu arătau un mare entuziasm din partea populației.

Eurobarometrul, din cînd în cînd, și aici îniție aminte de statisticile din țările socialiste care indicau întotdeauna progres, indică mereu — mai multă dorință de integrare. Doar la începutul anilor '90, pentru prima oară s-au constatat unele tendințe negative, chiar și în Germania, tendințe mult mai de înțeleas în marea Britanie sau în alte părți. Cum să mai justifici și să le explici treaba astă tuturor euroscopiciilor și pesimistilor în ale integrării?

În această conjunctură apare cea de a două ipoteză a mea și anume că elitele au servit ca actori ai noii integrări, fără a fi susținute de alegători, faptul petrecîndu-se cu ajutorul unui substitut — acela al unui sistem mondial care să schimbe.

Teoria integrării a avut întotdeauna adepti ai federalizației. Deviza anilor '50, cînd s-a fondat ideea integrării europene, era „keep the secret out and keep the German down”, adică, impiedică-i pe sovietici să se amestecă în afacerile occidentului și controlă-i pe nemți prin mecanismele integrării.

Noua integrare, cea din anii '90, a fost întocmită anterior anului 1989, însă evenimentele „revoluției pacifice”, exceptînd cele petrecute în România — au dus la accelerarea acestei integrări. Germania a redevenit prea puternică și din nou era nevoie de a fi supusă unui oarecare control; trebuia să existe asigurarea că Germania va rămîne astă de integrată încînă să nu poată acționa decât în sensul interesului european-comunitar. Existau, la fel ca în anii '50, doi stimuleni, unul din exterior și altul din interior. Cel din exterior — cădere socialismului real — a devenit un agent de federalizare, un echivalent a ceea ce reprezintă vechea amenințare

existență din partea URSS-ului. Viitoarea politică a SUA era destul de incertă. Există o coalizare negativă între vechii conservatori și noi liberali de tipul lui McGovern care gîndeau să se retragă pentru a regla doar problemele interne ale Americii. Si războiul din Irak ca și cel din Jugoslavia au arătat însă că americanii erau însă dispusi să se implice în acest gen de conflicte indiferent de continent. Au apărut noi conflicte în fostul URSS, fapt care i-a forțat pe europeni la grăbirea unor alianțe mai strînsse. Factorii interni, aceeași ca dinaintea lui '89 nu modificau din acest punct de vedere datele problemei. Eurosocialismul era în declin, Spania lui Gonzales a devenit capitalistă ca și celelalte țări ale comunității. Iar PASOC-ul grecesc a căpătat o certă retorică socialistă, politica urmată de acest partid de guvernămînt fiind în esență capitalistă.

Se poate spune că din partea stîngii europene nu mai existau obstacole în calea unei strategii comune a țărilor europene. Pe de altă parte și conservatorii s-au schimbat mult. De altfel bătinul continent nu-a urmat vreo strategie cunoscută — Thatcher-istă. Reagan-istă sau monetară adică a supraviețuit unei certe rivalități secrete între creștini și social-democrați și cărora nouă descoperită strategie era mai pronunțată apropiere între comunitari decît cea din decenile anterioare. Aceasta a fost sansa unei dezvoltări împreună a membrilor comunității.

O două rațiune interioară a europenilor a fost aceea că în anii '80 au fost descoperite lacune tehnologice care au permis expansiunea japoneză asupra comunității. În Statele Unite începuseră să apară anumite tendințe protecționiste și din acest motiv Europa a fost nevoită să se grăbească în întărirea unei alianțe defensive, împreună cu americanii dacă era posibil iar dacă nu să încerce regrupîndu-se măcar la nivel de continent în fața ofensivă declarată de Japonia. Dolarii nu mai erau capabili în a servi ca sistem monetar generalizat aşa că europeanii trebuiau să găsească soluții proprii pentru a-și putea integra politica financiară.

A treia motivație a fost aceea că Statul și Piața Comună s-au apropiat și înainte de a se accepta reciproc era mai cunoscute de a le pune în față faptul împlinit. acest rațiونament fiind de asemenea valabil și pentru viitoarele aderări ale țărilor din est, foste socialiste. Există actualmente o permanentă presiune, foarte pronunțată din partea țărilor ex-comuniste pentru a fi acceptate în această comunitate a Europei. Polonia, Cehia, Ungaria aspiră la statutul de membru NATO și ne putem gîndi cu această ocazie din nou la modelul spaniol.

Vă aduceti aminte că Spania nu era chiar pregătită pentru a intra în NATO dar pentru că a dorit să intre în Piața Comună, a trebuit să facă un dublu joc pentru a fi acceptată concomitent în ambele organizații. În același fel s-ar putea proceda, foarte bine și cu țările foste socialiste menționate mai sus și de ce nu apoi sau chiar concomitent și cu România. Dîn cele o sută de noi fotoli propuse pentru a fi acordate Consiliului European, probabil că șăzeci vor reveni în această primă fază Poloniei; acest fapt va diminița ponderea Germaniei în acest organism. În orice caz, ca și în situația Spaniei se tinde spre punerea în față

faptului împlinit înainte de a se admite acceptarea a noi membri.

u existat mai ales două variante în renașterea teoriei integrării europene, ea a lui Karl Deutsch și Ernest Haag care au combinat apropierea sistemelor și actorilor pe care i-am mai menționat. Teoria integrărilor din anii '90 trebuia însă studiată într-o rețea mult mai complexă, existînd în această perioadă mult mai mulți actori decât au fost prin anii '50 cînd existau mai ales elitele naționale. În anii '90, Mitterand și Kohl erau importanți dar nu și singuri, rețea era mult mai complexă, comunitatea însă devinînd un accelerator al acestui proces: există „white paper”-ul din '85, există Delors ca și mulți alii promotori ai unei integrări cu mult mai limitate. În plus existau și elitele economice care nu jucaseră un mare rol în primă fază. Corporațiile multinaționale au devenit motorul integrării aşa cum a crescut întotdeauna stînga anilor '70. Putem da în acest sens exemplul marii fuziuni Dunlop-Pirelli care deși pare o fuziune integră în anii '80 a rămas o cooperare a societăților anonime, fără fuziunea lor. Euro-scepticii au afirmață întotdeauna că integrarea nu va fi posibilă pentru că nu există structuri intermediare. Grupurile de interes însă au jucat și vor juca acest rol pentru că industriile și asocierile lor cooperă dezvoltînd un lobby, la fel ca și la Bruxelles în momentul în care multe națiuni nu au componente în anumite direcții, cum ar fi cea a politicii agricole. Instituțiile nu sunt singure, ele își fac rețele cooperante. Există de asemenea și corporatismul.

Actualmente există și o nouă discuție care are loc la nivelul interesului privat al guvernelor. (*Private Interest Government*) Evident „P.I.G.-s”-urile vor fi importante în cazul Europei însă corelarea lor va fi dificilă în lipsa unei administrații de bază. Fără această administrație, grupurile de interes vor condamna aceste țări naționale, țări care vor trebui să se dezvolte și să pună în scenă anumite politici pe care Bruxelles-ul nu le-a putut elabora. Această tendință, după părerea mea, va fi consolidată prin abandonul principiului umanității. Structurile de astăzi sunt rețele puțin instituționalizate. Un exemplu edificator este cel din 1983 cînd o inițiativă comunitară a fost luate de o firmă — Volvo — apărînd unei țări nemembre a comunității europene, Suedia. În acea perioadă s-au înființat multe „mese rotunde” ale unor mari uzine și societăți anonime cum ar fi Philips, Siemens, Deimler-Benz, Fiat, Bosch, Ciba-Geigy și altele.

Un al treilea factor este integrarea legală. Nu avem actualmente o constituție europeană avem însă prioritatea dreptului comunitar asupra unor aranjamente politice, acest fapt creind probabil o presiune spre nașterea unei constituții confederale.

Dezvoltarea constituțională din Europa și din America a avut trei epoci: în prima epocă, în SUA, deviza era că o constituție trebuie să fie concisă și obscură. După cel de al doilea război mondial, avem un nou model, constituția trebuie să fie lungă și explicită, aşa cum se petrec lucrurile în cazul Spaniei și Portugaliei. Dacă vă veți uita la actuala constituție a României pe care am reușit să o citesc cu ajutorul amabilității lui profesor Ovidiu Trăsnea, există în ea prescripții de necrezut. Teze pe care le-ai fi putut regla prin niște regulamente parlamentare, sunt lungi, exhaustive și uicioare obscură. Evident că întrăm acum într-o a treia fază, aplicată acum în Europa, în care constituții vor trebui să fie lungi și obscure. Această fază se aplică și în cazul Tratatului de la Maastricht. De asemenea, și aici veți găsi lucru de necrezut, cum ar fi articolul 3Δ prin care se proclamă principiile stabilității financiare, credibilității economice, ale reglării pieței muncii precum și

cel al schimbului echilibrat! Chiar și Germania care a dogmatizat întotdeauna aceste patru principii, pe care nu le vezi găsi în dreptul nostru fundamental, le-a înscris doar o singură dată în tratatul dintre cele două Germanii, înaintea reunificării lor.

Și în Constituția dumneavoastră aveți înscris „principiul subsidiarității”. Există în el e funestă alianță la fel ca între landurile germane sau regiunile din Spania care se tem de un federalism al națiunilor minoritare și cel al unui centralism perpetuu așa cum există la englezi. S-a găsit o soluție împriuntată din doctrina catolică și anume „principiul subsidiarității”. Acest principiu foarte asemănător federalismului, enunțat într-o decizie a Parlamentului European din noiembrie '90, este puțin cînd și consimță o delimitare a democratizării sistemului, limitind numărul de cazuri în care comunitatea are dreptul de a regla presuntele. În același timp, acest principiu conține o formulă importantă — cu toate că este obscură — formulă ce lasă cale liberă unui consens care probabil va fi federalist.

Despre democratizarea instituțiilor și atitudinea electorilor

Puteam avea o integrare fără a avea electori. Vechea teorie a integrării conținea etape în care treptat publicul european va prelua inițiativa. Așa cum am demonstrat, ceea ce au făcut elите în anii '50 se regăsește mult în Tratatul de la Maastricht. Alegătorii, așa cum am arătat în cîteva studii, au rămas fidel clăselor din care făceau parte și partidele naționale. A existat însă și o integrare negativă în anii '60 și '70 care însă nu a progresat. Exemple în acest sens sunt Uniunea vamală și universalizarea taxelor pe valoarea adăugată (IVA). Nimic din toate acestea nu a fost cerut de către alegători. Integrarea a fost tolerată de către aceștia și nu susținută. Faptul acesta nu are importanță și poate că mă consideră cinic însă întotdeauna se întâmplă așa în țările democratice. Si este bine că lucrurile se petrec așa. Pentru că dacă România cere astăzi poporului său o completă loialitate democrației, s-ar putea să se termine totul — pentru că aceasta nu există încă în lările dvs. așa cum nu există încă nici în alte democrații. Suporțul democrației este încă dispersat și nu foarte precizat. Din acest motiv, integrarea europeană poate continua fără o loialitate completă din partea alegătorilor.

Vechea teorie a integrării a subliniat că pe termen lung e nevoie de un consens comunitar. În această teorie există diferențierea prin care susținerea poate fi ori sistematică sau având o identificare orizontală. Susținerea sistematică era verticală, ceea identificativă fiind orizontală. Aceste susțineri se aplică populației pentru cel de al doilea caz, în timp ce primul caz, al susținerii sistematice e valabil în cazul interacțiunii alegătorilor cu comunitatea. Dacă luăm în serios această clasificare am putea spune că în anii '90 prima a devenit mai rea iar cea de a doua mai bună. Engelhardt care a descoperit post-materialism și care — în cazul Europei — a crezut că aceia care sunt post-materialiști sunt pro-integratoriști europeni, a greșit, dacă nu mă înșel.

Evident însă, lucrurile s-au schimbat. Există actualmente multe organizații intermediare, există un sistem de „parti-inutze”, există interese de grup, există mișcări sociale. Si Engelhardt greșise mai ales prin faptul că crezuse că statul național este mai degrabă materialist în timp ce Europa a demonstrat deza contrariul.

Concluzia — nu există automatiste de integrare așa cum se afirma în vechile teorii funcționale. Integrarea de la Maastricht este destul de elitistă însă pe termen lung această nouă calitate a integrării va împinge spre democratizare. Vor exista mult timp efecte de „spill-over” de la un caz la altul, efecte luate deja în considerare de către funcționaliști în primele faze ale acestei epoci care, probabil în viitor vor fi corectate. În mod asemănător aceste fapte vor implica și reacții din partea alegătorilor, reacții care vor împinge comunitatea spre o mai mare democratizare. □

A consensuat
Niculae Rădulescu Dobrogea

Discurs de recepție la decernarea titlului de Doctor Honoris Causa

GHIȚĂ IONESCU

Ce plăcută primăvara octogenară!

Dacă Sfîntul Petru m-ar întreba dacă și cum am adăugat ceva autentic și original la enorma și mereu crescîndă avuție a teoriei și științei politice moderne aș sugera că ceea ce cred eu că este mai deosebit sau — cum ar spune Argezi — în cuvinte mai potrivite, este reușita prediciilor mele asupra unor desfășurări politice în domeniile pe care am încrezut să le descifrez unele după altele.

De la Stendhal am învățat că un verdict istoric-cultural se verifică cîteodată și într-o sută de ani. Aceasta este încă și mai adevarat în epoca noastră în care serviciile de informare transformă după bunul plac ceea ce englezii numesc *a person in ceea ce numesc a non person*.

În prima fază, în exil, adică înainte de a deveni cetățean britanică mea de cercetări se limită mai ales la lumina comunismului pe care preferam să o numesc imperiul sovietic. Prima carte pe care am publicat-o se numea *Comunism in România* (1964). În ea a fost tratată istoria României în timpul celui de-al doilea război mondial și a venirii la putere, cu sprijinul armatei sovietice de ocupare, a partidului comunist. Aceasta a căutat să pună capăt monarhiei constituționale cîrnuite de Regele Mihai I, un adevarat om de stat care a făcut totul ca să realizeze România tradiționalilor ei aliați occidentali și să introducă democrație în țară. Totalitarismul marxist-leninist a distrus toate acestea.

La sfîrșitul cărții făceam o predică generală: „...cînd o nouă generație va apărea, regimul din România va fi fără îndoială mai independent față de Uniunea Sovietică și, în același timp, această generație va fi cea care va revendica mai multă libertate internă și mai multă răspundere...”. Combinarea unei emancipații interne și a uneia externe va produce consecințe, de aceea mă uit cu astăzi încredere la tineretul român de azi. Această combinație a devenit, acum, noua tehnică de interpretare a economiei politice internaționale și se cheamă studiul interdependențelor.

Împreună cu colegii mei de atunci, Bernard Shapiro, Bernard Julius, Isabel de Madariaga și, mai tîrziu cu Ernest Gellner și John Pinder Dahl, Daniel Bell, și Giovanni Sartori din străinătate am publicat revista de politică internațională *Goverment and Opposition*. Aceasta este acum, potrivit unor recente statistici oficiale, cea de-a patra revistă de politică din lume, după influența asupra opiniei publice. În același timp, cu colaborarea lui Isabel de Madariaga, istorică de frunte, am scris *Opoziția*, carte tradusă acum în ambele țări de origine ale autorilor, Spania și România.

În 1966, am publicat la Editura Pelikan, cu un titlu oarecum prematur atunci dar confirmat astăzi pe deplin, *The Break-Up of the Soviet Empire in Eastern Europe*. Aceasta a fost urmată de ceea ce cred eu că este principală mea lucrare cu privire la Europa de Răsărit. Ea a apărut în 1967, mai întîi în Franță sub titlul *L'avenir de l'Europe Orientale* și a fost imediat tradusă, simultan în Anglia și America sub titlul de *The Politics of the European Communist States*. În ea am prezentat conceptul de *stat-aparat*. El descrie contextele în care un stat este dominat de unul din aparate, partidul statului marxist-leninist, armata în Chile pe timpul lui Pinochet sau biserică militară în Iran. În privința statelor socialiste, am fost primul cercetător din Occident care a subliniat importanța unei instituții necunoscute nouă și anume *nomenklatura*. Într-o carte a profesorului Hill de la Dublin în care se aleătuiește o biografie a literaturii nomenklaturii, am văzut că între carte mea și celelalte cărți, acum extrem de numeroase, este o distanță de cîtevazece ani.

Carta mea se încheia cu două concluzii. Prima afirma că pluralizarea inevitabilă într-o societate industrială modernă, va duce la distrugerea monopolurilor statului-apară și, pînă la urmă, la desființarea lui. Cea de-a doua sublinia că statele comuniste europene vor fi mai mult europene decît comuniste. Așadar, *dixi et salvavi anima mea*. În acest moment, considerind că am spus și prezis tot ce se poate despre acea parte a lumii, am hotărît să mă opresc în acest cîmp de cercetări politice. În infinita lui bunătate, Dumnezeu mi-a îngăduit să văd că prevederile mele erau juste: imperiul sovietic să se prăbușească, statele din Europa de Răsărit să intre în Comunitatea Europeană.

Regretul meu este că nu am putut împărtăși această extraordinară bucurie cu camarazi mei de luptă științifică. Bernard Shapiro și Raymond Aron ca și cu atâtia alii prieteni din România, morți la canal, în lagăr sau uciși.

În același timp am scris și publicat alte două cărți. În prima, *Centripetal Politics*, tema era deplasarea centrelor de putere, de la

cele recunoscute de constituții naționale către cele funcționale în plan intern — intelectualii, oamenii de știință, întreprinderile private, sindicalele nunciori și țărănești pe de-o parte și către altele, aflate pe o dimensiune transnațională, în afara granițelor statelor-națiuni, precum FMI, G7, GATT, OECD, mariile companii multinaționale de celală partă. Si în acest volum am făcut o preziecare, confuză, după sfîrșitul războiului rece, conform căreia vechile deosebiri ideologice dintre priile politice vor fi înlocuite de unele noi, mult mai reale și imediate: acceptarea unificării transnaționale și rezistența pasiunilor șovine. Această deosebire poate fi invocată în Anglia, Franța, Danemarca, ca să nu mai vorbim despre contextul Rusiei, mai amors politice.

Cegală carte era o reactualizare, pe care mi-o doream mai de mult, a gîndirii politice a unui mare european, Henry Saint-Simon. Titlul ei este *The Political Thought of Saint-Simon* și este o onoare că a fost tradusă și în Franța pentru că francezilor nu le place să te ocupi de autori îlor dacă ești străin. Reactualizarea ideilor europene ale lui Saint-Simon nu era grea, el fiind primul care a organizat un Parlament european. Actualitatea sa constă în prediciția sa, făcută la sfîrșitul veacului al XVIII-lea, după care societatea viitorului va fi o societate industrială, întemierătă pe superioritatea științei și tehnologiei, interdependență acestora două fiind de răspîndire universală. Marx, după ce îl flagelasă pe Proudhon, l-a ponegrit cu nestinsă ură în lucrarea *Mizeria filozofiei*. Însă cu Saint-Simon nu a îndrăznit să facă același lucru. Deși a recunoscut în mod explicit că de mult îi datorăză lui Saint-Simon, Marx i-a deformat complet gîndirea prin propria filosofie. Două sînt deosebirile dintre filosofia originală a lui Saint-Simon și deosebirile lui Marx.

Prima deosebire e de găsit în faptul că Marx, crezînd sau pretînzînd să creașă o revoluția comunistă odată însăși, piața și proprietatea privată abolite, totul va intra în ordinea firească iar omenirea, dezalienată în sfîrșit, va intra în epoca sericii promisă de comunism. Bîjbiile lui Marx și Engels cu privire la statul de după revoluție erau ascunse sub pretextul utopic că revoluția comunistă va rezolva deodată toate problemele. Nimic nu este mai patetic în toată istoria comunismului decît însemnările lui Lenin pe marginea carnetului albastru de note pe care îl ținea în 1917. În acel an, Lenin din cauza superficialității politice a lui Marx, nu știa dacă după revoluție societatea va apărea ca Minerva, gata constituită, sau dacă, dimpotrivă, va fi nevoie de un stat. Așa a apărut așa-zisa dictatură a proletariatului care a fost impusă pentru vreo trei sferturi de veac unor popoare nevinovate. Spre deosebire de Lenin, Saint-Simon prevedea că, sub impulsul științei și tehnologiei, societatea industrială se va forma prin ea însăși în mod funcțional și transnațional, global, statele reducîndu-și puterea și rolul pînă la a deveni organe subsidiare de administrare cooperativă. Ceea ce se întâmplă în lume astăzi, după revoluția informației micro-electronice, este o altă revoluție, ceea ce sub formă de *glasnost* a spulberat cel mai feroce stat din toată istoria statelor, cel care a fost puternica U.R.S.S. Dacă marile state industriale de astăzi vor împlini prevederile de cooperare transnațională — deja Comunitatea Europeană și NAFTA în regiunea nord-americană sînt formate — și dacă oamenii de știință, intelectuali și conducători de întreprinderi vor fi mai atenți ascultări de către politicieni, aceasta este chestiunea centrală a politiciei de astăzi.

Adouă deosebire fundamentală dintre filosofia lui Marx și cea a predecesorului său, Saint-Simon, constă în diferența dintre ateismul militant al lui Marx și Lenin, ca și al tuturor conducătorilor comuniști în general, și creștinismul sublimat al lui Saint-Simon, din lucrarea sa *Le nouveau Christianisme*. Cercetările moderne ale serierilor lui Marx demonstrează că motivul de inspirație ce a stat la baza dezvoltării logicii marxiste a fost ateismul. Pentru Marx comunismul era mijlocul de a atinge ateismul. Într-un pasaj al *Criticii dialecticei lui Hegel*, în stilul lui deosebit de obșur și contuz, Marx — citez — scria „...Cu alte cuvinte, ateismul este umanismul mediat cu el însuși prin suprimarea religiei. Comunismul este mediat cu el însuși prin suprimarea proprietății private. Ateismul și comunismul constituie prima apariție reală și adevarată realizare a esenței umane în ceea cea real...”

Să le păstrăm în minte azi, cînd încercăm să punem bazele noii democrații în România. □

„NOUA ARHITECTURĂ A EUROPEI” ȘI CONȘTIINȚA EUROPEANĂ

OVIDIU TRĂSNEA

A new architecture of Europe suppose, among other things, the time-basis on which integration processes can be realized. For the eastern countries it exists a normative dimension of this time-lag, dedicated to formal drawing of institutions and mechanisms of the pluralistic societies. Also, it exists a social dimension of that time which suppose fundamental changes in social relations and in the individual attitudes.

The infringement of the stereotypes and mentalities which are braking the ascendant evolutions of democracy and the setting-up of the european state of mind depends on new emerging sources of influence: the restauration of the institutional credibility and authority; the crystallization of a new scientific culture, especially in the field of political sciences; the multiplicaton of political experiences of individuals.

The residuals of the past time can be removed only through the way of constituting of a new democratic culture.

Dacă tendința de integrare zonală este activă în mai toate marile regiuni ale globului, se poate însă aprecia că procesele sunt mai avansate și mai extinse, cu toate oscilațiile și dificultățile cunoscute, în Europa Occidentală. Cauzele nu sunt greu de înțeles: aici întâlnim un nivel de dezvoltare și civilizație relativ înalt, și tot relativ, mai omogen decât pe alte continente; și apoi necesitatea concentrării și înțelegerei astăzi mai puternice rezimite și din cauză că Europa „a dat foc globului” în cele două războaie mondiale pustiuitoare. Să mai există un factor foarte important: în Europa, încă din secolul al XVII-lea, s-a constituit o tradiție de gîndire, „ideea europeană”, care a învaderat o comunitate de interese și credințe și, în același timp, căutarea unor soluții transnaționale care să garanteze pacea și „echilibrul european”.

Tocmai de aceea se spune astăzi că procesul integrării europene lansează o provocare științei politice dar nu și filosofiei politice. Una din consecințe: dificultățile procesului empiric real în fața victoriilor naș al idealului teoretic. Filosofia politică propune seturi și ierarhii de valori: de aceea proiectele — ca să folosească o denumire comună — Statelor Unite ale Europei se deosebesc nu numai prin mecanismele și gradele de asociere propuse, ci mai ales prin valorile care justifică asocierea statelor sau

Immanuel Kant propunea „pacea eternă” pe baza unei uniuni federative garantată de suveranitatea dreptului și a moralei; Saint-Simon dorea uniunea pentru a se putea instaura o societate a industrialilor în care să domine știința, competența, creativitatea și justiția; simbolica „mesei comune” și a unității și solidarității a fost promovată de Danton, iar uniunea europeană era extinsă de Jules Michelet pînă la... Vladivostok (și astăzi unii cred că Europa nu mai are limite la Est!). Desigur, nu poate fi neglijat faptul că uneori proiectul a izvorât din tendințele hegemoniste ale unei puteri sau alteia. Ceea ce trebuie subliniat este faptul că, în diferite modalități, se avea în vedere lichidarea conflictelor armate și efortul comun pentru depășirea dificultăților economice.

Dar proiectul de filosofie politică începează să fie utopie sau evasiutopie atunci când pornește mai puțin de la exigențe morale, abstrakte cît mai ales de la tendințe identificate în procesele reale, cum este interdărăjarea tot mai accentuată din zilele noastre și în acest punct filosofia politică se întîlnește inevitabil și posibil fructuos cu știința politică.

Fără, aceasta nu înseamnă — cum a și dovedit-o procesul inițiat prin Tratatul de la Roma — că drumul spre uniunea europeană este liniar și fără dificultăți sau obstacole. Nă aminti aici decât una din cauze: raportul dintre Europa unificată și statul-națiune.

statale, temerea este că s-ar putea dezvolta un megastat, care să promoveze ceea ce s-a numit „comunitarism”, adică dublarea și, probabil, supradimensionarea pîrghiilor de decizie politică și administrativă.

In dezbatările noastre a revenit ca un leitmotiv, atât în privința proceselor de integrare și a accesibilității structurilor europene pentru statele din Est, cât și în privința proceselor de reformă structurală multiplă din țările foste comuniste, problema *timing-ului*, adică a timpului istoric necesar și/sau adevarat pentru respectivele transformări. Este firesc să fi fost așa, întrucât pentru a ști ce vrei și cum să faci, trebuie să știi și *când* poate fi făcut.

În ale sale *Reflections on Revolution in Europe* Ralph Dahrendorf nota că, schematic considerată, construcția libertății (în țările postcomuniste) implică trei procese cu scale temporale diferite: procesul *formal* al reformei constituționale — cel puțin săse luni; reforma economică — cel puțin săse ani; societatea civilă, recte crearea bazelor sociale ale implementării reale a constituției și reformei economice — șaizeci de ani sau cel puțin o generație. Judecînd după experiența noastră, *timing-ul* primelor două procese apare mult prea scurt: elaborarea formală a constituției și validarea ei au luat un an și jumătate, dar nici pînă acum n-au fost create toate instituțiile și mecanismele pe care ea le prevede. Nicăi în privința reformei economice optimismul exagerat nu se justifică. În orice caz, ceea ce trebuie reținut este ideea de bază: nu numai ritmuri istorice diferite pentru procesele care în realitate se conjugă și interacționează, ci mai ales accentuarea faptului că numai prin încheierea construcției societății civile acestea dobîndesc existență autentică! Dar construirea societății civile nu este doar un proces instituțional -normativ, ci în primul rînd unul ce vizează schimbarea profundă a mentalităților și relațiilor interumane. Or, schimbarea mentalităților, împotriva a ceea ce susținea Heller Agnes la conferința teoretică ce a avut loc în 1991 la Timișoara, nu este o „schimbare la față” (*volte-face*), adică o mutație bruscă, ci un proces de lungă durată. Studiile școlii „Analelor” ca și ale unor istorici români au pus în evidență mecanismele complexe ale unor asemenea schimbări.

Și cu aceasta am ajuns și la problema stereotipurilor și a „cercului vicios” cu care și încheia interesanta sa comunicare profesorul Ion Mihăilescu. „Cercul vicios” — schimbarea mentalităților presupune schimbarea instituțiilor, iar schimbarea instituțiilor presupune schimbarea mentalităților întrucât, pînă la un anumit punct, orice instituție poate fi considerată un cadru formal al căruia sens este determinat de conținutul viu al activității socio-umane și de sistemul de valori care o orientează — nu este specific doar tranziției noastre. Problema este rezisită cu putere în perioada de schimbări rapide și profunde, iluministi francezi, de pildă, socoteau că instituțiile (și în general mediul social și politic) pot fi inovate doar prin schimbările modului de gîndire al oamenilor, numai că acesta din urmă nu poate fi modificat decât prin schimbările mediului social și politic. Studiind democrația americană din epoca jacksoniană, Alexis de Tocqueville a încercat să evite „cercul vicios” analizînd alternativ influența instituțiilor asupra moravurilor și influența moravurilor asupra instituțiilor democratice, relevînd rolul urias al asociațiilor de tot felul și al bisericii în înfrîngerea individualismului.

Problema ridicată pentru învingerea stereotipurilor din actuala perioadă de

tranzitie — valabilă pentru toate țările postcomuniste prin „spargerea” cercului vicios are o deosebită însemnatate și teoretică și practică, pentru că e de natură să ofere soluții pentru orientarea socializării politice în direcția valorilor autentice democratice. Pentru a imagina o călărie ar fi, cred, util să menționăm factorii sau sursele stereotipurilor. În primul rînd, desigur, experiența personală, sau experiențele, pentru că orice individ participă concomitent la viața mai multor grupuri de natură diferite, care îl inspiră — dacă nu chiar împun — criterii de raportare la viața politică internă și internațională. A doua sănsă ar fi autoritatea sau autoritățile, adică fie modele umane, fie autorități instituționalizate (biserici sau asociații civice) dar și „bunul simbolic”, adică acela colecție de atitudini, simboluri, elisee și analogii larg acceptate care oferă o scală de evaluare politică aparent rațională. A treia sursă ar fi știința, adică ansamblul de cunoștințe validate prin verificări, de comunitatea oamenilor de știință; în acest context ar trebui să se plaseze influența științei politice. În fine, nu poate fi ignorată ideologia, care sistematizează doctrine politice, oferindu-le o structură care le face influente și rezistente: spie deosebită de știință, ideologile interprează faptul politic și în termeni emoționali, utilizînd larg simbolica politică. Ponderea sau gradul încorporării acestor surse în mentalitățile și stereotipurile politice este, desigur, diferență în fiecare caz în parte.

Dar dintre toți acești factori, cel care ar putea avea efectul cel mai puternic ar fi, cu siguranță, știința (la care îl adăuga și filosofia) politică. În ultima instanță, ea ar trebui să ofere osatura prescriptive a noi culturi politice democratice, stabilind criterii de evaluare a evenimentelor politice interne și internaționale. Deçi și „reintrarea” noastră plenară în Europa depinde, într-o măsură, de înfăptuirea și generalizarea unui astfel de cultură politice democratice, care să suprime stereotipurile reziduale ale trecutului. Noua arhitectură a Europei trebuie inevitabil prin conștiința europenilor.

Ovidiu Trăsnea—Political scientist and Professor at the School of Higher Studies in Politics and Administration, Bucharest. He authored a lot of books on contemporary political sciences issues.

naționilor. Emeric Crucé (1623) întea la înfăptuirea păcii generale și a libertății comerțului pentru toată lumea; liberalul Jeremy Bentham voia să umple lumea de republici confederate pentru a putea realiza idealul utilitarist, cea mai mare fericire pentru un număr cât mai mare de oameni;

CÎTE EUROPE ?

GABRIEL IVAN

„Nu este nici o coincidență că nu folosesc termenii „Est” și „Vest”. Din cauza așezării ei geografice, tradițiilor și trecutului. Cehoslovacia apătuine Europei Centrale.” La cîțiva ani după această precizare mai degrabă lingvistică făcută de Alexander Dubcek într-un interviu acordat în ianuarie 1988 ziarului „L’Unità”, toate referințile cu privire la regiunea desemnată în perioada postbelică prin temienul „Europa de Est” utilizează un nou concept geopolitic: Europa centrală și răsăriteană. O asemenea reconfigurare a limbajului reflectă reconfigurarea spațiului politic european. Nu în direcția pe care o anunțau cuvîntările rostite la sfîrșitul anilor ’80 de François Mitterrand, de reformatorii comuniști sau de funcționarii organizațiilor comunitare, ci într-o direcție divergentă: divizarea fostei Europe de Est în două entități, Europa Centrală și Europa Răsăriteană. Și, în consecință dezvoltarea separată — după cel pușin jumătate de secol de sinerinizare și de omogenizare — a celor două grupe de state ex-socialiste: prima cuprinzând, în afara Cehiei și Slovaciei, Polonia, Ungaria, statele baltice, Croația, Slovenia și o parte din actuala Bosnia-Herțegovina; cealaltă, parte europeană a C.S.I., Bulgaria, România, Serbia, Muntenegru, Macedonia și teritoriile sărbilor bosniaci. Un fel de „apartheid” politic, economic și cultural pe care am încercat să-l explic — în cîteva articole apărute în revistele „22” și „Futures” — prin constituirea unei zone periferice a viitoarei așezări europene (zonă care coincide, în linii mari, cu aria de răspîndire a bisericii ortodoxe). Avansam ipoteza că războiul din Iugoslavia reprezintă manifestarea violentă a deschiderii acestui falii în sunul post-comunismului post-european. Hărțile actualului plan de pace Vance-Owen redau o parte din traiseul graniței care va separa Europa Centrală de Europa Răsăriteană. Nu excludem posibilitatea ca violențe de tot felul din jurul problemelor minorității maghiare să conduceă la prelungirea faliei iugoslave pe teritoriul României. Secesiunea Iugoslaviei și o eventuală autonomizare a unor regiuni din Transilvania i-ar plasa pe sărbi și pe români în afara zidurilor Metropolei, într-un fel de Mahala a continentului european: de aici înverșunările lor războinice, puseurile naționalismului și sentimentul refuzului, discriminării și persecuției.

*P*recizarea identității central-europene a fost, în ultimul deceniu, o constantă a discursului politic al elitelor din Cehoslovacia, Polonia sau Ungaria. Ea a fost dublată în planul acțiunii politice de desprinderea acestor țări din compoziția fostelor partenere din lagărul socialist. Această dinamică, pe care în termeni imprumutați din cîclism am putea să o denumim „strategia evadării din pluton”, luminează multe dintre evoluțiile care au marcat istoria recentă a Estului. Accelerarea reformelor în Europa Centrală, remanența structurilor comuniste ceva mai la răsărit de această regiune și integrarea europeană în două vîze a fostelor state socialiste nu reprezintă niște simple „coincidențe”. În aceeași mecanică a departajării celor două grupuri de state care alcătuiau imperiul european al Uniunii Sovietice, se inseră politicele de „segregație zonală” operaționalizate de Occident: ajutorul masiv acordat tranziției din Cehoslovacia, Polonia și Ungaria; dezinteresul său în raport cu rezultatul confruntării dintre comunism și democrație în cazul României și Bulgariei; găsirea intereselor legitime ale populațiilor sărbe și demonizarea imaginii acesteia în opinia comunității internaționale. Strategia „evadării din pluton” a debutat la începutul anilor ’70 prin resuscitarea modelului cultural al Mittel Europei ca unitate distinctă în cadrul unui spațiu de civilizație gîndit pînă atunci în

The post-communist states has been split in two entities — Central Europe and Western Europe — according with the semantic refinements of the western political discourse after 1989. The European Common House have to lodge the European countries on three separate flats.

The segregation criterion of those flats are, in some degree, the outcome of the logistic shortage of the western society. For the countries of Eastern Europe one should add to those differences the precarious willingness for breaking-off the dependences chain which feed the dying Empire.

Termeni polarizați Est-Vest. Realizarea Trilateralei de la Visegrăd și a alianței interregionale de tipul celei Transcarpatice și relațiile privilegiate dintre Occident și statele Europei Centrale acreditează acum, la începutul anilor ’90, eficacitatea acestei strategii. Ea se poate finaliza prin revenirea Bulgariei, României și unei părți din Iugoslavia și din fostă U.R.S.S. în sferea de influență a Imperiului Rus.

Vom zăbovi asupra cauzelor care au determinat apariția unui edificiu cu trei nivele care ne placează într-un fel de dependență a „caselor comune europene”. Cea mai invocată este decalajul dintre stadiul reformelor din țările Europei Centrale și stadiul reformelor din țările Europei Răsăriteene. Faptul că în anul 1989 acest decalaj era atât de important încât cu tot sprijinul extremi nu mai putea fi recuperat. În ciuda aplicării în Ungaria lui Janos Kadar a „noului mecanism economic” și dezvoltării mișcărilor politice alternative în Polonia și în Cehoslovacia deceniu 7. nu se poate afirma că aceste țări făcuseră pînă în 1989 un salt decisiv în direcția capitalismului. Datorită menținerii pericolului intervenției sovietice pînă în momentul întîlnirii din Malta, mișcările lor erau prudente, încete și în mod inerent cosmetic. Ele fuseseră nevoie să conserve monopolul politic al partidului comunist și preponderența proprietății de stat în economie. O evaluare obiectivă — pe baza indicatorilor nivelului pluralismului politic, social și economic sau al respectării drepturilor omului — ar revela posibilitatea recuperării avansului acumulat de țările din „prima categorie” pe parcursul anilor 1989 — 1990. E, de presupus că, de exemplu, democrația din România ar fi mult mai puțin „originală” în condițiile unui flux de capital occidental de proporții celor de care au beneficiat în ultimii ani Polonia și Ungaria. În plus, diferența inițială dintre Europa Centrală și Europa Răsăriteană nu are revelanță explicativă în cazul Iugoslaviei. Erau Budapesta sau Varșovia anilor ’80 niște orașe mai europene decât Belgradul? Existau mai multe diferențe între gradul de civilizație al Croației și gradul de civilizație al Serbiei?

Adouă cauză a succesului strategiei evadării din pluton pare a fi ceea formulată de A. Dubcek: așezarea geografică, tradițiile și trecutul. Ea poate justifica regăsirea Cehiei, Slovaciei, Ungariei, Poloniei, Sloveniei, Croației și statelor baltice într-o unitate de civilizație care se individualizează în raport cu civilizația mediteraneană, civilizația balcanică sau civilizația atlantică. Nu și plasarea lor pe locurile „first class” ale navei tranziției. Evaluările din perioada interbelică — cînd nivelul de dezvoltare al României se apropie de cel al Poloniei sau Ungariei — și apoi o jumătate de secol de omogenizare în tiparele stalinismului sesizată sub semnul întrebării handicapul relativ al Europei Răsăriteene.

Ideea specificității central-europene a putut intemeia în plan politic revizionismul austro-ungar sau, cum s-a întîmplat după 1930, expansiunea Germaniei. Doar printre seamănări programată în cabinetele geopolitice contemporane, ea a putut să confere locitorilor acestui „sat mai mare care este

Mittel Europa” un atu în cursa lor către democrație. Dar, poate funcționa acest transfer de semnificații în cazul unor state care asigură în interiorul granițelor lor sinteza dintre civilizația central-europeană și cea balcanică? Doar prin declanșarea unor conflicte de tip iugoslav.

Cea mai plauzibilă dintre cauzele coborîrii unei noi cortine de fier la granița Europei Centrale este caracterul limitat al capacității de control a Occidentului asupra proceselor pe care le-a stimulat în estul continentalului. Resursele sale strategice (capitaluri, sprijin logistic, propagandă, servicii secrete etc.) nu îi permit să susțină integrarea globală a Estului. Costul neașteptat de mare al tranzitiei maghiare și poloneze (numai creditele acordate acestor țări au depășit 200 de miliarde de dolari), cheltuielile enorme pe care le va presupune stabilizarea situației potențial catastrofice din spațiul ex-sovietic (cărora li se adaugă resursele care trebuie disponibilizate pentru gestionarea crizelor din Lumea a treia) și, în sfîrșit, concentrarea Germaniei asupra problemelor Germaniei și defectele participării japoneze au impus Occidentului adoptarea strategiei integrării în trepte. Ceea ce implică direcționarea capacitaților sale strategice destinate dentoeratizării Estului către statele Europei Centrale și, în consecință, neglijarea celei răsăriteene. Sau mai exact spus, politica minimă implicării în această regiune. Politică

limită posibilităților conservate și concentrarea resurselor disponibile — decît de o serie de aranjamente occulte.

Intelegeră prin care rușii au cedat Occidentului Europa Centrală pentru a-și menține influența în Europa Răsăriteană reprezentă explicația cea mai populară a fenomenului „apartheidului zonal”. Acest scenariu reiterează mitul Ialta într-o situație deloc similară celei din timpul întîlnirilor de la Ialta, Moscova sau Teheran.

E greu de presupus că partea învingătoare în urma „războiului rece” și-a afirmat dezinteresul pentru regiunea balcanică. E greu de presupus că summit-urile de tipul celui desfășurat în 1989 în apele agitate ale Maltei mai au o influență decisivă asupra reconfigurărilor geopolitice. Ele sunt oarecum retroactive confirmînd în mod explicit sau implicit o stare de fapt. Or, starea de fapt cea mai evidentă a acestui sfîrșit de secol este descreșterea și prăbușirea vremelnică a Imperiului rus. Varianta păstrării sferelor sale de dominație în stînga Mării Negre ține de domeniul imaginarului colectiv sau cel mult al posibilului. Ea pare fi totuși pentru România o chestiune de viitor.

Pentru statele Europei Centrale, strategia evadării din pluton constituie deja o reușită. Ele au înțuit să utilizeze conjunctura europeană în scopul promovării intereselor naționale. Să și cuplaze vectorii proprii dezvoltării tendințelor grele ale dinamicii internaționale, să se desprindă din cîmplul de atracție al sovietismului și să se plaseze în anticamera viitoarei comunității europene. Nereușitele țărilor Europei Răsăriteene nu sunt rezultatul unui complot american-maghiaro-germano-rus, ci al propriilor precarități. Ce putea să facă România pentru a se menține „în plasă” vecinilor săi occidentali? Care au fost ratelele demersului său de integrare în Europa și care sunt șansele recuperării timpului pierdut? □

Evening

dată mai mult de regulile managementului întreprinderii — care dictează valorificarea oportunităților imediate în defavoarea oportunităților mai îndepărtate (care trebuie, în

Gabriel Ivan is researcher at the Institute for Education Sciences, Bucharest

INSTITUȚIONALIZAREA INTEGRĂRII EUROPENE

SORIN POPOVICI

The European Community is transforming into a new centre of power politics and faces, as Jacques Delors stressed, "une responsabilité globale". What are the possibilities and what are the limits of the EC to cope with new challenges?

Against this background, we think it is necessary to examine the institutional dimension of the post-Maastricht european integration process. The major thrust of such an argument is that, although they might not overcome fundamental cleavages, institutions influence perceptions, structure information channels and help to legitimize decision. They may help us learn how to understand changing realities. Although we must be aware that some institutional models may well belong to a bipolar post-World War II world and may not be of much help in a rapidly changing environment, we must also consider which structures are outdated and which may remain useful.

Dacă teoriile integrării delimităză un domeniu relativ nou al sănătăților politice, problema pe care ele o abordează — și anume, unirea a două sau mai multe state într-o nouă entitate (eventual federatie sau confederație) —, chiar dacă nu afirmată în modul cel mai explicit, se află de mult în atenția celor ce studiază „arta politică”. Această „entitate regională”, alcătuță din state pentru care războiul nu mai reprezintă un mijloc de rezolvare a disputelor dintre ele, este numită uneori „comunitate de securitate” (*security community*).¹ Dintre-o perspectivă istorică distingem două tipuri majore de astfel de „comunități”: comunități de securitate pluraliste, compuse din state care își păstrează integral suveranitatea națională, dar care hotărăsc crearea unor instituții comune care să le înlesnească cooperarea² în anumite domenii (ex. SUA și Canada; Norvegia, Danemarca și Suedia) și comunități de securitate unificate, în care statele își cedează autonomia noilor instituții politice create (ex. Italia și Germania la momentul formării lor).

Reușește oare Tratatul de la Maastricht să definească un ansamblu politic identificabil? Este, desigur, prea devreme pentru a emite judecăți definitive, cu atât mai mult cu cât procesul de ratificare a Tratatului încă nu s-a încheiat. Totuși, în raport cu două dintre dimensiunile analizei comparate, cea a

cău mai strânsă între popoarele Europei.³

Tratatul oferă un plan nou de manifestare a voinței politice de creare a Uniunii europene, înglobând cele două strategii (cooperare, integrare) de creare a unei entități europene în domeniul economic și politic:

„Uniunea este fondată pe Comunitățile europene și pe politicile și forme de cooperare instituite de prezentul Tratat.” (Art. A § 3)

Este însă acest compromis compatibil cu realizarea unui economic, monetar și politic? Reușește sistemul instituțional definit de Tratat să asigure echilibrul între obiective și mijloace?

După o primă lectură a Tratatului, cu greu îți poți reprimă impresia de sincetism pe care acesta îl produce. El nu abrogă nici unul din tratatele anterioare, iar inovațiile aduse, deși în număr mare, sunt grefate pe dispozițiile deja existente. Sincetismul devine vizibil nu numai datorită acumulării unor texte adoptate în perioade diferite, ci — mai ales — coexistenței unor mecanisme de colaborare ce provin din strategii opuse (cooperare, integrare), pe care Tratatul încearcă (dar nu reușește decât parțial) să le concilieze. Ambivalența unor dispoziții din Tratat reușește să nemulțumească atât grupul „euroscepticilor”, care văd din

„.... we may become the makers of our fate when we have ceased to pose as its prophets.”

Karl Popper, *The Open Society and its Enemies*

chiar de grupul eurofil, care depășește existența unei baze juridice care să permită apariția unui super-stat european. Această incoerență reușește să genereze confuzii deosebite în opinia publică europeană, confuzii care pot reprezenta oricărui obstacol serios în calea respectării prevederilor cuprinse în Tratat.

Tratatul extinde competențele Comunității, introducind, pentru prima oară, cetățenia europeană, ce garantează cetățenilor statelor comunitare dreptul la liberă circulație, stabilitate, vot și eligibilitate pe tot cuprinsul Comunității (Art. 138E). Se crează o nouă legătură între cetățean și Parlamentul European prin dreptul la petiție (Art. 138D) și posibilitatea apelării la un mediator (Art. 138E).

O secțiune distinctă a Tratatului (Titlul V, Art. J — J. 11) este consacrată *dispozițiilor relative la politica externă și de securitate comună*, formulind pentru prima oară obiective și definindu-se proceduri de intervenție comunitară în aceste domenii fundamentale. Atingerea obiectivelor menionate în Art. J. 1 § 2 (securitate, pace, cooperare internațională, democrație, respectarea drepturilor omului) se face prin „cooperarea sistematică între statele membre”, dar și prin realizarea unor „acțiuni comune” (Art. J. 1 § 3). Principiile și orientările generale urmează să fie definite de Consiliul European, în timp ce deciziile ce privesc acțiunile comune săt luate, pe baza principiului unanimității, de Consiliul de Miniștri. Aceasta hotărăște (prin vot unanim) care vor fi deciziile care, în cadrul unor acțiuni comune (decise tot prin vot unanim), pot fi luate cu o majoritate calificată (Art. J. 3 § 2, Art. J. 8 § 2). În ceea ce privește apărarea, Tratatul se limitează la o formulare generală:

„Politica externă și de securitate comună include ansamblul problemelor ce privesc securitatea Uniunii europene, inclusiv definirea unei politici comune de apărare care poate conduce, la un moment dat, la o apărare comună.” (Art. J. 4 § 1)

În acest context, definirea deciziilor și

suveranității naționale. Această ultimă presiune a condus la adoptarea regulii unanimității în privința hotărârii acțiunilor comune, regulă care, deși din punct de vedere constituțional prezintă pentru statele membre avantajele sale, rămâne totuși, în fond, paralizantă.

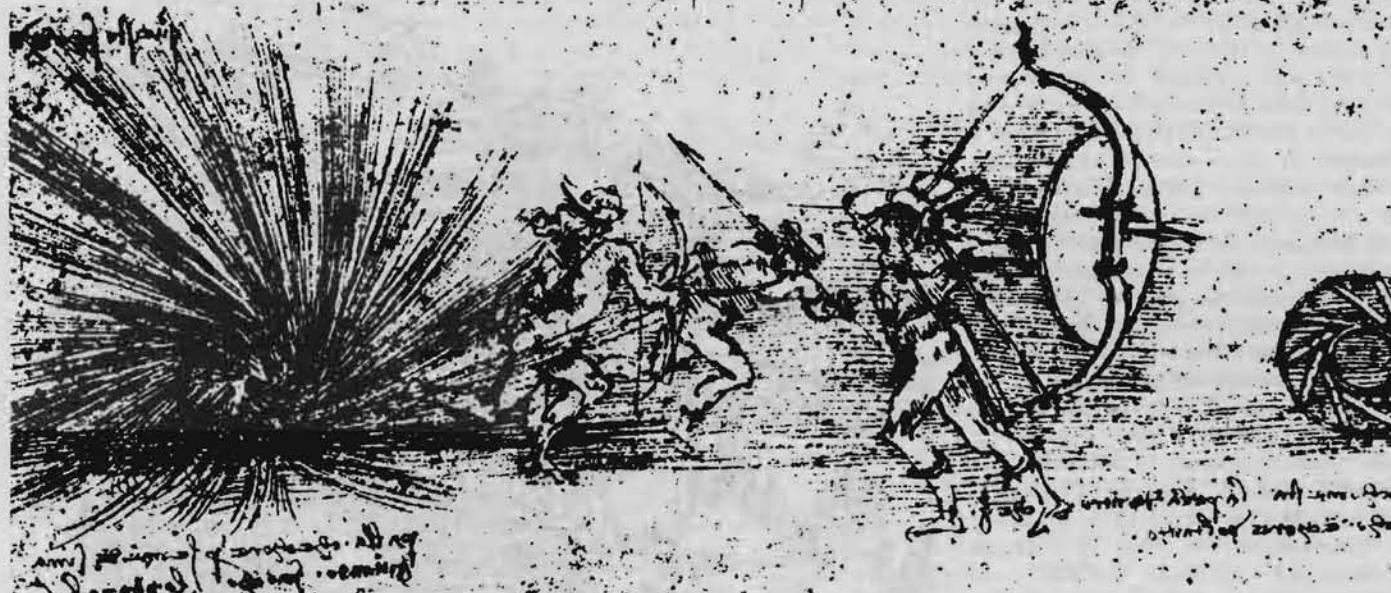
O anumită incertitudine apare și în privința opțiunii între metoda comunitară și cea a simplei cooperări interguvernamentale: pe de o parte se crează un Comitet format din directorii politici aparținând statelor membre (ale cărui raporturi cu Consiliul de Miniștri și cu Comisia CE sunt deocamdată neclare — v. Art. J. 8 § 5), iar pe de altă parte Comisia își se garantează o implicare deplină în acțiunile de politică externă și de securitate (Art. J. 5 § 3) și chiar un drept de inițiativă în fața Consiliului — egal însă cu cel al statelor membre (Art. J. 8 § 3). În aceste domenii (politica externă, securitate), Parlamentul European nu își recunoaște decât un rol figurativ: cel de a fi informat și de a exprima „avize” (Art. J. 7).

Pentru a evalua în mod adecvat perspectivile care se deschid prin ratificarea Tratatului de la Maastricht, este util să examinăm și componentele instituționale ale viitorului Uniunii. Pe de o parte vizibila extindere a competențelor Uniunii nu se va putea materializa decât grație unor organisme și instrumente comunitare a căror bună funcționare este esențială; pe de altă parte nu trebuie să pierdem din vedere faptul că inițiativa Conferinței interguvernamentale s-a născut având drept obiectiv îmbunătățirea „eficiențăii” și „democratizarea” construcției comunitare. Din această perspectivă trebuie să remarcăm și acceptarea explicită a principiului subsidiarității. Principiul în virtutea căruia „deciziile sunt luate într-o manieră că mai apropiată de cetățean” (adică acțiunea la nivelul comunitar nu intervene decât dacă obiectivele aflate în discuție nu pot fi atinse de către statele membre, Art. A § 3 b), reprezintă un veritabil antidot contra eventualelor tendințe spre centralism. Acest principiu, corect aplicat, creează în fapt un *sistem federal* (chiar dacă acest termen a fost eliminat din tratat la sugestia Marii Britanii).

În tratat se poate sesiza o anumită tendință de creare — pentru noile domenii ce intră în competența Uniunii — a unor căi alternative în raport cu organele comunitare, violind astfel principiul „coerenței instituționale” care, pînă în prezent, a reușit să asigure o anumită eficiacitate a acțiunilor comunitare și o delimitare clară a responsabilităților. Astfel, preponderența Consiliului în raport cu celelalte instituții comunitare, amintim că o parte din noile organisme create — cum ar fi Secretariatul General al Consiliului (prevăzut de Art. 151 § 2) sau Consiliul pentru Politica Externă — să genereze structuri concurente Comisiei. Totuși, prezența explicită a Art. C (Dispoziții comune) care precizează: *Uniunea dispune de un cadru instituțional unic care îi asigură continuitatea și coerența reprezentă o declarare de intenție admirabilă.*

Deși organismele Uniunii sunt cele ale Comunității, Tratatul aduce modificări importante (deși parțiale) în rolul și raporturile dintre ele. Comisia își păstrează puterea de inițiativă în sectoarele comunitare (inclusiv cele noi introduse) definind și propunând instrumente și modalități de gestionare a măsurilor luate. Pentru politica externă, de securitate, afacerile interne și cele judiciare, Comisia, împreună cu statele membre, deține puterea de inițiativă.

Legătura constituțională între Comisie și Parlamentul european devine mult mai clară și directă: președintele și ceilalți Comisari desemnați de Consiliu se supun votului Parlamentului și nu pot fi numiți decât după obținerea votului de încredere (Art. 158 § 2).

spațiului — sistemele politice ce există în alte spații geografice — și cea istorică — evoluția Comunității în cei 40 de ani de existență —, putem formula cîteva ipoteze. Mai înainte se impun însă două observații.

I. Tratatul nu reprezintă punctul final al procesului de constituire al Europei unite. El definește doar o etapă dintr-un proces mult mai amplu, creat în mod deosebit prin continuitate. Articolul A subliniază clar acest lucru, astfel:

„... prezentul Tratat marchează o nouă etapă în procesul ce vizează crearea unei uniuni

partajarea suveranității naționale fenomenul statului-națiune, cît și pe acela al „eurofililor”, nemulțumiți de faptul că Tratatul nu prevede înființarea unui adevarat guvern european, cu toate consecințele ce decurg de aici. Din această ambivalență rezultă și o anumită incertitudine ce planează asupra finalității sale.

Deși din Tratat lipsesc referințele la vocația federală a uniunii, tratatul prevede totuși o viitoare monedă comună și, eventual, o politică comună de apărare. *Euroscepticii*, care critică exact aceste dimensiuni ale viitorului Uniunii, își văd esforțurile susținute (indirect)

acțiunilor care se cer luate este încredințată Uniunii Europei Occidentale (UEO) (Art. J. 4 § 2), ale cărui raporturi cu NATO, dar și linii viitoare de evoluție, sunt precizate într-o Declarație specială anexată Tratatului (*Declarație asupra rolului UEO*).

În acest punct al Tratatului se observă ușor faptul că dispozițiile sale săt rodul a două presiuni contrarie: pe de o parte exigările unei solidarități și unități, indispensabile pentru ca Europa să atingă o pondere internațională eficace; iar pe de altă parte reținerea de a renunța la principiul (teoretic) indivizibilității

Mandatul Comisiei este prelungit la cinci ani, coincizind acum cu cel al parlamentarilor (Art. 158 § 1). Această inovație este deosebit de importantă, deoarece permite *Parlamentului European* exercitarea unei influențe mult sporite asupra Comisiei (prin intermediul votului de încredere). În acest mod, votul popular — tradus prin alegerile pentru *Parlamentul European* — va influența inclusiv programul politic al Comisiei.

Trebuie subliniată de asemenea posibilitatea acordată Parlamentului de a solicita Comisiei elaborarea unor propuneră în vederea adoptării unor acte comunitare (Art. 138 b). În acest caz nu ne găsim în fața unui veritabil drept de inițiativă legislativă (care rămâne în competența Comisiei), ci mai degrabă în fața unei puteri de „impulsionare”, pe care Parlamentul nu o poate exercita decât prin votul majoritar absolut a membrilor săi.

În privința rolului rezervat *Parlamentului European* în procesul legislativ, lucurile par deosebit de complexe. Dacă în domeniul politicilor externe, al securității, afacerilor interne și justiției *Parlamentului European* i s-a rezervat dreptul de a primi „informații” și de a exprima „avize”, în cadrul comunitar tradițional sunt prevăzute patru modalități de intervenție:

- „consultare”
- „aviz conform”
- „cooperare” (prevăzută de Art. 189 C)
- „co-decizie” (prevăzută de Art. 189 B)

În timp ce primele trei proceduri existau și înainte de Tratatul de la Maastricht, ultima dintre ele, procedura de „co-decizie” reprezintă o nouitate absolută. În cadrul acestei proceduri, de la primirea propunerii de la Comisie și pînă la adoptarea (ori respingerea) proiectului de către Parlament, sunt posibile nu mai puțin de opt etape. Pentru că spațiul nu ne permite să analizăm în amănunt procedura de „co-decizie”, ne vom limita în a preciza că procedura de amendare este identică atât în cazul procedurii de „cooperare” cît și în cazul celei de „co-decizie”. Astfel, fiecare amendament trebuie adoptat de majoritatea absolută a membrilor Parlamentului European. Însă această normă de amendare (introdusă de Actul Unic și menținută în actualul Tratat) reprezintă o abatere majoră de la regulile normale de funcționare a corpurilor legislative (de obicei majoritatea absolută este cerută pentru adoptarea unor decizii cu caracter special — în nici un caz însă pentru legile ordinare).

Procedura de „cooperare” (introdusă tot de Actul Unic) este menținută în continuare, însă îi se limitează domeniul de aplicabilitate. Procedura de „co-decizie” înlocuiește în mare măsură vechea procedură de „cooperare”.³

Din cele patru proceduri legislative, trei îi atribuie Parlamentului un rol decizional efectiv („avizul conform”, „cooperarea” și „co-decizia”); procedura de „consultare”⁴ (care este pe departe cea mai frecventă) diminuează substanțial rolul pe care ar trebui să-l aibă un organism legislativ într-un sistem constituțional clasic.

Pentru a-i reda *Parlamentului European* locul care îi se cuvine și pentru a putea vorbi despre un sistem democratic inclusiv la nivel comunitar, controlul *Parlamentului* asupra Comisiei nu este suficient: va trebui generalizată procedura de „co-decizie” în domeniul legislativ. Adversarii acestei proceduri ar putea pleda împotriva extinderii ei argumentind că eventuala sa generalizare ar putea încrești extrem de mult procesul decizional la nivel comunitar. Obiectia este, cel puțin deocamdată, întemeiată. Iar aceasta pentru că la nivel comunitar nu există încă o ierarhie a acelor normative care, în funcție de procedura de adoptare și de organele emittente, să distingă între legi constituționale, legi ordinară și reglementări. Odată admisă și în dreptul comunitar, această ierarhie ar facilita distincția dintre dispozițiile pur legislative (având deci un caracter general și inovator) și alte reglementări. Primele ar putea face eventual obiectul deciziei *Consiliului Parlamentului*, în timp ce reglementările ar putea fi lăsate în competența Comisiei. Din această perspectivă ar putea fi privită poate și *Declarația* anexă a Articolului 189 (declarație cu privire la ierarhia acelor comunitare), care precizează că o conferință interguvernamentală va fi convocată

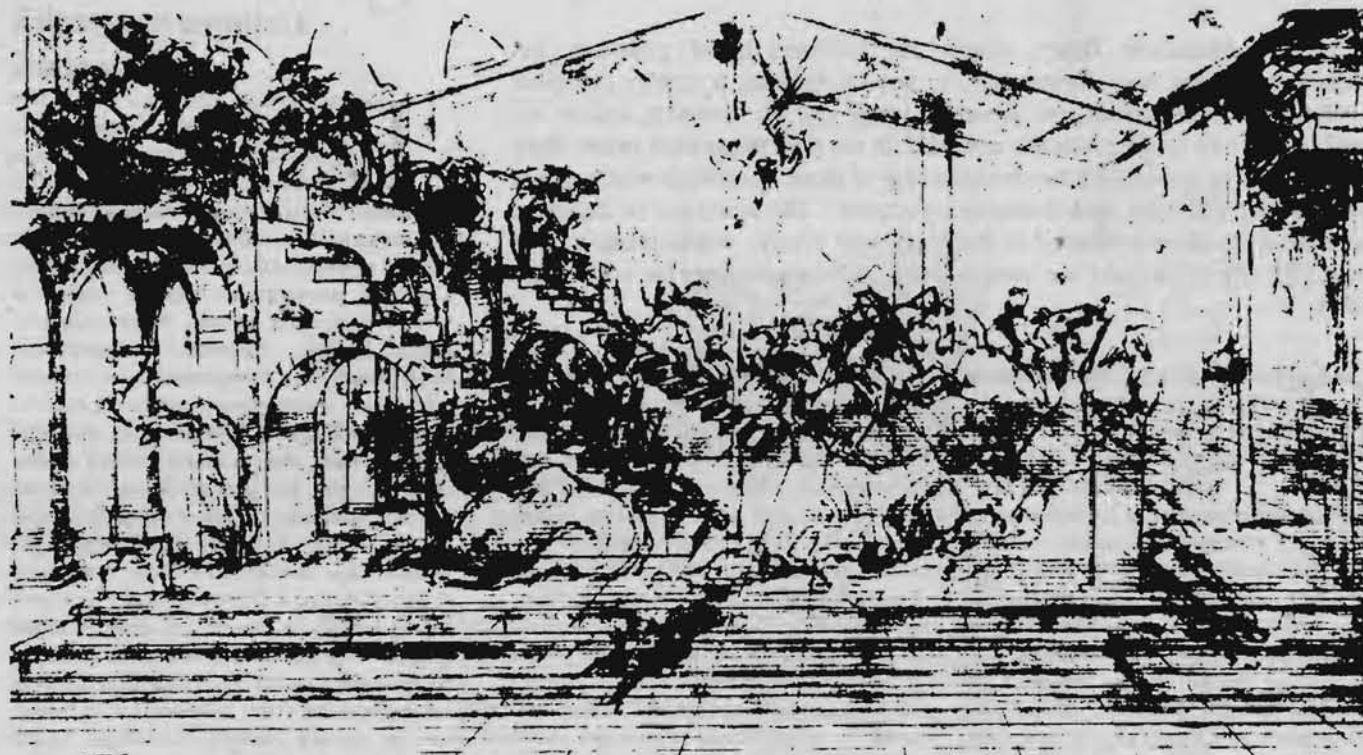
în 1996 pentru a examina oportunitatea introducerii unei ierarhii între diferitele categorii de norme juridice comunitare.

Prin Tratatul de la Maastricht preponderența *Consiliului* în raport cu celelalte instituții comunitare nu este doar întărită, ci capătă dimensiuni suplimentare. Pe lîngă faptul că acest Consiliu determină orientările politice generale și „fumizează Uniunii «impulsurile» necesare dezvoltării sale” (Art. D. *Dispoziții comune*), el își păstrează în continuare atribuții legislative, având chiar și competențe executive

● Menținerea votului unanim în interiorul Consiliului înseă să paralizeze procesul de integrare, îngreunând mult eficiența acțiunii comunitare. Posibilitatea ca un singur stat să blocheze un demers comun al celorlalte contrastează flagrant cu interesele comunității. Să ne amintim că de la început, procesul de integrare s-a bazat pe un principiu fundamental care, în mod obligatoriu, trebuie acceptat de toate statele membre (și de eventualele candidate): la nivel comunitar există un interes comun care trebuie urmat și nu o sumă de interese particulare.

European în septembrie 1992 îndepărtează și mai mult obiectivul realizării unei viitoare Uniuni Monetare între *Cei 12*.

Există însă și o problemă care afectează fondul Tratatului: deși Marea Britanie a reușit — cu dificultate — să determine eliminarea din textul Tratatului a cuvîntului „federal”, nu există absolut nici o îndoială că, în fapt, spiritul Tratatului este federal. Însă, cu excepția Belgiei, toate statele comunitare sunt state-națiuni. Este greu de crezut că Tratatul va putea federaliza aceste națiuni, iar dacă acest

(Art. 145, Tratatul CEI). Consiliul va exercita, într-o fază practic exclusivă (cu obligația de a informa și a consulta *Parlamentul European* și cu prezența activă a Comisiei) noile prerogative în domeniul politicilor externe, securității, afacerilor interne și justiției.

În privința procedurii de decizie la nivelul *Consiliului*, în funcție de problema aflată în dezbatere, *Consiliul* poate hotărui cu majoritate simplă, calificată sau unanimitate. Tratatul îmbunătățește actul decizional comunitar, extinzând în continuare domeniul de probleme în care decizia se ia cu majoritate calificată. Deși ne aflăm în fața unui progres incontestabil, numărul domeniilor în care decizia continuă să fie luată pe baza principiului unanimității continuă să rămână deosebit de mare (aprox. 50). Acest principiu se extinde și în domeniul politicilor externe, securității, afacerilor interne și justiției. Dar fiind numărul încă mare al domeniilor în care decizia se ia pe baza principiului unanimității, este normal să ne întrebăm în ce măsură acest principiu permite unei Comunități, eventual extinsă la 17 — 20 de state, să rămână în continuare funcțională. Din această perspectivă, situația nu pare prea promițătoare. Se poate că într-o singură stat poate, prin dreptul său de veto, bloca demersul comun al celorlalte, nu este deloc fantezist.

Din aceste observații, desigur sumare, asupra instituțiilor politice ale viitorului Uniunei Europene, putem desprinde cîteva concluzii:

● În continuare mecanismele decizionale comunitare suferă în plan democratice. Procedura de „co-decizie” nu este funcțională decât într-un plan strict limitat, iar procedura de consultare este total nepotrivită pentru un organism ales pe baza sufragiului universal de către peste 300 milioane de cetățeni ai Comunității. De asemenea, obligativitatea întrunită unei majorități absolute pentru adoptarea unor amendamente de către *Parlamentul European*, limitează drastic posibilitatea acestui organism de a se implica de facto în procesul legislativ comunitar.

● La nivel comunitar nu se poate vorbi încă de o aplicare a principiului constituțional al separării puterilor. *Consiliul* îi sunt acordate prerogative disproportionat de mari în raport cu *Parlamentul European*, dar și în raport cu Comisia. *Consiliul* rămîne predominant numai în domeniul afacerilor externe și interne, justiție și securitate, dar și în sfera politicilor comunitare.

Tratatul de la Maastricht nu reușește să solutioneze dubla criză de identitate ce caracterizează noul context strategic european: pe de o parte a Alianței Atlantică ca sistem de apărare — conceput în urmă cu peste 40 de ani pentru a răspunde unei amenințări inexistente astăzi; pe de altă parte a Comunității Europene — obligată să-și clarifice propriile ambii și să-și asume riscurile proprii sale puteri după patru decenii de pasivitate politică. Ideea unei posibile concurențe între NATO și o viitoare Uniune Europeană cu prerogative în domeniul securității și, eventual, al apărării, nu este nouă: pentru unii, Uniunea Europeană nu poate

lucru se va întimpla, resurrecția naționalismelor nu va ocoli, probabil, nici noua Uniune Europeană.

NOTE:

¹ Karl Deutsch, *Political Community and the North Atlantic Area*, Princeton University Press, 1957, p. 5.

² *Cooperare*: statele membre sunt dispuse să coopereze cu partenerii lor cu condiția de a-și păstra în întregime suveranitatea națională. O mișcare de unificare condusă pe principiul cooperării nu ar viza creația unui stat central, ci unirea unor state suverane într-o confederație care păstrează structurile naționale intacte.

³ Dintre domeniile la care face referire Art. 189 b amintim: coordonarea dispozițiilor naționale privitoare la regimul străinilor (Art. 56 § 2); recunoașterea reciprocă a diplomaelor (Art. 57 § 1); acțiuni de înțarjare în domeniile: învățămîntului (Art. 126 § 4), culturii (Art. 128 § 5), sănătății (Art. 129 § 4) precum și acțiuni în vederea protecției consumatorului (Art. 129 § 2).

⁴ Aplicabilitate în domeniile: Drept de vot și eligibilitate pentru alegerile locale și cele pentru *Parlamentul European* (Art. 8b); dispoziții referitoare la cetățenie (Art. 8e); drepturi viațale (Art. 14 § 7); transporturi maritime și aeriene (Art. 84 § 3); armonizarea legislației fiscale (Art. 99); acorduri internaționale (Art. 222 § 3); politica externă și de securitate (Art. 17); afaceri interne și justiție (Art. K6), etc.

⁵ Vezi paragraful 3, *Declarație relativă la UEO* — anexă la Tratatul de la Maastricht.

Sorin Popovici is preparing a Master's Thesis in Political Science at the National School of Political Science and Public Administration of Bucharest.

REFLECȚII ASUPRA TRATATULUI DE LA MAASTRICHT

EMILE NOËL

The Maastricht Treaty, despite the "different speed" principle, has permitted two serious steps forward on the way of realizing a plenary European Community. The economic and monetary union and the common defense are already objectives to be practically achieved. In the field of political union, there are a few serious reasons for the strengthening of those institutions which should make possible a "Union with federalistic vocation". The new basis of European Community, as those contained in the Maastricht Treaty, would create a quite strong structure to mitigate the uncertainties and dangers from the era of this century.

Concluziile la care a ajuns întâlnirea Consiliului European de la Maastricht din 9—10 decembrie 1991, asupra uniunii economice și monetare ca și asupra uniunii politice, formează un întreg complex și impresionant în care garanțiile de importanță majoră coexistă cu unele mai timide. Remarcile pe care le voi face se referă numai la problemele generale și mă voi limita la cele mai semnificative prevederi ale înțelegerilor de la Maastricht.

Nimeni nu trebuie să fie surprins de eterogenitatea acestor înțelegeri. Planul de uniune economică și monetară s-a maturizat într-o perioadă mai lungă de timp, chiar înainte de apariția, în 1987, a Actului Unic European. Raportul comisiei Delors (formată din guvernatorii băncilor centrale și din personalitățile independente și reunite pe lângă Consiliul European sub conducerea lui Jacques Delors între 1988—1989) a pregătit terenul acestui uniuni. Același raport a pregătit elementele esențiale pentru lucrările Conferinței asupra Uniunii monetare, din concluziile căreia au fost reproduse în Tratat elementele esențiale.

În aprilie 1990, Președintele Mitterand și Cancelarul Kohl au propus celorlalți șefi de

Consiliul European a propus cîteva teme generale: politici externe și de securitate comună, întărirea instituțiilor comune, democratizarea Comunității prin creșterea rolului Parlamentului European. În iunie 1990 s-a decis convocarea unei conferințe interguvernamentale însă pe durata președinției Italiei (a doua jumătate a lui 1990) a devenit evident că neîntelegerile vor depăși în amploare chiar și tradiționalele, deja, rezerve englezesti. Oportunitatea stabilirii unei politici comune europene în domeniul securității (chiar o politică comună de apărare) a fost discutată în paralel cu restructurarea obiectivelor Alianței Atlantice iar paralelismul acestora i-a divizat pe cei doisprezece și au provocat rezerve din partea Statelor Unite. Germania și Franța, protagonistele acestei inițiative, nu au atașat importanță reformei instituțiilor și întăririi puterilor Parlamentului European.

Concluziile Președinției, la finele ședinței de la Roma a Consiliului European au fost redactate în forma unei succesiuni de sarcini de asumat și nu sub formă unor decizii, astăzi numeroase au fost rezervele unora (Marea Britanie) și șovăielile celorlalți.

Plecind de la baze atât de diferite, cele două conferințe — asupra uniunii monetare și

Uniunea economică și monetară

Desfășurate într-un ritm lent (întâlnirile pentru negocieri ale reprezentanților ministeriali s-au desfășurat la interval de două săptămâni), discuțiile asupra uniunii economice au înregistrat un progres constant urmând să devină, înțelegeră, elaborată, Războiul Delors... Comitetul guvernatorilor băncilor centrale și Comitetul monetar au pus bazele statutului Băncii Centrale Europene. O identificare înțeleghitoare a divergențelor, o căutare permanentă a compromisurilor au făcut ca să rămnă doar cîteva chestiuni care reclamau decizii politice. Aceste decizii politice au fost luate de către miniștrii de finanțe în cîteva întâlniri neoficiale, înaintea cît și în timpul reunii finale de la Maastricht, ultima din această serie desfășurîndu-se în paralel cu ședința Consiliului European. Aceasta nu a avut nici o intervenție directă, în afara presunii politice a ministrilor, în realizarea ultimelor compromisuri. Astfel s-a ilustrat o dată în plus comportamentul clasic al ministrilor de finanțe care nu agresă intervențiile externe, fie ele chiar cele ale propriilor șefi de stat sau guvern.

Rezultatul este un *bon* tratat, în stilul Tratului de la Roma și a Actului Unic European. Negocierile politice înaintate de Maastricht și pe durata Conferinței Consiliului European nu au făcut decât să-l îmbunătățească și să-l întărească. Așa numitele *cluze optionale*, în beneficiul Marii Britanii și, într-o măsură mai mică a Danemarcei, au făcut obiectul a două protocoale separate, pentru fiecare țară cîte unul, în conformitate cu practica adoptată încă de la primul tratat european și nu drept cauze generale incluse Tratatului, așa cum a propus președintele danez inițial. Decizia de a

calendarelor, solidarității instituțiilor promovate, caracterul ireversibil a proceselor în care se angajează și care nu pot fi blocate de un stat sau grup de state.

Aceleasi caracteristici sunt de găsit și în privința Tratatului Uniunii Economice și Monetare (nă refer la acele păti din înțelegerile de la Maastricht în relație cu aceste subiecte). Garanțiile oferite de unsprezece state privind voînța lor de a proceda la uniunea monetară, sunt "înțîță" cînico: oportunitatea acordată Marii Britanii de a fi exceptată de la progresia către ultimul stadiu al uniunii nu afectează în nici un fel acordul celorlalți.

Alături de instituțiile deja existente, Tratatul prevede un nou organism, Banca Centrală Europeană, sprijinită de sistemul băncilor centrale ale țărilor aparținînd Comunității. Independența Băncii Centrale, garantată prin lege, a fost întărită printr-o structură supranatională mult mai puternică decât a vremii instituții europene existente. Conducerea Băncii Centrale Europene va avea numai șase membri, iar deciziile membrilor consiliului sistemei europei al băncilor centrale naționale se vor lua prin vot majoritar, fiecare membru avînd un singur vot. Aceasta este o îmbunătățire substanțială față de situația Comisiei Europene (șaptesprezece membri ai Comisiei pentru douăsprezece țări membre) sau a Consiliului de Miniștri ale căror voturi, pentru a fi valide, trebuie să întrunească majoritatea de două treimi din voturile ponderate.

Să în ultimul rînd, procesul o dată demarat devine irreversibil. Pe de-o parte, deciziile cheie asupra trecerii la fază finală trebuie să fie luate cu o majoritate calificată chiar cînd locurile din Consiliu sunt ocupate de șefii de stat sau guverne. Aceasta este o inovație interesantă. Pe de altă parte, la data finală (1 ianuarie 1999) tranziția la unitatea economică și monetară va avea loc indiferent de numărul de state participante.

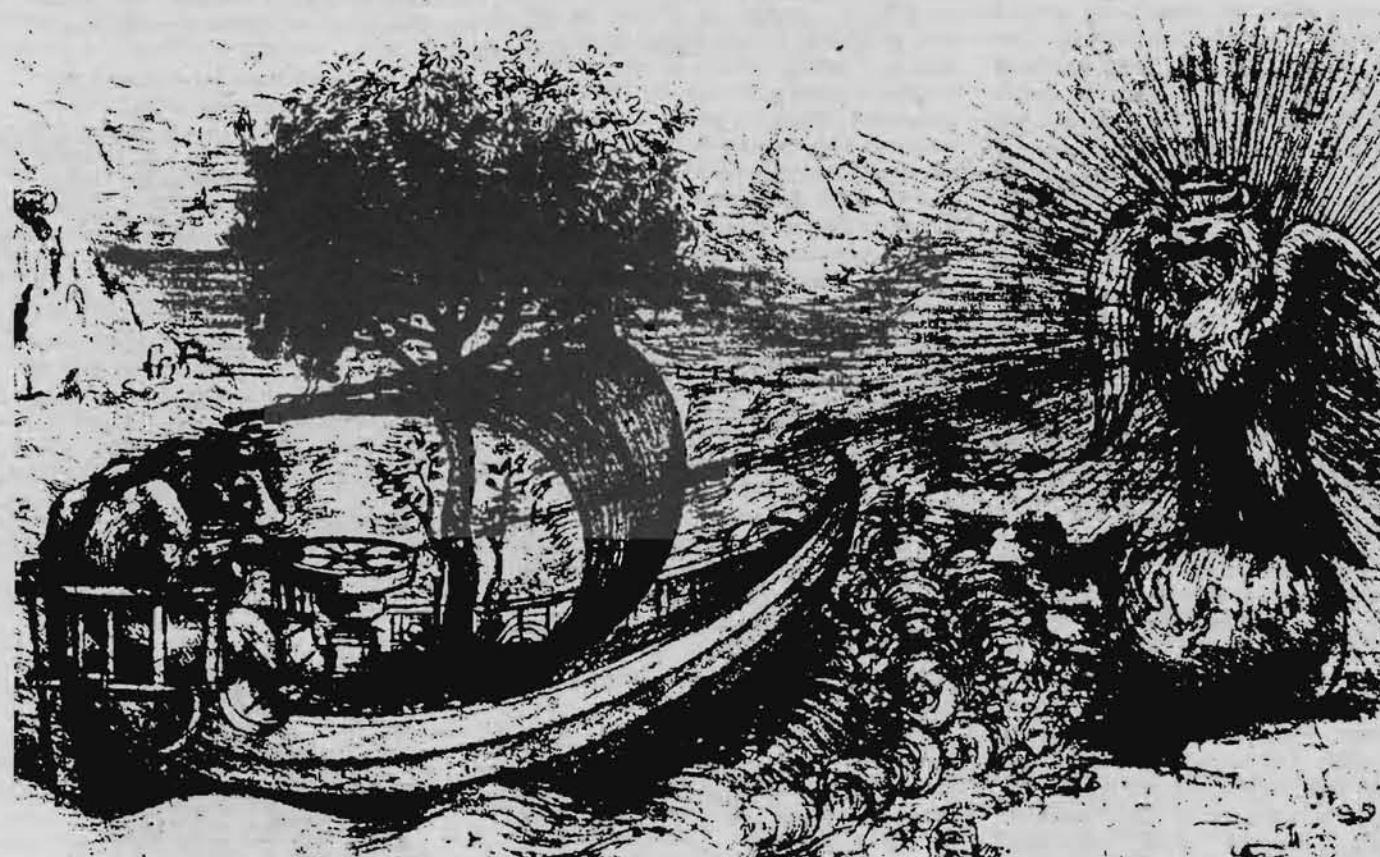
Chestiuni controversate

Trei subiecte au format obiectul controverselor în timpul negocierilor pentru Tratat — poziția specială a Marii Britanii, rolul ce trebuie acordat Parlamentului European și poziția Comisiei Europene.

In privința poziției speciale a Marii Britanii, se cuvine să mențione existența unui precedent aproape uitat azi. În tratatul de la Roma a existat un protocol special cu referire la Franța ce a fost foarte disputat la vremea sa. Acesta permitea Franței să-și mențină taxele la import și subvențiile la export (deci o adevarată negociere a uniunii vamale) în vederea susținerii monedei naționale ce, la momentul respectiv, — 1957 — se afla în mare suferință, reformă economică și monetară decisă în 1958 (în preajma primelor măsuri pentru deschiderea reciprocă a piețelor) de către guvernul generalului de Gaulle au făcut acest protocol superfluu. Nu este greu de prevăzut că aceeași soartă o va avea și actualul protocol ce privește poziția Marii Britanii față de uniunea monetară. Trebuie acordat parlamentului britanic șansa de a-și asuma riscul și a decide, cu binecunoscutele său realism ce a caracterizat dîntotdeauna această „mamă a Parlamentelor”.

Conferințele interinstituționale ce îi recunosc periodic pe miniștrii ce iau parte la sesiunile interguvernamentale ca și sesiunile Comisiei Europene au oferit Parlamentului European oportunitatea de a-și exprima exigențele față de Tratatul Uniunii Economice și Monetare.

Recunoscînd nevoia de a asigura independența Băncii Centrale Europene,

guverne să înceapă negocierile asupra uniunii politice. Ne aflam atunci în jurul unificării Germaniei. Cancelarul ca și Președintele Franței intenționau să subliniez prin voînța lor politică atașamentul Germaniei față de Europa: unificarea Germaniei va avea loc în interiorul structurilor europene iar Germania unificată se va devota voînței politice de întărire a Comunității.

economice și asupra uniunii politice, au fost nevoie să adopte metode diferite de lucru. În ciuda apelurilor la coezione negocierile ce, în teorie ar fi trebuit să formeze un singur întreg, nu au avansat în același ritm. Interacțiunile dintre ele fiind minime. Deosebirile dintre cele două păti ale Tratatului sunt consecințe directe ale acestor dezechilibre.

Parlamentul a insistat să fie complet implicat în deciziiile respective ale Consiliului, fie prin acordarea dreptului de co-decizie fie prin acela de menținere a consimăntului său. Deși aceste pretenții nu s-au bucurat de sprijin pe timpul conferințelor, Consiliul European i-a concediat parlamentului participarea plenară la întregul proces deliberativ, însă numai cu un rol consolidator. Astfel, Parlamentul va lua parte la adoptarea tuturor măsurilor importante, regulamentele și deciziile (inclusiv cele privind trecerea la stadiul final) ca și la constituția politicii economice a Comunității. Aceasta este un prim pas în conturarea unei noi funcțiuni. Creșterea puterilor Parlamentului European se va face gradual iar ultimul cuvânt în privința atribuțiilor sale față de problemele economice și monetare încă nu a fost rostit.

Discuțiile asupra rolului Comisiei Europene au trezit anxietăți și mai mari. Unele delegații au părut a avea rezerve asupra imparțialității sau a sensului responsabilității Comisiei, în special în lumina modificărilor ce umeașă să fie operate începând cu 1996. Dreptul executiv al Comisiei de a face propuneri a fost pus în discuție. Unele delegații au propus că acest drept să fie impus în cadrul statelor membre, deși aceasta ar fi însemnat un serios recul al spiritului interguvernamental.

Chiar dacă rezultatul final este satisfăcător pentru un punct de vedere ortodox, Comisia nu a obținut o întărire a rolului său în raport cu noile competențe ale Comunității. Unele decizii ale Consiliului vor fi luate la simpla recomandare (și nu propunere) a Comisiei. Aceasta va asigura un mare grad de manevră pentru Consiliu (o propunere poate fi modificată de către Consiliu numai prin unanimitate). Mai mult, Comisia trebuie să-și împărtășească de a face recomandările cu Banca Centrală Europeană în chestiuni ce cad în competența acesteia din urmă. Această procedură a fost menționată formal încă prin Tratatul de la Roma însă nu a aplicat decât arători. Acum, însă, ea a fost considerabil extinsă.

Uniunea politică

Tratatul asupra Uniunii Politice (deci acea parte a înțelegerilor de la Maastricht ce privește uniunea politică) este cu mult mai puțin impresionant decât Tratatul asupra Uniunii Monetare și Economice iar eforturile șefilor de stat sau guverne au dus numai la imbunătățiri nesemnificative în raport cu proiectul elaborat de miniștrii de externe. O mare distanță separă intențiile proclamate în primăvara lui 1990 de către cancelarul Kohl și Președintele Mitterand față de rezultatele finale, de la Maastricht. La acea vreme scopul era de a cupla mai strâns Germania, aflată pe atunci în fața unificării, la Europa. Această intenție pare a fi astăzi uitată.

Parlamentul European și Comisia Europeană și-au fixat privințile foarte sus, atât în privința rezoluțiilor Parlamentului (adoptate pe baza raportelor Comitetului pentru Afaceri Internaționale) ca și ce privește activitatea Comisiei. Ceea ce aceste organisme au dorit a fost comunitarizarea unor probleme ce, pînă atunci, aparțineau sferei cooperării interguvernamentale (afacerile externe, justiția, afacerile interne) și atribuirea unei noi puteri Parlamentului, cea legislativă. Este incontestabil că aceste noi „puteri” sunt justificate. Însă este, la fel de evident, justificată reținerea majorității delegațiilor în a accepta aceste noi raporturi. Astfel, impactul propunerilor asupra negocierilor propriu-zise a fost minim. Conferințele instituționale consacrate uniunii politice au lăsat de multe ori impresia unor bijihuri în întuneric iar amenințarea Parlamentului (prea adesea repetată) de a refuza să aprobe rezultatul conferințelor interguvernamentale nu a avut prea mare efect.

Însă Comisia Europeană s-a aflat în defensivă, încercînd să-și mențină pretențiile sale curente, în special privind cele ale dreptului la inițiativă și reprezentarea la negocieri a Comunității.

In privința Parlamentului este interesant de observat că cererile sale expuse au fost satisfăcute în ultimele ore ale negocierilor: sincronizarea mandatului Comisiei Europene cu legislatura Parlamentului.

In lumina acestor noi raporturi, Tratatul asupra Uniunii Politice este caracterizat mai mult de semnale politice decât de rezultate

reașe, dar aceste semnale sunt importante cădă speranțe pentru viitor.

Un astfel de semnal politic este acela că Parlamentul European a obținut putere legislativă. Procedura prin care se organizează codicezia și împreună cu Consiliul European este complexă, greoasă și anonimă pentru că negoziatorii au evitat să folosească termenul „co-decizie”. Bine utilizată (și Parlamentul și-a dovedit eficiența în utilizarea procedurii de cooperare instituite de Actul Unic European), noua procedură va conduce în mod normal, la sfîrșitul procesului de conciliere, la acceptarea aceluiși text de către Consiliu și de către Parlament. Acele legislative astfel aprobată vor fi semnate de către președinții ambelor organisme.

Admisibil, în cazul unei proceduri de conciliere, se prevede o a treia lectură în care prevalează poziția Consiliului în afară de cazurile în care Parlamentul respinge textul adoptat de către Consiliu. Este de sperat că această a treia lectură va fi mai curînd un instrument de disuasione împotriva presiunilor reciproce și un mijloc de a persista în negocieri.

Noua procedură de co-decizie va fi aplicată într-un număr important de cazuri și va fi o inovație semnificativă pentru rolul Parlamentului ca și un principiu fundamental al puterii sale legislative. De asemenea va fi un ghid pentru viitorii negoziatori, ajutându-i să facă lucrurile mai simplu, să cum să ceră și să obțină ceea ce ar fi de asemenea înțelese de către instituții de azi.

Un alt semnal politic este decizia de a sincronizaze a durata mandatelor Comisiei Europene cu cele ale Parlamentului. Calitatea de membru al Comisiei va fi aprobată de către Parlament înainte ca numirea să fie făcută de către guvern. Acest grup de măsuri va spori considerabil abilitatea Parlamentului de a exercita un control politic asupra activităților Comisiei. Foarte repede, aprobarea de către Parlament a calității de membru al comisiei va deveni un factor decisiv, numirea finală de către guvern a membrilor acesteia va avea doar un caracter formal. Reproșul după care această măsură va îngădui puterile Comisiei ca organism numit este lipsit de fundament. Trebuie recunoscut că întărirea puterilor și politizarea, atât a Comisiei cât și a Parlamentului, ambele adevărate instituții europene, va avea consecințe benefice asupra rolului integrator al Consiliului European.

Alt semnal politic este formularea conceptuală a cetățeniei europene în cadrul Tratatului, chiar dacă elaborarea sa este oarecum modestă. Prințipul dreptului tuturor cetățenilor Europei de a vota în localitatea de rezidență a fost abandonat (punind capăt unor situații absurde) chiar și pentru alegările locale, ceea ce înseamnă schimbări semnificative în multe țări. De exemplu, Președintele Republicii Franceze a anunțat că necesare unele schimbări constituționale ce vor fi impuse de această prevedere a Tratatului. Aceasta ilustrează importanța măsurilor respective și naște speranță că posibilitatea extinderii drepturilor cetățenilor Europei, așa cum sunt ele prezentate în Tratat, nu va rămâne doar un text de document.

Un alt semnal politic este progresul în domeniul politicii sociale ale celor unsprezece state (excepția Suediei, desigur, Marea Britanie). Constitutul legal formulat la Maastricht nu este chiar perfect iar implementarea sa va provoca unele dureri de cap juriștilor instituțiilor afectate. Însă, semnificația sa este clară: veto-ul nu va mai putea fi folosit în negocierile

Concluzii

In concluzie, acordurile de la Maastricht au condus la doi pași înainte ce afectează profund viitorul țărilor Europei. Acești doi pași au fost argumentele decisive pentru aprobarea Tratatului. Primul, moneda unică. Au, fără

interguvernamentale dintre cei doi preșezee. Mai mult și prin extensie, plecind de la acel segment al documentului, în cadrul voto-ului va deveni imposibil în interiorul rețelei Consiliului, devenind astfel de neconceput ca o țară indiferent care, să poată bloca un pas înainte al Comunității dacă ceilalți parteneri doresc să îl facă. Înlăturarea posibilității de veto oferă un avantaj țărilor prea ezitante în fața viitorului evoluției Comunității.

În final, un semnal major, obiectivul celor doi preșezee nu mai este securitatea sau politica de apărare ci apărarea comună, apărarea europeană care, în expresia ei actuală, nu afectează cu nimic sferea de activități și obiectivele Alianței Nord-Atlantice. Ea a făcut obiectul unor înțelegeri depline a celor doi preșezee și a fost deosebit de susținută de SUA și alii parteneri NATO. În urmă cu cîțiva ani așa ceva ar fi părut imposibil. Clarificările survenite înainte de și în timpul înființării la vîrf a țărilor membre ale Tratatului Nord-Atlantic de la Roma ca și inițiativa comună a Marii Britanii și Italiei au făcut posibile clarificările conceptuale și operaționale ale noii politici de apărare a Europei.

Chiar dacă formularea din Tratat trebuie tratată precat, scopul fiind eventuala organizare a unei politici comune de apărare ce, în timp, poate conduce la o politică comună, conceptul „apărare comună” a fost formulat ca răspuns la nevoile prezente ale Europei anilor ’90 și se poate prevedea o evoluție rapidă a acestui altor fragil, inserat în ultima oară în cadrul Tratatului,

lungi dispute în legătură cu introducerea termenului „federal” în textul Tratatului („o uniune cu vocație federală” a fost prezentată ca soluție pentru formularea obiectivului final). Se poate că unii să regrete faptul că a fost preferată o formulare mai vagă și mai evazivă însă nu este important că termenul initial a dispărut dacă realitatea federală va începe să prindă contur. O monedă unică sprijinită de către puterea piețelor interne este un fundament solid pentru o federație europeană.

Al doilea, apărarea europeană. În principiu, apărarea Europei a fost alocată exclusiv Alianței Nord-Atlantice. Tratatul de la Maastricht a întărit Comunitatea, stabilind complementaritatea între Alianța Nord-Atlantice și Comunitatea Europeană (Uniunea Europeană) și făcînd posibilă o politică comună de apărare.

Tratatul de la Maastricht oferă comunității o dimensiune federală prin monedă unică și fi oferă coerență și stabilitate prin conceptul apărării comune.

Chiar dacă s-ar fi putut realiza mai mult, șefii de stat și de guverne au dat la Maastricht primul răspuns competiției timpului prezent. Si acest prim răspuns va fi urmat de altele, mai ambițioase, ce vor apărea ca necesare în raport cu incertitudinile și pericolele sfîrșitului de secol.

Enrico Noël is the President of the Institut of European Studies, Florence, Italy.

REFORMA DE CATIFEA

Relațiile României cu Consiliul Europei

LIVIU ION

Consiliul Europei pe scurt

Consiliul Europei (organizație interguvernamentală) a fost înființat la 5 mai 1949 și cuprinde în prezent 29 de țări membre¹, cărora li se adaugă un observator² și 10 invitați speciali³. Organul executiv este Comitetul Ministrilor (CM), format din miniștri de externe. Se reunește de 2–3 ori pe an. Președinția CM se schimbă la fiecare șase luni. Din 14 mai 1993 pînă la 4 noiembrie 1993 este deținută de Austria. Organul deliberativ este Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei (APCE), formată din 212 reprezentanți și 212 supleanți desemnați de parlamentele naționale pe criteriul proporționalității. Se reunește de 3–4 ori pe an, de obicei în februarie, mai, iunie-iulie, septembrie-octombrie. Dezbaterile APCE, primul parlament internațional din istorie, sunt publice. Este condusă de un președinte (Miguel Angel Martinez, socialist, Spania) și de 17 vicepreședinți. 13 comisii specializate dezbat probleme politice, economice, culturale, etc. Activitatea între sesiuni este asigurată de o Comisie Permanentă și de un Birou. Comisia Europeană a Drepturilor Omului (ComEDO) și Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CtEDO, organ jurisdicțional), primesc plingerile vizând încalcarea normelor din Convenția pentru Protecția Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale (CPDOLF), principalul instrument al organizației, adoptat în 1950. Secretariatul este organizat pe direcții (politici, juridică, pentru drepturile omului etc.) și cuprinde peste 1000 de salariați, din care aproape o treime sunt funcționari internaționali. Secretar general este Catherine Lalumière (socialistă, Franța). Circa 400 de organizații neguvernamentale (ONG) beneficiază de statut consultativ pe singur Consiliul Europei (CE). Sediul CE se află la Strasbourg. Dispune de birouri la Paris, Bruxelles, Lisabona. Bugetul anual depășește 900 milioane franci francezi. Drapelul, care conține 12 (semnul perfeclumii) stele aurii dispuse în cerc pe fond azuriu, a fost preluat în 1986 și de Piața Comună. Însemnul european, adoptat în 1973, este o prelucrare după „Oda bucuriei”, realizată de Herbert von Karajan. Limbile oficiale sunt franceza și engleză. Cele peste 150 de acorduri și convenții elaborate sub egida CE vor permite, după opinia unui înalt funcționar al său, ca organizația de la Strasbourg să devină „un viitor FMI politic”.

Obiectivele și valorile Consiliului Europei

Prima „afestare documentară” despre CE datează din 21 martie 1945, cînd Winston Churchill a ținut un discurs în fața poporului britanic, în care a spus, printre altele: „Se poate prevedea că, sub egida unei instituții mondiale cuprinzînd sau reprezentînd Națiunile Unite — iar într-o zi, toate națiunile — un Consiliu al Europei și un Consiliu al Asiei vor vedea lumina zilei”... „Crearea Consiliului European și organizarea europeană e prima noastră sarcină gigantescă”.

În 10 septembrie 1946, în universitatea din Zürich, Churchill dădea o lovitură de mestru, propunind apropierea Franței și Germaniei „într-o grupare regională destul de puternică pentru a rezista Uniunii Sovietice”, după cum scria *Journal de Genève* de a doua zi.

„Our constant aim must be to build and fortify the United Nations Organisation. Under and within that world concept we must recreate the European family in a regional structure called, it may be, the United States of Europe, and the first practical step will be to form a Council of Europe”; sublinia fostul premier.

Cotidianul comunist *Daily Worker* opina că propunerea lui Churchill „constituie o foarte curioasă idee tinzînd la formarea unei a două versiuni a blocului occidental, sub protecția bombei atomice”. Vestul își luate măsuri de protecție împotriva sovietizării. La 4 aprilie 1949 se va crea NATO, iar la 5 mai 1949, Consiliul European. Deci, atât o protecție militară, cît și una ideologică.

În fața a peste 140.000 de oameni, la 12 august 1949, în Palace Kléber, la Strasbourg, Churchill argumenta: „Ce n'est pas contre une race, ce n'est pas contre une nation quelconque que nous nous rassemblons. C'est contre la tyrannie sous toutes ses formes, anciennes ou modernes que nous nous dressons résolument. La tyrannie reste toujours la même, quelles que soient ses fausses promesses, quel que soit le nom qu'elle adopte, quels soient les déguisements dont elle habille ses valets”.

Statutul CE precizează în articolul 1 ca obiective: „realizarea unei uniuni mai strînsă între statele membre, în vederea salvădărării și

promovării idealurilor și principiilor lor, care sunt patrimoniu lor comun și a favorizării progresului lor economic și social, apărarea democrației și a drepturilor omului, îmbunătățirea condițiilor de viață ale europenilor, cooperarea între statele membre în domeniile politice, sociale, științifice, administrativ, etc.”. CE nu are competențe în domeniul militar, acestea revenind UEO, înființată în martie 1948.

Valorile promovate de CE sunt următoarele:

1. democrația parlamentară, exprimată prin:
 - a. alegeri libere;
 - b. înființarea de instituții democratice adecvate (de exemplu Curtea Constituțională);
2. protecția drepturilor omului, prin ratificarea CPDOLF;
3. statul de drept, prin:
 - a. legislația adecvată;
 - b. sistemul judiciar independent și eficace.

Strategia și programele Consiliului Europei

Îată cîteva din elementele de strategie generală a organizației de la Strasbourg:

1. CE e avangarda noii arhitecturi europene vizînd formarea Confederației europene;

2. „Securitatea democratică” a continentalului, concepută în termeni de stabilitate a regiunilor democratice și de dezvoltare economică a tuturor țărilor europene;

3. „Europa Mare”. Numeroase proiecte sunt prevăzute în cîmpurile drepturilor omului, al statului de drept, turismului și mediului, mobilității internaționale a tinerilor, pregătirii serviciilor medicali, populației Europei etc.;

4. Extinderea geografică și studierea posibilităților de adîncire a cooperării cu țări neeuropene, în măsură în care acestea aderă la valorile promovate de organizație;

5. Integrarea blocului estic (care nu împărtășea, în trecut, aceleasi concepții despre democrație și drepturile omului) pe baza adeziunii comune la valorile descrise mai sus; aceasta datorită faptului că pentru prima oară în istoria recentă, e posibil a avea în vedere ca „suprafața democratică a Europei să coincidă cu

One of the aims of the Council of Europe is to achieve a greater unity between its members for the purpose of safeguarding human rights and fundamental freedoms.

"Special guest" from 1991, Romania deposed an official application for the membership after few unpleasant experiences and hesitations manifested in the process of democratization. The Velvet Reform, specific to the mentality, economic, political, judicial fields, led to a very complex verification of the society's mechanisms and to a very long procedure of admission. The fall of the socialists in Western Europe, the displacements of the interests to East and the new Berlin-Prague-Vienna axis are important tendencies in Strasbourg. The Romanian authorities may keep them in mind for turning to a good account the new chance offered to join the Council in autumn. To be or not to be in Vienna, at the Summit (October, the 8th), that is the question.

Lituania) au intrat în CE e un succes, care va fi deplin, desigur, în momentul în care și celealte se vor bucura de acest eveniment, 10 țări, printre care și Rusia, doresc intrarea în mare familie a Convenției pentru Protecția Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale.

6. Oferirea structurilor și mijloacelor de acțiune ale AP pentru a contribui la crearea unui viitor parlament al Europei;

7. Crearea unui spațiu juridic european, a unei dimensiuni europene a sănătății, a unui spațiu audiovizual european etc.;

8. Stimularea democrației locale cu ajutorul Conferinței Permanente a Puterilor Locale și Regionale din Europa (CPLRE);

9. Întărîrea CE într-o Europă mai instabilă și mai puțin omogenă, pentru a dispune de o „masă critică” suficient de mare pentru a trata cu „parteneri de talie considerabilă” și a face față simultan mai multor situații de urgență.

Într-un moment în care cooperarea internațională la scară europeană se structurează și se diversifică, CE intenționează să dea un semnal puternic al voinei sale de a contribui la eforturile depuse în numeroase foruri internaționale în favoarea drepturilor omului, care reprezintă, mai mult ca niciodată, singurul fundament valabil al democrației și al întregii noi arhitecturi europene”.

Consiliul European cooperează cu CSCE, fiind în permanent contact cu președintele Comitetului Înălților Funcționari al Conferinței. Renomul „exadipinatit” al CE și al CEE: președintele Comisiei și Consiliului Comunității Europene, președintele CMCE și secretarul general al CE își coordonează acțiunile de cooperare cu țările Europei Centrale și Orientale (TECO). CE dorește apropierea TECO de CEE, ceea ce ar ajuta și acțiunii de realizare a unei complementarități CE/CEE.

In urma acordului Miguel Angel Martinez — Jacques Attali din 3 septembrie 1992, de la Londra, APCE va fi atrăgător parlamentară a BERD, care se va întruni o dată pe an.

După căderea zidului, mai multe programe de asistență au fost demarată de CE în TECO:

1. Demostene, pentru a face compatibile instituțiile și legislația interne ale TECO cu normele ce se desprind din convențiile CE;

1.1. Démô-Droit, specializat în drept constituțional;

1.2. Guillaume Tell, în domeniul prevenirii criminalității și al luptei contra toxicomaniei;

2. Thénis, de „formare de formatori”, se adreseză direct judecătorilor de instrucție, polițiștilor, procurorilor, grefierilor, avocaților, judecătorilor, șefilor de penitențiere, etc.;

3. FOR EAST e destinat acordării de burse oamenilor de știință din TECO;

4. LODI („Local Democracy”) are ca scop formarea execuтивilor de pe plan local;

5. UNIDEM, programul Comisiei de Democrație prin Drept de la Veneția, organizează seminarii în diferite TECO.

Îată deci cum își pune în aplicare CE vocația democratică paneuropeană. Faptul că țările din fostele colonii sovietice (RDG, RFCS, Polonia, Ungaria, Bulgaria, Slovenia, Estonia,

România și Consiliul Europei

Relațiile României cu Consiliul Europei au cunoscut o răceală în 1984, cînd liberalul olandez Jan Dirk Blaauw prezenta APCE un raport socotit de guvernul de la București ca „denigrător și ostil”, datorită acuzațiilor aduse acestuia în legătură cu încalcarea drepturilor omului. Printre altele, se exprima preocuparea față de Decretul Consiliului de Stat din 1 noiembrie 1982, care stipula restituirea burselor de studiu și a beneficiilor de asigurări sociale, în valută, guvernului român, contra permisiunii de a părăsi țara. Raportul descriea situația minorităților maghiara, germană, a romilor, a evreilor, legislația românească în domeniile libertății de exprimare, de întrunire pașnică și de asociere, a religiei. Blaauw aprecia poziția României față de China, Israel, invadarea Cehoslovaciei și a Afganistanului. Raportul mai conținea tabele cu numărul emigraților de origine evreiască și germană din România, în perioada 1950—1984. Erau descrise și cazurile Gheorghe Calciu și Karoly Kiraly. (Domeniul minorităților rămîne sensibil și astăzi, reprezentanții CE punînd deosebit accentul pe necesitatea adoptării unei legi în materie).

În ciuda acestui fapt, o sumă de delegații româniști la Strasbourg și ale APCE la București au întreținut dialogul. Louis Jung, președintele APCE în perioada 1986—1989, a vizitat București în octombrie 1987. Președintele MAN a condus o delegație la Strasbourg în iunie 1988, an în care România a urmat ca era gata să ratifice un număr de patru acorduri ale CE.

După decembrie 1989, evoluția relațiilor a fost entuziasmat ascendentă. La 3 martie 1990, Catherine Lalumière și Joao de Deus Pinheiro, președintele CMCE și secretarul general al CE își coordonează acțiunile de cooperare cu țările Europei Centrale și Orientale (TECO). CE dorește apropierea TECO de CEE, ceea ce ar ajuta și acțiunii de realizare a unei complementarități CE/CEE.

A urmat o perioadă care a produs îngrijorare la Strasbourg. Evenimentele de la Tîrgu Mureș din 20 martie 1990 și de la București, din 13—15 iunie 1990, au fost înregistrate ca sinecpe în procesul democratizării.

La 1 februarie 1991, România primea statutul de „invitat special”, după ce, cu o zi înainte, primul ministru de atunci, domnul Petre Roman, dădușe garanții referitoare la continuarea reformei, în fața plenului APCE. La 7 februarie 1991, Catherine Lalumière

COMUNITATEA EUROPEANĂ ȘI INTEGRAREA ECONOMICĂ

JOHN PINDER

1. Scopul politic principal al fondatorilor Comunității Europene a fost acela de a realiza reconcilierea între Franța și Germania într-un cadru care să asigure pacea permanentă pentru acești doi vecni adversari și vecinii lor. Aceasta se putea face prin integrarea economică la nivelul unor instituții supranazionale având, pentru majoritatea fondatorilor, o finalitate federală. Deși scopul politic a fost fundamental, a existat și o justificare economică a acestei integrări, anume dezvoltarea unei industrie moderne pe baza concurenței, specializării și obținerii unor economii de scară mare în cadrul unei mari piețe europene.

2. Prima etapă a integrării economice a fost uniunea vamală prin care s-au eliminat tarifele și contingentele, adică principalele bariere — în acel moment — care împiedicau comerțul între statele-membre. Mai târziu, în anii care au urmat, barierele netarifate — precum normele și reglementările divergente, subvențiile industriale, accesul discriminatoriu la piața de desfacere — au devenit cauzele cele mai importante ale fragmentării pieței comunitare, mai ales în sectoarele de visf în care concurența japoneză și cea americană erau cele mai puternice. Iată de ce guvernările au căzut de acord asupra programului de „completare a pieței unice” înainte de sfîrșitul anului 1992.

3. Ce înseamnă „completarea pieței unice”? Înseamnă stabilirea legislației comunitare pentru a înlătura aceste neajunsuri atât de nefaste pentru dinamismul economic al Comunității, adică o acțiune politică de anvergură și complicată, deoarece presupune aproape trei sute de acte legislative din partea Comunității. Realizarea acestor acte prin decizii luate în unanimitate de guvernele statelor-membre ar fi, desigur, imposibilă. De aceea, statele-membre au decis de comun acord să introducă principiul votului cu majoritate calificată pentru cea mai mare parte a acestor decizii — și chiar să se îngusteze suveranitatea națională în favoarea unei anumite suveranități comunitare, prin acceptarea unui rol mai important acordat Parlamentului European, compus din reprezentanți aleși direct de cetățenii Comunității.

4. Realizarea pieței unice s-a dovedit, deci, o sarcină profund politică întărind ceea ce

The economic integration into a unique European is only one aspect, though a major one, in the achievement of a real Community. The sharing of the economic power, to be realised by so-called "economic monetary union" has its contribution at the drawing of community-type relations in other areas, promoting more democratic institutions making much possible the strengthening of a federalistic cooperation between Europe states and countries.

în engleză se numește „the rule of law” (domnia legii) în cadrul Comunității, care asază relațiile între cetățenii, întreprinderile și guvernele tuturor statelor-membri pe o bază juridică (ca într-un stat de drept) în locul vechilor raporturi diplomatici și de forță. Juriștii afirmă că sistemul juridic al Comunității este unul de tip federal; aceasta a dat Comunității caracterul de coeziune și de stabilitate.

5. Odată cu această libertate comercială în cadrul Comunității, au fost stabilite o serie de politici în domeniul agricultură, concurență, controlul subvențiilor în industrie, transporturile, cercetarea tehnologică, „coeziunea economică și socială” (ajutor pentru regiunile subdezvoltate ale Comunității), comerțul exterior etc.

6. Politica comercială externă a fost instrumentul principal al politicii Comunității față de Europa centrală și orientală, cu favorizarea acestor țări și cu acorduri de asociere, numite acorduri europene cu țările Europei centrale și orientale. Aceste acorduri prevăd programe de instaurare, în 5—10 ani, a deplinei libertăți de comerț industrial între țările Comunității și țările Europei centrale, precum și cu Bulgaria și România. De altfel, Comunitatea a acordat, prin intermediul

consideră de asemenea că, în ciuda integrării piețelor financiare și a capitalurilor, care a fost un element al programului pe 1992, tentativele țărilor membre de a-și duce fiecare propria sa politică monetară individuală devin din ce în ce mai ineficiente. Ei susțin deci ideea uniunii economice și monetare (UEM). Există, în plus, o rațiune politică în susținerea UEM: ca parteneri, germanii și, mai ales, francezii vor să întărescă legătura noii și puternicei Germanii cu Comunitatea astăzi guvernul cît și clasa politică din Germania sunt de acord cu întărirea Comunității pentru menținerea stabilității și a bunelor relații care au fost benefice astăzi germanilor cît și partenerilor lor de la crearea Comunității.

8. Ca urmare, în decembrie 1991, la Maastricht, s-a hotărât că UEM, cu moneda europeană și cu banca centrală, va fi realizată pînă cel mai târziu în 1999. Germanii, sensibili ca întotdeauna la pericolul inflației, au insistat asupra unor condiții stricte în ceea ce privește independența băncii centrale, a unor rate de inflație scăzute, precum și a unor politici fiscale prudente din partea statelor participante. Statele-membre ale comunității ar trebui să îndeplinească condiții bine stabilite în aceste privințe înainte de a intra în UEM. Fiecare stat membru care nu va putea îndeplini aceste condiții va primi o derogare pînă în momentul

de vedere psihologic, pierderea mărcii germane îi va costa scump. Avînd în spate experiența teribilă a unui sistem nedemocratic, ei se tem să intre într-o uniune cu un instrument astăzi de puternic ca moneda unică, dar fără instituții solid democratice. De aceea, ei au însotit acceptarea UEM de cererea ca partenerii lor să accepte, la rîndul lor, realizarea unei uniuni politice al cărei element principal ar fi o întărire considerabilă a puterii Parlamentului European. Uniunea dintre partenerii lor au respins această cerere: guvernul britanic, în special, a insistat ca Parlamentul să rămînă o instituție cu președere consultativă, și nu să aibă puteri egale cu ale reprezentanților guvernelor în Consiliul miniștrilor. Acest fapt i-a nemulțumit pe germani și trebuie să admit că au toată simpatia mea în această privință.

10. Consider că atitudinea lor este absolut justificată deoarece sunt convins că această Comunitate este mai mult decât o alianță de conveniență în scopuri exclusiv economice. Comunitatea a făcut ca germanii și popoarele celorlalte state-membre să trăiască în pace cu vecinii lor într-o aproape o jumătate de secol. Aceasta s-a realizat prin împărtirea puterilor, mai întîu în domeniul economic, apoi și în alte domenii, în cadrul unor instituții comune care au devenit din ce în ce mai puternice, și chiar federale. Procedeul votului cu majoritate a devenit aproape general în Consiliul de miniștri al Comunității: participarea Parlamentului European la procesul legislativ și la mecanismele de decizie ale Comunității a crescut considerabil; Comisia rămîne un organism executiv independent față de guvern: Curtea de Justiție a întreprins mult pentru ca sistemul juridic al Comunității să capete un caracter puternic federal. Mi se pare

aproape de neconcepție ca o Comunitate a unor state profund democratice să continue, la nesfîrșit, să elaboreze legi fără participarea tuturor reprezentanților aleși de cetățeni. Sper că această logică democratică va fi, în viitor, luată în considerare de guvernul țării miele, care are, îndrăznește să spun, tradiții democratice absolute onorabile; sper de asemenea că nu numai UEM, dar și uniunea politică se vor constitui în structuri gata să primească viitoarele state-membri și care să continue să fințeze și interesul celor două-sprezece țări membre existente la ora actuală. Această perspectivă, alătură de o perioadă de cooperare pregătită din ce în ce mai intensă, ar fi, după părerea mea, mijlocul cel mai sigur de a pune capăt conflictelor care au făcut atât de ravagii pe continentul nostru

în perioada naționalismului și care rămîne într-un pericol acolo unde noile instituții de cooperare și de integrare europeană nu sunt încă constituite.

John Pinder is a visiting Professor at the College of Europe, in Bruges, Belgium.

programului PHARE asistență tehnică și diferențe ajutoare financiare destul de substanțiale țărilor Europei centrale și orientale, ca și celor din fostă URSS.

7. Cea mai mare parte dintre guvernele și industriașii cei mai importanți ai Comunității consideră că piața unică nu va fi cu adevărat realizată fără uniunea monetară, adică fără o monedă unică și o bancă centrală europeană. Ei

în care o va putea face. Guvernele britanic și danez au fost singurele care au insistat pentru dreptul de a decide mai târziu dacă vor să intre în UEM, deși aceste două țări îndeplinesc condițiile amintite.

9. Pentru Germania, hotărîrea de a accepta UEM nu a fost ușor de luat pentru că ea se teme, nu fără motiv, că celelalte state-membri au o mai mare tendință spre inflație. Din punct

ÎN POLITICĂ ESTE NEVOIE DE MORALITATE ȘI RESPONSABILITATE

Interviu cu Theodor Stolojan

— Domnule Theodor Stolojan sănătăți de cîteva luni la Washington D.C., mai precis la Banca Mondială. Care este statutul dvs. în structura acestui prestigios organism internațional și, de asemenea, care este conținutul activității pe care o desfășurăți?

— Sînt aici de patru luni. Banca este organizată pe departamente care se ocupă de problemele fiecărei dintre țările membre sau de un grup de țări și există așa numitele departamente tehnice care poartă titlul „Private sector development”, deci dezvoltarea sectorului privat, restrukturarea întreprinderilor. Practic, acest departament se ocupă de tot ce însenmna privatizare, strategii, metode, în diferite țări, inclusiv în fostele țări comuniste și, în egală măsură, de restrukturarea și eficientizarea managementului întreprinderilor publice. Pentru că, în orice economie există un sector public care necesită îmbunătățirea metodelor de conducere, supravegherea performanțelor. La aceste capitole mari ale activității departamentului trebuie adăugat încă unul, la fel de important, cadrul legal care să favorizeze dezvoltarea sectorului privat, și mai inițiativă. Deci privatizarea în ansamblu și mai buna funcționare a întreprinderilor publice. Aceste patru luni au însenmat un timp de muncă intensă, de invadare, adaptare, integrare. Pe de o altă parte, pentru însușirea tehnologiei care reprezintă suportul activității desfășurate în bancă iar pe de altă parte, acomodarea și apropierea unui univers organizațional, cu relațiile lui funcționale și umane, cu regulile și stilul lui.

— Banca Mondială este o comunitate care reuneste oameni de diferite naționalități, confesii, orientări politice, culturi. Cum sunt depășite aceste diferențe și ce determină funcționarea coerentă a unui astfel de componit?

— Într-adevăr, Banca Mondială este un loc geometric pentru un număr de specialiști

intr-o echipă (complementaritatea). Aceste două caracteristici, printre altele, ale muncii eficiente reprezintă întrucâtva deosebirea față de stilul de muncă individual și colectiv din țară. La noi persistă încă ideea că toți ne pricem pe la toate. Consecințele la nivel individual ale acestei atitudini sunt: exclusivismul, suficiența, minimalizarea celorlalți, intoleranța.

Recent v-ați întors dintr-o misiune de două săptămâni în Ucraina, unde o echipă de experți ai B.I.R.D.-ului (Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare), printre membrii căreia v-ați numărat, a evaluat desfășurarea procesului de privatizare, limitele și inconvenientele prezente, strategiile și condițiile obiective pentru evoluția lui în continuare. Fîind un subiect de mare acuitate și în România, vă rugăm să ne împărtășiți cîteva din impresiile acestei prime expertize în calitate de funcționar al Băncii Mondiale.

Misiunea mea în Ucraina a fost importantă din două motive. Unul este de ordin personal pentru că, aşa cum spuneați, a reprezentat reînsă mea experiență ca membru în stafăul băncii, deci, un fel de botez. Cel de al doilea motiv al interesului îl constituie dosarul privatizării în această țară. În Ucraina pînă în prezent a avut loc vînzarea cîtorva întreprinderi de stat, una în orașul L'vov și una mare în Odesa. Misiunea avea deci și principal obiectiv să elaboreze programe de privatizare și pentru alte orașe astfel încît procesul în ansamblu să fie accelerat. Această abordare de „jos” a fost combinată cu analiza la nivel național a cadrului legal, a funcționalității și disfuncționalității lui, a distorsiunilor care survin în contextul particular al unei regiuni, localitate, întreprindere. Mai precis, cu toate că în Ucraina procesul privatizării are un cadrul legal — există și o lege a privatizării pentru folosirea unor certificate de proprietate — lucrurile se miscă încet. Scopul misiunii constă

numai cu mijloace materiale dar și în resurse umane. În același timp există o dorință manifestă a întreprinderilor de a se privatiza numai prin cumpărarea de către colectivele de muncă din întreprinderile respective, sprijinindu-se pe unele prevederi ale legii. și un ultim aspect pe care l-aș anunța, care este mai greu de cuantificat dar care nu trebuie ignorat, este atitudinea față de privatizare. Ideea în sine este acceptată de majoritatea populației. Temea de șomaj, de insecuritate a vieții cotidiene, cu toate precariile ei, favorizează temporizarea în general situația Ucrainei din acest punct de vedere este mult mai dificilă decât a României. Economia, în special industria ucrainiană, a fost construită să funcționeze numai în relații de dependență cu furnizorii și beneficiarii din Rusia și celelalte republici ale fostei URSS. Aceasta nu face decât să îngreuneze și mai mult procesul privatizării și restrukturării. Toate acestea trebuie plasate în contextul în care are loc un proces de formare și consolidare a instituțiilor statului, inherent pentru o țară care pînă la dobîndirea independenței sale nu a avut practic o strucțură statală adecvată.

— Ideologia universală implicită din discursul unei organizații mondiale nu are efecte inhibitorii asupra manierei în care o realitate specifică a unei țări se reflectă în programele ei de dezvoltare?

Raporturile în general sunt mai simple decât pot să apară la prima vedere. Practic, banca nu și impune programele proprii, ele trebuie să aparțină guvernelor din țările respective pentru că altfel n-ar exista șansa realizării lor și nici motivația necesară. Sigur că există o anumită condiționare. Banca dispune de fonduri bănești și poate să mobilizeze fonduri bănești pentru diferite reforme, tranzitii, dezvoltare, dar acordarea lor este condiționată. Banca Mondială este totuși o bancă. Ea are ca scop dezvoltarea, dar în același timp — gestionând

convinscă că acestea se și realizează. Or, în liberalizarea prețurilor mai sunt încă lucruri de făcut în România. Un mijloc prin care guvernele încearcă să depășească greutățile tranzitiei îl reprezintă un anumit control asupra economici, de pildă prin prețuri. Un asemenea obiectiv nu trebuie să intre în contradicție cu cerința de liberalizare a prețurilor. B. M. și F. M. I. vor să vadă concret cum previne o asemenea contradicție în favoarea reformei și tranzitiei.

— Cum vedeti de aici și acum situația României? Cum imaginati în prezent dur prin prisma experienței trecute, de prim ministru, strategiile traversării acestui no man's land care pare să fie tranzită? Care sunt pașii pe care ar trebui să-i facem astfel încât constul pe care trebuie să-l plătim să nu fie devastator?

— Dacă aş spune că sunt optimist nu aş exagera foarte mult. Şi spun astă băzindu-mă pe cîteva elemente care, cel puțin pentru mine, sunt clare. În primul rînd spre deosebire de 1990 cînd foarte puțini știau sau intuiu ce trebuie făcut sau cum trebuie făcut, în prezent cred că sunt destui de mulți în România care știu ce anume trebuie făcut ca să putem să progresăm. Oamenii au cîştigat experiență, alii s-au format în străinătate. Chiar programul guvernului, așa cum este el conceput arată că au lucrat la el oameni care știu exact ce trebuie făcut. După părere mea problema numărului unu o constituie voînța politică de a face ce știm că trebuie făcut. Aș zice că voînța politică la ora actuală este în suferință din cauza structurii fragile a parlamentului. Coalitia care asigură majoritatea parlamentară funcționează ca o coaliție nedeclarată oficial. Deși spusă voînța politică nu mă refer numai la parlament, ci și la sindicate. În acest interval de timp s-au schimbat trei guverne, două parlamente, în timp ce liderii sindicali au continuat.

care au acces întreprinderile și care nu se concretizează în produse sau activități pentru care există cerere. Pe scurt trebuie suprimate cauzele care generează inflația și creșterea datoriei externe peste posibilitățile economiei naționale. Sigur că o astfel de inițiativă poate afecta capitalul politic dar acesta este un cost mai mic decât prețul pe care îl vom plăti continuu să consumăm fără să producem. Mai devreme sau mai târziu România trebuie să stopeze cursa inflației și creșterea alarmantă a datoriei. În ipoteza cea mai pesimistă că nu pot fi stăvilate aceste tendințe, datoria externă nu va putea depăși anumite limite, sigur, nu pentru că noi nu am mai fi interesati ci din banalul motiv că celealte ţări vor avea „grijă” să nu ne mai acorde împrumuturi. Ne vom „acomoda” să trăim în situația de inflație dar vom fi confruntați, în același timp cu tensiuni sociale, dacă nu chiar explozii, frustări, corupție.

— Să presupunem că ați fi acceptat oferita de a fi prim ministru și după alegerile din septembrie 1992, care ar fi fost strategia, sau cel puțin, inițiativile politice considerate a fi prioritare în încercarea de a depăși situația prezentată mai sus?

— Înainte de a ne lăsa în voia supozitilor, să precizez că în realitate nu aș fi putut să accept funcția de prim ministru pentru că ea nu ar fi fost continuarea firească a unui proces democratic. Cred că una din regulile elementare ale vieții politice democratice constă în faptul că partidul care a câștigat alegerile trebuie să fie reprezentat de un premier care, indiferent de faptul că este sau nu membru al partidului, trebuie să se identifice cu obiectivele lui. În acest fel putem vorbi de responsabilitatea politică a partidului către care s-au indreptat opțiunile electoratului. Spre deosebire de anumite opinii vehiculate la noi, nu cred că guvernul trebuie să fie constituit numai din membrii partidului care are majoritatea parlamentară, dar ca entitate, este obligatoriu să-și asume linia politică a partidului care a câștigat alegerile. Altfel ar fi superfluu să vorbim de responsabilitate. și acum să presupunem că aș fi acceptat să fiu prim-ministrul. Ce aș fi făcut? În primul rînd aș prezenta accentul în acest an: pe prioritățile de stabilizare economică, adică, astfel spus menținerea efortelor în limita resurselor disponibile.

În al doilea rînd, aș fi optat pentru declararea fără întârziere a restrukturării întreprinderilor. Această obiectivă nu a putut fi abordat pînă acum cu hotărîre, datorită faptului că nu fusese constituit cadrul legal adecvat: legea privatizării, a concurenței, legile fiscale. Altfel, este probabil că o întreprindere restrukturată dar funcționând în cadrul vechi — cînd spun asta nu înțeleg numai cadrul legislativ, care este forma, ci, în general, mediul în care funcționează — să aibă rezultate mai slabe decît cele avute înainte de restrukturare. Cred că, în prezent, s-au creat condițiile pentru a se putea trece la restrukturarea întreprinderilor. Mai mult, dacă se mai amînă restrukturarea, tot procesul economic, chiar stabilizarea pe care pentru o vreme o poți controla, pe termen mai lung, sănătatea economiei va fi afectată de anințarea restrukturării.

În al treilea rînd, cred că este esențial să fie întărite noile instituții ale statului. Economia nu poate evolu în absența unor astfel de instituții cum ar fi: protecția mediului, protecția consumatorului, sistemul fiscal, acestea constituindu-se în sisteme regulate. Pentru că nu există piață care să funcționeze în absența unor factori regulatori. Dacă ar fi fost să mă refer la sistemul fiscal, este necesară consolidarea lui pentru că economiile de piață cu tradiție ne arată că acestea reprezintă nu numai o bază de dialog cu contribuabilul, ci și un mijloc de înăptuire a unor programe sociale, avînd o importanță semnificativă. În SUA, sau în oricare altă țară occidentală, declararea anuală a veniturilor care este obligatorie pentru orice cetățean, reprezintă și o indicație a numărului de familii sau menaje care au nevoie de programe sociale. Sistemul fiscal reprezintă deci un contact nemijlocaș al autorității statului cu individul, cu familia. Realitatea socială este diferențiată și prin urmare și obligațiile către stat ale diferențelor componente sociale trebuie să fie diferențiate, precum diferențiate trebuie să fie și prestațiile statului. Numai un sistem

intermediu sistemului fiscal se poate îndeplini funcția de reglare economică. Nu în sensul intervenției directe în viața întreprinderii ci printr-o serie de măsuri care să determine să se achite de obligațiile față de stat. Altfel sănătatea este cazul cu România, evaziuni fiscale de proporții. Evaziunea fiscală există oricănd și va exista atînțup cînd vor exista impozite, dar ea trebuie impiedicată să devină malignă. Cred că n-aș exagera foarte mult dacă aș spune că la noi, evaziunea fiscală a devenit un fel de sport național. și nu mă refer la impozite ci la administrarea fiscală.

Restructurarea întreprinderilor, stabilizarea economică, consolidarea instituțiilor noi, trebuie să fie coroborate cu sprijinirea de către stat

dispoziția întreprinderii, piața va putea să funcționeze conform intereselor legităților întrinsece. Cînd guvernul acordă resurse finanțare unei întreprinderi trebuie să se asigure că obiectivelor au probabilitate suficientă de mare de materializare, că are posibilități de rambursare a creditului, că acesta din urmă este viabil și nu conduce la creșterea inflației. Deci programul trebuie acum concretizat pe planul deciziilor tactice. Prin decizia luată la 1 mai 1993 guvernul a optat pentru tactica pașilor succesiivi în mișcările de prețuri din acest an.

— Cum vedeti rolul statului în perioada de tranziție? Dintre paradigmile frecvent invocate „terapie de soc”, „reforma graduală”, a „treia cale” — care este aceea spre care se îndreaptă opiniunea dvs.?

— În opinia mea rolul statului în România perioadei de tranziție, trebuie în principal redus la acela de regulator al pieței și de apărător al regulilor stabilită. El trebuie să asigure cadrul normativ pentru ca activitatea pieței să se desfășoare fără perturbații majore. Ideea că statul nu trebuie să se ocupe de întreprinderi a fost falimentară și pe vremea fostului regim, este și acum. Să nu urmă să se împărească o anumită măsură, doar în cazul întreprinderilor falimentare pentru ca agonia lor să nu afecteze structurile din care fac parte, precum și în restrucțuirea unor sectoare. Problemele întreprinderilor neviabile lăsată nesupraveghetă contaminatează întreg organismul economic și social. Neplășile între întreprinderi își au punctul de formare în astfel de situații dar sindromul este vizibil la nivelul întregii economii. Dar și în cazul falimentului comportamentul nuanțat este indicat. și astă din cauză că cea a Statelor Unite ale Americii, statul nu lăsa întreprinderile mari să falimenteze. și astă din cauză că falimentul unei întreprinderi importantă creează mai multe probleme sociale și perturbă lanțul tehnologic. De aici nu trebuie exploataată ideea că toate întreprinderile falimentare trebuie salvate. Este mai sănătos pentru întreaga economie dacă unele, cele rezultate dintr-o analiză economică și socială serioasă, sunt închise. Deci, în mare, astă ar trebui să fie rolul statului. În tranziție, sunt create toate premisele ca să se înslăbească corupția. Așa se explică și goana după posturi în sistemele bărocratice care a urmat alegerilor din septembrie '92. Explicația trebuie căutată în faptul că aceste posturi reprezintă un acces rapid la resurse. Cînd economia își va consolida mecanismele proprii, cînd românii vor deveni întreprinzători economici atunci și lupta pentru o poziție în ierarhia politică va avea o structură a motivațiilor diferite de cea de azi.

— Ce părere aveți dvs., domnule Stolojan, despre programul de guvernare al partidului politic majoritar?

— Mi-am mai spus părerea despre program și eu ocazia altui interviu. Cred că guvernul a prezentat un program bun care arată ce ar vrea să facă și cum o să facă ceea ce și-a propus să facă. La ora actuală în România grăție și programului elaborat de Guvern se știe bine ce vrem să facem și cum să facem. Problema este să facem! Această a face nu depinde de Guvern. Depinde de populație, de parlament, de sindicate etc. E drept că

depinde, în mare măsură și de Guvern, acest „cum faci”, pentru că înseamnă decizii strategice dar mai ales, tactice. De exemplu, în program se arată că la 1 iulie se va introduce T.V.A.-ul, la 1 mai s-au ridicat subvențiile sau că prețurile pe piață internă vor fi la nivelul celor de pe piață internațională. Programul le amintește și este valabil pentru că așa și trebuie procedat. Dificultatea apare atunci cînd te întrebă cum trebuie să facă toate acestea? Decizia presupune o bună cunoaștere a realității și o analiză minuțioasă a costurilor și beneficiilor fiecăruia scenariu plausibil. Cu titlu de ipoteză de lucru, dacă se respectă prevederile programului prețurile se vor mișca datorită măsurilor guvernamentale. Aici intervine un punct de inflexiune pentru decizia tactice: este bine să le eșalonăm așa și atunci un an întreg să fie bulevard de mișcările de prețuri produse de intervenția guvernamentală: sau ar trebui ca măsurile să reprezinte un pachet care se aplică la o dată fixă? În ultima variantă, prețurile se mișcă două, trei luni ca urmare a intervenției guvernului în mecanismele economiei după care, în condițiile unei

adaugă o corupție generată de perioada de trecere de la un tip de structuri și instituții la altul. Împotriva acestui tip de corupție nu poți să lupte mai eficient decât prin accelerarea trecerii la noua structură a economiei de piață. Absența sau insuficiența maturizării mecanismelor specifice economiei de piață face posibilă o inflație bărocratică. Am să remarcă că la un moment cînd procurarea unor spații comerciale este rezultatul unei aprobări date de o persoană dintr-un minister sau dintr-o primărie și nu cel al relației dintre cerere și ofertă, sunt create toate premisele ca să se înslăbească corupția. Așa se explică și goana după posturi în sistemele bărocratice care a urmat alegerilor din septembrie '92. Explicația trebuie căutată în faptul că aceste posturi reprezintă un acces rapid la resurse. Cînd economia își va consolida mecanismele proprii, cînd românii vor deveni întreprinzători economici atunci și lupta pentru o poziție în ierarhia politică va avea o structură a motivațiilor diferite de cea de azi.

— Considerați că asumarea partinică a responsabilității și restaurarea structurilor bărocratice ale vechiului sistem politic, sunt expresii echivalente?

— De ce să considerăm a priori că unii se pot reconverti la valorile democrației și alții nu? În 1990, virtutea reconverției era reclamată numai de ziariști. Acum se pare că o posedă anumite grupuri, în ciuda faptului că mulți dintre membrii lor, într-un trecut nu prea îndepărtau niciun omagiu. După părere mea opoziția a greșit prin faptul că nu a acceptat să participe la guvernare. Si acest lucru este un rezultat al confuziei între perioada de tranziție și una normală, stabilă, în care regulile jocului sunt bine stabilite și de aceea clare, cei care sunt la guvernare au întreaga responsabilitate, ceilalți care sunt în opoziție asigură echilibrul vieții politice. Tranziția, am mai spus-o, este ca un răzbior, și în răzbior trebuie să lupte tot la cot. Nu vreau să spun că opoziția trebuie să renunțe la funcția sa de instanță critică a guvernării dar, în condițiile concrete ale procesului politic prezent, dacă ar fi acceptat să participe la un guvern de coaliție probabil că nu ar fi avut acum probleme de definire a unui fenomen de acordare de slujbe ca fiind restaurație sau nu.

Interviu realizat de
Gheorghe Ștefan și Simona Meleș
Washington, D.C., 2 aprilie 1993

„REINVENTAREA“ PARTIDELOR – ÎNCĂ O „REVOLUȚIE“?

CRIN ANTONESCU

Incercările de analiză estimativă impun, la mai bine de trei ani de la startul curselor pentru recuperarea politicului în societatea românească post-totalitară, constatări prea puțin linișitoare în privința procesului de „creștere” a partidelor politice. Deși legiferate și recunoscute, deși angajate în competiții electorale, deși reprezentate (unele) în Parlament, deși aflate în centrul atenției mass-media și instalate (mai precis sau mai confuz) în conștiința publică, partidele politice românești sunt încă departe de a răspunde mulțumitor, dincolo de pelicula subțire a oficialului, solicitărilor specifice ale unei societăți aflate în plin și dramatic efort de reinvențuire a normalului.

Este lipsedea aici, pentru cine nu e dispus la suplimentare iluzii, că, sub aparențele unor reușite formale, partidele politice românești par cantonate într-un eșec. *Criza de identitate, precaritatea resurselor și a mecanismelor de funcționare, disproportiile* (uneori flagrante) între obiective și mijloace sau între expresia electorală și realitatea strictă a partidului ca *partid*, au avut și au drept consecințe frecvente *disfuncționalități operaționale* (de exemplu, fluxul informațional intern nesatisfăcător, sensul unicov al inițiativelor), *inadecvări de mesaj și comportament, personalizări excesive* prin hipertrofarea rolului și imaginii liderului în dauna instituției ca atare.

Dincolo de eventualele iluzii pe care cosmetica scorurilor electorale le poate genera, orice sondaj — direct sau indirect, general sau parțial — indică gradul scăzut de prestigiu, încredere și popularitate a partidelor politice în societatea românească a momentului actual. Reușiturilor formale li se opune, deocamdată, eșecul de fond al partidelor în încercarea de a dobândi o legitimitate mai concretă și mai profundă a existenței lor, o reală audiență și influență publică. Disonanțe, de sincronizări și inadecvări repetitive, în raport cu o realitate economică, socială și mentală deosebit de complexă și fluidă, afectează astăzi imaginea partidelor acredintării lor, într-o zonă masivă a opiniei publice, mai cuantum ca pe niște inserții parazitare și artificiale aplicate unui organism în criză generalizată.

Pe fondul mai adine al unei mentalități marcate de pseudo-mitul „unității” colectiviste (mentalitate întreținută, de altfel, și după '89 de beneficiarii ideologiei de refugiu a „salvației naționale”), impasul în care se află, fără excepție, chiar partidele „mari” favorizează „decentralizarea”, sau „cîntarea” într-o perspectivă năsăru, prioritarea ideului de partid. Semnale imposibil de ignorat indică refluxul entuziasmului originar al însăși membrilor și simpatizanților. „înghețarea” procesului de assimilare organică a noilor instituții, izolare în indiferență publică, blocarea circuitelor de interes și energie. Dacă o astfel de comparație poate fi permisă și urmărită, am putea spune că, așa cum în plan economic „reinventarea” proprietarilor (sau, mai exact, a mult pomenitei *middle-class*) întârzie, tot astfel spațiul politic (scindat pe baza unor solidarități incoerente politice, printr-o dihotomie cu acente manifește — „ei” și „noi”) întârzie, în ciuda unor aparențe să consacre partidele politice ca instituții organice funcționale și deplin conectate la realitate.

Fiește, orice inventar al cauzelor acestor (deocamdată) nereușite și mecanismele esențiale ale regimului totalitar, de la efectele devastatoare ale acestuia asupra celor care au trăit în interiorul său. Dispariția cetățeanului, atrofiera pînă la anihilare a dimensiunii politice a individului, prohibirea oricărui cadru și oricărora mijloace ale exercițiului politic explică suficient, fără îndoială, cele mai însemnante dintre dificultățile actuale ale procesului de recuperare „intensivă”

Reinventing politics means primarily reinventing the political parties. That implies the reconstruction of identity, mechanisms, and a long-term political efficiency. The elements of this process are heterogeneous: an explicit and coherent doctrine; social groups and specific interests; a formal reorganization, which implies a movement from charisma to institutional procedures; selecting the new political class according with technical and political criteria of selection and promotion. According to the author, this process could not be quiet and peaceful. It is a „revolution”, a tension between the „conservatives” and the „reformers” of each party.

a politicului, la nivelul individului și al societății post-totalitare în ansamblu. Cred, însă, că cel puțin pentru cazul românesc, sunt de urmărit cu precădere două aspecte.

În primul rînd, nu trebuie scăpat din vedere faptul că una din perversitățile fundamentale ale regimului comunist a constat în suprapunerea peste o „realitate reală” (împrumutind termenii lui A. Besancon) —

Noica), iar incapacitatea de organizare a unei rezistențe în plan politic sau pre-politic s-a „mîntuit” într-o castitate de refugiu inspirată și alimentată de repulsa față de Putere. Ridicată aproape la rangul de principiu al Răului. Nu e de mirare, aşadar, că astăzi, pe fondul profund al perceprii politicului ca susțină de „impuritate” și „publicul” dar și mulți dintre noi „actori” declanșează, în raport cu actual

„diversum”, antrenînd, la nivelul central ca și la cele inferioare, demisiuni, excluzieri sau sevizuni, fără ca acestea să acopere, de cele mai multe ori, divergențe sau incompatibilități cu adevărat politice. Penurie de *personal politic* de o minimală competență i-s-a adăugat astfel o demobilizare artificială a resurselor. În același timp, în lipsa unor structuri funcționale care să opereze în mod natural selecțiile de rigoare, s-a produs și fenomenul de parazitare a partidelor cu elemente nefaste sub aspectul motivării și competiției.

În aceste condiții, activitatea politică s-a redus, în fond, la administrarea de circumsanță a unor capitaluri de solidaritate de tip pre-politic, în vreme ce procesul de identificare și politizare efectivă a partidelor a stagnat. La capătul a trei ani de experiență post-totalitară, „reinventarea” partidelor rămînă un imperativ și o urgență. Iar această „reinventare” nu poate însemna altceva decât politizarea lor, în sensul unei (re)construcții de identitate, de mijloace și de mecanisme specifice, în sensul unei autentice eficiențe politice pe termen lung. Ceea ce ar presupune însă cel puțin patru elemente esențiale, transpușe din regim formal și declarativ în regim efectiv și eficace:

1) O bază doctrinală explicită și coerentă, deplasată (nu fără un semnificativ efort teoretic și informațional) de la ecoul confuz și efemer al sloganului la mesajul analitic adevărat și ancorat într-o comunicare stabilă cu un partener stabil;

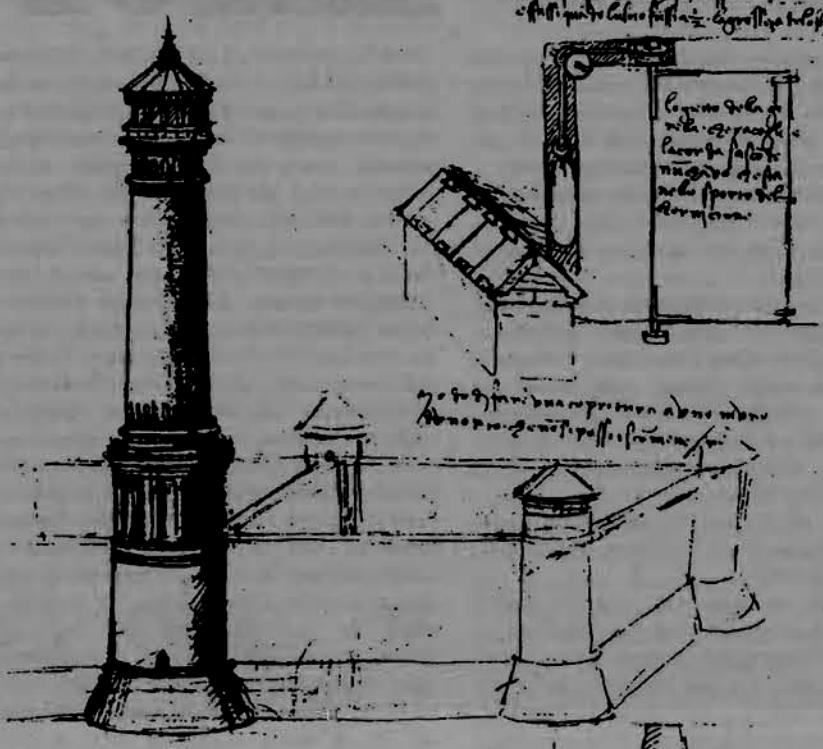
2) O identificare către grupurile și segmentelor de interese pe care se sprijină și pe care le exprimă partidul;

3) O reorganizare radicală a mecanismelor de funcționare cu deplasarea centrului de greutate de la persoane la structuri, de la „charismatic” spre instituțional, cu adaptarea și operaționalizarea sistemelor de informație, comunicare și decizie;

4) O nouă grilă de selecție a personalului politic, în sensul tehnicișizării și politizării criteriilor și mecanismelor de selecție și promovare.

În mod inevitabil, un asemenea proces ar implica schimbări esențiale atât la nivelul „scenariilor” cât și la nivelul „actorilor”, cu corectarea politică a unor comportamente motivate extra-politic, cu sevențe, tensionate dar necesare, de schimbări de stațări, cu decupări la unor atașamente inițiale insuficiente motivate, cu modificări esențiale în standardele de competență și autoritate. În principal, actorul și echipele politice vor fi mult mai puțin chemați să preia o delegație predominant emotională și din ce în ce mai solicitați să corespundă unei grile de eficacitate caracterizată primordial de voiajă, motivație și informație.

Recapitulînd, însă, toate aceste elemente (și, firește, cu condiția de a subserie, în esență la „diagnosticul” și „rețeta” prezентate mai sus), putem concluziona că un asemenea proces nu se poate desfășura ușor și, mai ales, linșit. Tensiuni și contradicții din ce în ce mai acute se fac simțibile în cele mai multe dintre partidele politice importante. Un lanț de „revoluții” interne par să se prefigură, sub forma unor confluență radicale între „conservatorii” și „reformatorii” partid, mai puțin neliniștiți (și, în mare măsură, responsabili) de impasul actual, și „reformatořii” implușionați de conștiința „creșterii greșite” și a „drumului înfundat”.

splitie, epură, conchiliu, de suspiciune, și confuzie concretizate tipic în atribuirea autonomă de resurse „impure” unor decizii sau atitudini politice. În al doilea rînd, cauze importante ale actualului eșec sunt depistabile la originea celor mai multe dintre partidele de la noi. Malformații congenitale, dacă ne putem îngădui formula, tarează pînă azi firavile organisme ale pluralismului nostru politic. În lipsa unor structuri pre-politice încheiate în anii totalitarismului, problema „întemeierii” partidelor s-a rezolvat prin recursul conjunctural la fonduri de emoție și opțiune mai curând afectivă care au conferit legitimitate unor lideri în raport cu episoade istorice mai vechi sau cu prestigii extra-politice mai recente. Esențial rămîne aspectul coagulării în jurul unor „eroi fondatori” cu atât mai mult proiecții „diviziuni, proiecte, cu că identificarea specifică a intereselor și mijloacelor politice ale aderenților erau mai reduse. Propagat și la scară locală, prestigiul „întemeitorilor” a indus consistent, de la bun început, o schemă mentală al cărei principal efect, evident și astăzi încă, a fost personalizarea excesivă. În aceste condiții, orice modificări ale formuliei de lucru (atât de firești și chiar necesare într-o perioadă de creștere) au fost resimțite catastrofal, ca „puci”-uri, „conspirări” sau

Crin Antonescu, a graduate in social sciences, is a member of the House of Representatives, representing in the Party of Civic Alliance.

UNIȚI SUB STEAGUL PARTIDULUI

— Antifracționismul. O radiografie —

DAN PAVEL

Deuant pentru alegători și înțintări pentru observatori, fenomenul finmulțirii numărului de partide nu trebuie pus exclusiv pe seama orgoliului, oportunismului sau a dorinței de putere a liderilor politici.

Una dintre principalele trăsături ale vieții noastre politice o constituie *contrastul dintre pluralismul vieții politice în ansamblu și reprimarea pluralismului în interiorul partidelor*. Multe partide noi au apărut prin sciziparitate, ca urmare a faptului că în partidele-mamă (la putere sau în opoziție) domină mentalitatea bolșevică. Toată lumea a vorbit pînă acum despre valorile pluralismului democratic, dar nimeni despre *pluralismul interior al partidelor moderne*. Mentalitatea bolșevică a șefilor de partide iese cel mai bine în relief prin vehemența cu care aceștia combat frațiunile din interiorul propriilor partide.

Partidul Comunist al Uniunii Sovietice a ajuns un model al tuturor partidelor comuniste din lume și prin atitudinea sa oscilantă față de modernitate. Prin distrugerea sistematică a pluralismului, astăzi în afara sa, cît și în interior, P.C.U.S. se situa definitiv în afara modernității. Perioada dintre lovitura de stat bolșevică din octombrie 1917 și sfîrșitul războiului civil a fost cea de lichidare a tuturor celorlalte partide, a oricărui formă de opozitie. Cind războiul civil s-a încheiat, Lenin a trecut la lichidarea pluralismului interior al partidului bolșevic, la lichidarea frațiunilor.

Pro domino Leon Trotski a alcătuit prima istorie a frațiunismului bolșevic. El relatează că dezacordul cel mai redutabil în partidul bolșevic a intervenit în legătură cu însuși evenimentul care aduse acest partid la putere, în toamna lui 1917. Atunci, un grup masiv (compus din Zinoviev, Lăvin etc.) se împotriva ideii luiăi puterii printr-o lovitură de stat (în Leon Trotsky. *De la Revolution*, Paris, Les Éditions de Minuit, 1963, p. 44, note 1). Cel de-al doilea dezacord masiv apăruse cu ocazia păcii de la Brest-Litovsk. O puternică frațiune din partid (Buharin, Radek etc.) era pentru rămînerea în războiul mondial și continuarea lui sub formă de război revoluționar.

Dar cea mai puternică frațiune în Partidul Comunist (bolșevic), precurtat P.C. (b), a fost condusă de Trotski însuși. Din noiembrie 1920 (al cincilea congres al sindicatelor), pînă în martie 1921 (al X-lea congres al partidului), comitetul central se împărtise în două grupuri care se contracizeau în problema sindicatelor: un grup de opt membri, condus de Lenin, celălalt grup era condus de Trotski. După cum se arată în cursul de istorie al P.C.U.S., Lenin a hotărât la un moment dat că era necesară lichidarea cu orice preț a "frațiunilor și grupărilor din partid", pentru că ele împiedicau construirea socialismului. Pasajul merită citat: "A conduce o țară, și mai cu seamă o țară în care precumpanăște mica burghezie, a conduce mase de milioane de oameni în opera de construire a socialismului nu e cu puțină decât cu condiția — indispensabilă și decisivă — a unității, coeziziei de monolit a partidului, a consecvenței lui ideologice, a disciplinei de fier în rîndurile sale, a intransigenței față de sovîrșitile oportuniste și lipsă de frațiuni" (Istoria Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, București, Editura Politică, 1957, p. 378).

Congresul al X-lea al P.C.(b) din Rusia, din 8-16 martie 1921, a marcat istoria comunismului mondial prin adoptarea a două strategii: revenirea la forme ale economiei de piață ("noua politică economică", precurtat NEP) și reprimarea frațiunismului intern de partid (sub numele de "problema unității partidului"). Momentul cel mai recent din istoria comunismului mondial, cînd partidul

In Romania there is a contradiction between the pluralism of the political system as a whole, and the lack of pluralism inside the political parties. The explanation rests on the persistence of bolshevik mentalities. The new political class acts democratically on the political stage, but still in a totalitarian way inside the parties. Actually, the main obstacle for internalizing democratic procedures is the personalization of policy.

conducător unic optează pentru o "liberalizare" economică și pentru reprimarea politică este cel legat de masacru din Piața Tien-An-Men, făcut de liderii P.C. Chinez. Numai că în 1921, Lenin punea doar bazele teoretice ale anti-frațiunismului, pe care Stalin în cîțiva ani îl duce pînă la ultimele lui consecințe. Lichidarea fizică.

Anterior, la plenara din ianuarie 1921 a C.C., s-a luat hotărîrea ca participarea și alegerea delegaților la Congresul al X-lea să se facă pe bază de „platforme diferite”, umind că abia congresul să aleagă între „platforma leninistă” și „platforma trotskistă”. De fapt, a fost ultimul congres la care s-a participat pe bază de „platforme” diferite (mai apăruse în timp și alte platforme „opozitioniste”, aceea a grupului „opozitiei muncitorăști”, în frunte cu Šlepnikov, a grupului „centralismului democratic”, în frunte cu Šapronov, a grupului „stampă”, în frunte cu Buharin etc.) (Istoria P.C.U.S., p. 374). La cererea expresă a lui Lenin, congresul a adoptat următoarea rezoluție cu privire la **unitatea partidului**:

"Congresul hotărîște dizolvarea imediată a absolut tuturor grupărilor care s-au format pe baza unei platforme sau altie și însărcinăză toate organizațiile să vegheze în modul cel mai strict ca să nu se admită nici o acțiune frațiunistă. Neexecutarea acestei hotărîri a congresului va atrage neapărat excluderea imediată din partid".

Hotărîrile congresului bolșevic „cu privire la unitatea partidului, la inadmisibilitatea frațiunilor au devenit un principiu de neclînt în viață și construcția de partid". El se aplică tuturor membrilor de partid, pînă la nivelul C.C. După cum observă Robert Conquest, „distrugind tendința „democratică” din interiorul Partidului comunist, Lenin abandona jocul manipulatorilor mașinii. Aparatul burocratic trebuia să devină cel mai puternic și, prin urmare, „unica forță a Partidului" (Robert Conquest, *La grande Terreur. Les purges stalinianes des années trente*, Paris, Editions Stock, 1970, p. 19). În proaspătul Politiburo, fostele tendințe frațiuniste deveniseră înfruntări între personaje de vîză ale partidului: în primul rînd, sub loviturile lui Stalin, cel maiabil „manipulator” al mașinii, au căzut Trotski, Zinoviev, Kamenev, Buharin, Rykov, Tomski. Au urmat alii și alii, vechi „revoluționari” de frunte și sute de mii de membri de partid anonimi. Pînă cînd partidul a devenit expresia voinței unui singur om, Conducătorul suprem, Operatorul.

Nici nu mai contează acum care erau diferențele doctrinare între diferențele „frațiuni” sau „platforme”, nu ne interesează pentru discuția de față care erau deosebirile nete sau „nuantele” vreunui grup sau altul, ci cu totul altceva. Deosebirea dintre un partid democratic și un partid totalitar constă în primul rînd în capacitatea unuia sau altuia de a tolera sau admite/interzice PLURALISMUL INTERN. Compararea dintre partidul bolșevic (devenit P.C.U.S.) și orice alt partid din democrația occidentală oferă polilogice comparate criterii de analiză a situației politice actuale din proaspetele „democrații” est-europene. Democrația este un concept complex, întrucât sfera sa de referință nu se limitează doar la viața politică în ansamblu, care cuprinde toate partidele, în forme parlamentare sau

Pennsylvania are nevoie de un senator independent, alegători pe John Heinz". Iar marii consulanți ai campaniilor electorale au accelerat în ultimii ani trăsăturile antipartnice. Expertiza strategilor electorală, a specialiștilor în sondaje de opinie și în mass-media, în direct-mail and phone bank îi fac pe politicieni din ce în ce mai puțin dependenti de aparatul de partid.

Oferta politică făcută de către un partid politic modern este cu atât mai consistentă și mai variată cu cît acel partid are capacitatea de a concilia cît mai multe „frațiuni” și „platforme”. Partidul modern este o instituție flexibilă, cu posibilitatea de a oferi electoratului o paletă extrem de largă de idei, cu mai multe alternative programatice. Pluralismul intern al unui partid aduce mult mai multe roluri și exclude posibilitatea ipostazierii liderului pseudo-infâabil. Într-un partid modern este de neconceput abominabila opozitie între lideri și masa activiștilor (ea la noi), între persoane și structuri, între charismă și proceduri democratice. Astfel de partide ar fi ejecțate cu rapiditate din viața politică dacă nu s-ar trezi ele mai repede la realitate ca să ejecțeze liderul intransigent, autarhic, monoman.

Modelul „marilor epurări” staliniste de la sfîrșitul deceniului 4-5-a obsedat, de pildă, pe Nicolae Ceaușescu, care, în prima sa perioadă ca secretar general, s-a asigurat de îndepărțarea „baronilor”, a tuturor personajelor care ar fi putut să constituie eventuale „frațiuni”, să formuleze eventuale „platforme”. Ion Iliescu s-a aflat și el într-o asemenea ipostază. El a învățat lecția bine, pentru că divizia F.S.N.-ului „inițial” a fost tot o luptă între frațiuni. Aproape de la bun început, Partidul Național Liberal, Partidul Național Tânăr și Creștin și Democrat au trecut prin procese asemănătoare, iar acum Partidul Alianței Civice trece prin același proces de supraaccentuare exclusivă numai a unumitor tendințe, de asumare a unei identități unidimensionale, aproape unipersonală. Fenomenul nu trebuie să ne miră. O mare parte dintr-o cadrele de bază ale partidelor contemporane, de guvernare sau de opozitie, au fost și sunt ceea ce se cheamă „șefi”: șefi de șantier, de spitale, de „secție”, de catedră, de ziare, de reviste, secretari de partid etc. Or, în „vechiul regim”, mentalitatea anti-frațiunistă din vîrfuri piramidei se reproducea în forme mai mult sau mai puțin fidele la toate nivelele ierarhiei sociale. După dispariția partidului comunist, mentalitățile și automatismele au rămas acelești. Ele au pătruns pe dinăuntru și au îmbolnăvit mintile bieților oameni, chiar dacă ei au rezistat sau s-au opus (în forme variate, uneori imperceptibile observatorului extern) ideologiei oficiale. Ideologia comunistă nu a făcut prea multe victime la noi (în sensul de a produce aderenții autentici). În schimb, mentalitatea bolșevică anti-frațiunistă a funcționat astăzi de bine, încât abia astăzi îi vedem roadele. Manifestările intrapartinicne de autoritarism împiedică formarea unor partide democratice moderne, a unor instituții flexibile capabile să răspundă nevoilor, intereselor și opiniilor unui electorat extrem de eterogen, derutat, parțial dinamic, parțial inert, în căutare de identitate politică, de „frațiuni”, de „platforme” alternative în cadrul unuia și același partid. Iar caracterul totalitar al vieții interne de partid face din democrația noastră mereu un deziderat, iar din orice astfel de partid care vine la putere un eventual partid-stat, un „partid al întregului popor”.

Dan Pavel is deputy editor of *Sfera Politică*. He published recently *Bibliopolis* at the editura *Cartea Românească*.

DISCURSUL NAȚIONALIST (II)

GEORGE VOICU

*The first part of this essay (*Sfera Politicii*, 5) has tried to identify the stages of the nationalism in Romania during the communist period, and to estimate their ideological and cultural impact. It has attempted afterwards to find out the themes of the ultranationalist discourse practiced by any Romanian post-communist magazines (particularly by the *Europa* and *România Mare*). A content analysis of their articles has disclosed the five themes of this discourse: (1) the confiscation of the national feeling by their authors (editorial teams, cultural groups, political parties), (2) the prejudice of "the traitors of nation", their inventory and blame, (3) the prepossession of the national minorities' Satanism, (Jews, Hungarians, Gypsies, etc). (4) the assignment of diabolical intentions to the neighbouring and Western countries, and, at last but not least, (5) a political project establishing an authoritative, insulated, militaristic regime. The genesis of each of them was found during the national communist period.*

The second part treats of the ultranationalist reasoning. It remarks firstly an "iceberg effect" of any assertion: even an alone ultranationalist theme can contain all the others. The second part of this chapter points out the structure of the ultranationalist reasoning: an ethnical group's guiltless and victimal presentation and an excessive and rhetorical devotion to the interests of a nation (thesis), foreigners' (minorities, peoples, countries') intentions of domination and destruction of this nation (antithesis), and, finally, the political-militaristic project for the national safeguard (synthesis). It is just the same logical structure of the communist insurrection and ruling, where the subjects and the predicates are only different.

Raționamentul naționalist

Cele cinci teme depistate sunt legate între ele îndeajuns de puternic pentru ca una singură o să expusă, să antreneze în chip automat pe celelalte. Cu alte cuvinte, chiar dacă discursul naționalist se construiește pe o singură temă, ceea ce se întâmplă cu oricare freevență subtextul conține sugestiile necesare pentru dezvoltarea și a celorlalte teme, astfel că, în final, cititorul știe de existența tuturor. Există o cheie a acestor înțeleseuri invizibile care se obține prin lectura unor articole alăturate. Cititorul deduce deci că ușință că discursul naționalist axat pe o singură temă este asemenea iceberg-ului, arătând doar o mică parte din măreția lui. Mai mult, cunoșind proporția cu care se multiplică tematic astfel de mesaje, el poate reconstituî întregul raționament naționalist. Acționează aici un fel de „efect Kirlian” al lecturii, în stare să întregească, să rotunjească, să împlinească, să desăvîrșească ceea ce — aparent — este doar parțial.

Raționamentul naționalist se poate însă dezvolta și invers: plecind de la presupozitia defectelor congenitale ale altor națiuni, el ajunge la adularea și exaltarea românismului. O singură temă, cea finală, a proiectului politic, nu poate să apară complet singură: ea are nevoie de cel puțin una din temele anterioare, în mod special de una din temele urii, pentru a se putea afirma „legitimă”. Această excepție nu este cîtuși de puțin întimplătoare, căci, aş cum vom vedea mai departe, tema săvădării „are om scăzut” specifică în cîndină discursului naționalist.

Rugă se menține însă peste această excepție (oricum, parțială): o propoziție naționalistă, de îndată ce este enunțată, are capacitatea de a regenera și celelalte teme naționaliste, uneori peste voia autorului, chiar dacă formal este amputat, în conținut discursul naționalist este complet. Există, să arătă, o structură supraordonatoare a judecărilor de acest tip sau un algoritm de interșanțabilitate a lor. Acest pattern — să-i zicem așa — logic face să „se vadă” construcția încă din proiectul abia schițat, chiar incipient. Aceasta, repet, în situația în care discursul rămîne doar la nivelul unei singure teme sau al unor din cele inventariate. Multe texte naționaliste duc însă raționamentul pînă la capăt sau, în general, pînă aproape de capăt. În plus, pentru a avea o explicație a acestei auto-desăvîrșiri a discursului, trebuie arătat că raționamentul este

reluat, cu variații neînsemnante, de cele mai multe ori pur și simplu tras la indigo, de zeci, de sute, de mii de ori, „Efectul de completare” se explică deci și inter-textual. Mai mult, rareori se mizează pe o singură temă, aşa că lacunele tematice ocupă suprafațe reduse. Ca freevență de apariție, doar a cincea temă, ea a proiectului politic, este mai redusă. Ceea ce nu înseamnă că ea este mai puțin importantă. Dimpotrivă, la un examen lucid, aşa cum vom vedea cînd vom analiza structura raționamentului naționalist, tocmai aici, în această temă, rezidă întregul secret al discursului.

Pînă atunci însă este de subliniat acest aspect esențial, anume că o singură temă conține în nuce pe celelalte, chiar dacă — într-o primă fază de construcție a discursului — aceasta se întâmplă într-o manieră recessivă. Acest tip de discurs este asemenea dacă mi se permite comparația — acelor plante care se pot înmulții nu numai prin semințe, ci și printr-o frunză sau printr-o ramură. Sau, schimbînd termenii de comparație, deși nu sunt deloc sigur că aceasta este o iluzie credința unor — oameni politici, mai ales, dar și intelectuali, oameni de cultură — că, exprimîndu-se doar la nivelul uneia din teme, și celei mai — aparent — inofensive, adică la nivelul narcisismului naționalist, discursul lor să arătă în afara temelor intoleranței. Este cazul periodicei *Mișcarea*, care pretinde că se limitează doar la acest subiect (eventual cu alte teme conexe, ca ortodoxia, ce se vor difera de cele exploataate de *Europa* și *România Mare*). Panegiricul împinge însă inevitabil într-o altă fază, oricăt să arătă cenzura inițială, către subiectul desconsiderat, al urii celui neasemănător. Mai întîi autorițățile acestor discursuri se simt inconforțați de lipsa umanității, de pluralism și, în consecință, vor începe să găsească țapă îspășitoare. Lauda globală are nevoie de o unitate de recepție, de un ecou social recompensat, altminteri ea generează rapid resentimente. *Cosmopolitul*, vîndutul, apoi alogenul, minoritarul și, prin extensie, străinul ajung — pe rînd sau dintr-o dată toți — înțelețirul naționalist. Discursul ditirambic are nevoie doar de identitate, nicidecum de alteritate; aceasta îl face să întoarcă repede placă, să arate reversul medaliei „înnobilatoare”: injuria *Mișcarea* este un astfel de exemplu în care elanul adulător se transformă pe nesimțire în elan demolator: de la tămîția vernaculară se trece la arătarea cu degetul a *Cosmopolitului X* sau a *Ebreului Y*.

Explicația acestui tropism logic este la îndemînat: sentimentul național nu este în toate ipostazele său un sentiment necritic. Există, la rigoare, un patriotism critic la fel de autentic ca și cel care și proslăvește țara. Cineva poate să aibă un atașament indefectibil față de patria și poporul său și să fie în același timp neîndurător cu defectele conaționalilor săi, personale sau colective. *Nărăuagel dr. Popescu II. Caragiale* este un — fără îndoială — adjectiv, dar n-are încotro — mare patriot. Personalități de acest gen există pretutindeni în lume, dar ele nu stîrnesc replici anihilante decât acolo unde parada naționalistă ține locul sentimentului național. Mai mult încă, astăzi, la capătul unei istorii atroce, narcisismul național în forma lui partizană reprezintă un risc incomensurabil. A afirma că *In România-niciodată nu a existat holocaust!* — adică, vezi bine, el a existat, dar făptuitorii săi barbiți de nemîni nu poporul meu cel blind și născut creștin, — nu înseamnă cîtuși de puțin patriotism, ci trufie, mistificare, ba chiar complex de inferioritate. Nimeni nu a afirmat vreodată că poporul român *in corpore* este vinovat de atrocitățile anti-semîte de pe meleagurile sale, aşa cum nici poporul german nu este vinovat în totalitatea sa de exterminarea milioanelor de evrei. Cu toate acestea, există, la rigoare morală, o vină difuză, care se cuvine asumată global și chiar individual: cine a citit

cesul lui K. Jaspers despre culpabilitatea germană va înțelege mai bine această sensibilitate morală. Am folosit verbul „se cuvine” tocmai pentru a sublinia — cu o expresie a lui Andrei Pleșu — reflexivitatea acestui gen de asumare morală, nu

tranzitivitatea, care rămîne inoperanță etic. Deçi, revenind la holocaust, nu poporul român este vinovat de dispariția celor 400.000 de evrei din *România*, dar, în același timp, orice român, străin de aceste atrocități, chiar cel care a luptat împotriva lor, are motive să-i fie

rușine, ba poate chiar să se simtă vinovat. Numai călăul nu are sentimente de vinovăție, victima în schimb, paradoxal, poate avea. Dar nimeni nu culpabilizează un grup cum este poporul, în definitiv mai mult abstract. Discursul naționalist nu se încredează însă în asemenea sofisme. El afirmează răstăt că „*In România nu a fost, nu este și nu va fi niciodată antisemitism*. fiindcă românii sunt un

Concret, a construi textul bunăoară, doar pe prima temă, cu accentele pe care le-am depistat și care-i dau sensul politic, adică a vorbit despre *bunătatea de înger a românilor*, despre poporul român *atât de blind, de pașnic, de iubitor de Dumnezeu*, despre *măria sa, Poporul român* etc., cu pretenția subiacentă sau explicită că semnatarii acestor texte sunt și

STEREOTIPURI MENTALE ȘI ATITUDINALE ÎN ROMÂNIA POSTTOTALITARĂ

IOAN MIHĂILESCU

Trecerea de la totalitarismul comunăstă o organizare social-politică democratică și la un sistem economic de piață este condiționată de existența a numerosi factori de natură economică (capital, tehnologii, forță de muncă

calificată, competențe manageriale), politică, culturală. Discursurile politice, astă cele guvernamentale și cele ale partidelor de opoziție, insistă aproape exclusiv pe rolul factorilor financieri, tehnologici și politici și acordă o importanță scăzută sau neglijăză complet dimensiunea psihosociologică a tranzitiei. Semneștecul unor măsuri de reformare

economica este doar parțial explicabil prin lipsa unor resurse economice suficiente sau prin blocajul organizațional. Desigur, acestea sunt justificări puternice ce nu pot fi eludate. Există însă o explicație suplimentară, adesea ignorată, care se referă la atitudinile populației față de schimbările economice, sociale și politice.

Cei peste 40 de ani de regim communist au

acționat nu numai la nivelul sistemului economic și politic, ci și la nivelul mentalităților și atitudinilor și au generat anumite stereotipuri mentale și acționale care sunt considerate preconizate.

Regimul totalitar (și cel din România nu a făcut excepție) exercitat asupra cetățenilor nu numai o violență materială, directă, ci și o violență indirectă, simbolică, care este mai dificil de constatăt și decontractat și care are efecte mult mai persistente. Dacă în primii ani de existență, un regim totalitar se impune prin forță și oblige supunerea prin teamă, ulterior el încearcă să se legitimeze prin recurgerea la universuri simbolice (interes național, cauză, binele poporului, mersul obiectiv al istoriei) și prin utilizarea unui aparat propagandistic enorm. Regimurile comuniste din Europa de Est au încercat în permanență să convingă populația că politicele impuse de ele sunt cele mai bune, iar cetățenii ar trebui să fie fericiți că trăiesc în cea mai bună lume posibilă. Privite din exterior și în mod deosebit, aceste tentative par grossolane, primitive și destinate eșecului. Majoritatea cetățenilor din Europa de Est pot afirma, în perioada de după căderea regimurilor totalitare din țările lor, că ei nu au fost atinși sau nu s-au lăsat contaminati de propaganda comunistă. Probabil că cei mai mulți dintre cei care fac asemenea afirmații sunt de bună credință. Aici intervine însă un mecanism de autoiluzionare căruia nu i se pot susține nici chiar multe persoane cu un spirit critic dezvoltat.

Comunismul a lăsat urme puternice în personalitatea celor pe care i-a dominat mai multe decenii. El a modelat caracterul, atitudini și mentalități într-o măsură mai mare decât se recunoaște. Aceste afirmații categorice par exagerate și scandalizează pe toți anticomuniștii sinceri sau prefațăci.

In realizarea obiectivelor sale ideologice, regimul comunist s-a servit de principalele instituții socializatoare: școală, instituțiile culturale și religioase, organizațiile voluntare. Reprimarea spiritului critic și repetarea permanentă și prin toate mijloacele a unor asemenea, chiar puțin verosimile, au condus la formarea unor stereotipuri, a unor imagini privind organizarea socială, rolul instituțiilor sociale, relațiile dintre grupurile etnice, istoria națională și locul românilor în istoria Europei, funcționalitatea sistemului economic de piață, rolul organizațiilor și organismelor internaționale, semnificația pluralismului politic etc. Aceste imagini și stereotipuri sunt folosite drept criteriu referențial în aprecierea noilor situații economice și politice sau în formularea unor revendicări. Ele sunt adesea contradictorii unele cu altele sau contradictori cu noile aspirații, dar aceasta nu le face mai puțin operate.

Ironizata democrație originală nu este un "marți enobrat" sau "marți polonesc": ceea ce formează de manifestare a unor curente massive de opinie. Autorii multi-criticării teoriei a convergenței sistemelor economice ar fi însă surprinși cănăi ai constatăt că de mulți adepti au în România deși contribuția lor sănătoasă de către ei mai, mulți. Caracterul contradictorii al concepțiilor sociologice spontane (răspândite difuz la nivelul mai multor categorii sociale) privind combinarea originală a avantajelor capitalismului și socialismului este posibil de dovedit prin prezentarea citorva stereotipuri mentale și atitudinale mai larg răspândite. Deși unele dintre acestea pot fi

constatațe și printre observare empirică, voi utiliza, pentru mai multă rigoare, datele sondajelor sociologice întreprinse în luna martie, iunie și decembrie 1990 și în luna aprilie 1991. Răspunsul sănătosu și fare bogate, mă voi limita la prezentarea unor indicații statistice sintetice. Din lista lungă a stereotipurilor mentale și atitudinale care se manifestă în România am reținut doar zeci, pe care le-am considerat mai evidente.

1. Situația critică a țării din punct de vedere economic și social este datorată, în principal, acțiunii unor forțe ostile, perfide, care vor răul românilor. Principalii autori ai dificultăților interne sunt identificați în afara țării sau în rândul unor minorități politice, etnice sau religioase. Românii sunt un popor ales al lui Dumnezeu, invidiat și asuprit de către străini în toată istoria sa. Din punct de vedere antropologic și sociologic, avem de-a face la nivelul acestui stereotip cu un mecanism evident de căutare a unui tap îspășitor. Comunitatea, zdunucinată în stabilitatea și coeziunea ei, este mobilizată pentru a înfrângă răul. Odată sacrificată victimă culpabilă, comunitatea își va regăsi echilibrul și bunăstarea. Apelul la mecanismul victimizării străinului vinovat sau a autohtonului diferențiat era de așteptat să intervină, pentru că în toate situațiile de crize puternice se redescoperă acest procedeu arhaic. Atribuirea cauzelor crizei unor autori care nu aparțin grupului majoritar poate pleca de la unele situații reale dar care sunt disproportional amplificate și unilaterală. Dirijarea de către unele forțe politice a mecanismului tapului îspășitor conferă înriminărilor mai multă forță și plauzibilitate, mai ales cind se recurge la argumente apărate nepăsionate, științifice. Acest mecanism este însă un mijloc de ocultare a realității, un diagnostic social greșit care împiedică găsirea unor soluții obiective și eficiente. În plus, el poate amplifica conflictele și accentua starea de criză.

2. Încredere mare în sursele informaționale oficiale. Regimul totalitar se pretinde deținător al monopolului puterii și adevărului. Propaganda comunistă a încercat să discrediteze orice informație care provine din surse pe care nu le putea controla. Această acțiune a fost facilitată de faptul că persoanele cu un nivel scăzut de instrucție acordă o încredere foarte mare informației scrise difuzată oficial. Această încredere poate merge pînă la o adevărată fetișizare a textului: ce este scris nu poate fi decît adevărat. Un credit și mai mare este acordat informațiilor difuzate de televiziune (56-60% din populația anchetată acordă o încredere mare sau foarte mare informațiilor TV). În aceste condiții, este evident că forțele politice care controlează sau influențează emisiunile TV pot exercita o orientare puternică a curențelor de opinie.

3. Angajare politică verbală și nu acțională. Participarea politică în decursul regimului totalitar comunist a fost ușor săracă. Reținerea față de implicarea în acțiuni politice continuă și în perioada posttotalitară. Se urmărește cotidian informațiile politice prin presă scrisă (46-48%), prin televiziune (47-50%), dar se participă rar sau de loc la rezolvarea problemelor comunităților (23-26%), se participă rar sau foarte rar la întruniri politice (10%), se stabilisce rar sau foarte rar contacte cu politicieni sau alte persoane publice (10-11%), se acordă rar sau foarte rar timp pentru a acționa în favoarea unei grupuri politice (8-10%). Soluționarea problemelor economice și sociale este așteptată să fie făcută

de către alii, încredere în capacitatea de acțiune a comunităților locale sau grupurilor profesionale fiind scăzută.

4. Reticență față de activitatea politică. Într-un regim totalitar comunist, o încredere în politie întreaga societate a produs efecte contrare celor urmărite: distanțarea în raport cu politica și politicienii. Acești fapți au fost facilizați și de politicismanismul ce se manifestă în România de peste o sută de ani. Cind români apreciază că treburile merg bine, ei se interesează într-o mică măsură de cine deține puterea (20%). Mulți români preferă să nu se amestice în politică (42-50%) și nu au încredere în politicieni (48-50%). Cei care își fac din politică o ocupație sunt deseoși apreciați negativ (40-41%).

5. Perceperea deformată și contradictorie a cșicierului politic. După aproape 45 de ani de totalitarism comunist, o treime din români se autosituază la stînga politică, o treime la dreapta, iar o treime nu și poate defini poziția. Autodesfinirea pozitiei politice se face în condițiile în care peste 60% din populația investigată nu poate defini în ce ar consta stînga sau dreapta politică, iar peste 15% caracterizează într-un mod complet fantezist sensurile politicului. O percepere deformată și contradictorie se manifestă și la nivelul imaginilor despre democrație. O treime din populația anchetată nu poate explica în ce constă democrația, iar o treime reduce democrația doar la manifestarea libertății și la respectul normelor morale. Se face adeseori confuzie între democrație și economia de piață. Avantajul larg al sensurilor date democrației permite unor formațiuni politice foarte diferite, unele de altele să pretindă că acționează într-un sens de democrație.

Dacă în aprecierea schimbărilor politice, opinile sunt vagi și contradictorii, în schimb aprecierea schimbărilor economice este mult mai nuantată și mai critică. Categoriile de populație favorizate de schimbările economice sunt considerate a fi întreprinzătorii particulari, țărani și muncitorii, iar cele mai puțin favorizate intelectualii și pensionarii. La nivelul majorității populației acționează încă vechea ierarhie a importanței categoriilor socio-professionale: muncitorii sunt apreciați și la categoria cea mai importantă, iar intelectualii sunt mai puțin importanți.

6. Asigurarea egalității sociale. Vechea propagandă comunistă a insistat mult pe statistica egalității și echității sociale. Această propagandă a avut drept efect formarea unor concepții potrivit cărora cetățenii sunt egali nu numai din punct de vedere politic, ci și economic. Nivelul diferit de calificare și de competență profesională este puțin acceptat drept criteriu de diferențiere a veniturilor. Majoritatea populației investigate (70-72%) apreciază că între venituri trebuie să fie o diferență mică sau nici o diferență. Măsurile politice sau economice care ar diferenția mai mult veniturile sunt percepute (îndeosebi de către muncitorii) ca tentative de reintroducere a exploatației capitaliste. Afirmarea principiului egalității veniturilor înțelegează însă că este vorba de veniturile unei anumite categorii profesionale de muncitori: fiecare categorie se consideră mai îndreptățită decât celelalte să obțină o creștere a veniturilor proprii.

7. Conflictul social și legitimarea puterii. Propaganda comunistă a insistat asupra faptului că, pe măsură avansării procesului de omogenizare socială, societatea socialistă nu ar mai cunoaște conflicte sociale. Singura categorie de conflicte căreia i s-a acordat o atenție deosebită a fost cea referitoare la

relațiile de exploatare. Împărtirea societății în bogați și săraci era prezentată ca unul dintre pericolele cele mai grave care pot afecta o societate. În mod treptat s-a instaurat o fobie față de elivajele economice și sociale. și în prezent, circa jumătate din populația investigată apreciază că principalul conflict din România este cel dintre săraci și bogați, iar circa 73% plasează principalul conflict între cei care respectă și cei care nu respectă legile. De fapt, avem de-a face aici cu două fațete ale aceleiași atitudini, pentru că jumătate dintre români apreciază că bogăția nu se poate dobândi decât prin nerespectarea legilor.

Pericolul revenirii exploatarii este utilizat cu abilitate de cei care consideră că vor avea de pierdut în urma aplicării unor măsuri de reformă economică. Astfel, categoriile relativ privilegiate din colectivitățile rurale (îndeosebi aparatul burocratic din cooperativile agricole de producție și întreprinderile agricole de stat), așteaptă în statul lor economic prin aplicarea legii fondului funciar. Încearcă să convingă pe rurali că reprivatizarea agriculturii ar însemna revenirea la exploatare, reapariția latifundiilor, săracirea și aservirea majorității populației satelor. În unele zone ale țării (nordul Olteniei și Munteniei, sudul Moldovei) această propagandă nu a rămas fără efecte: unii săteni au fost convingați că exploatariile agricole sunt mijlocul de asigurare a protecției lor sociale.

Soluționarea conflictelor sociale este apreciată într-o mică măsură ca fiind posibilă prin reforme economice sau politice. Soluționarea este prevăzută în recurgerea la instituții juridice (70%) sau în intervenția poliției (35%). În acest fel se legitimează intervenția instituțiilor juridice în reglementarea unor conflicte care nu sunt de natură juridică.

8. Reticențe față de economia de piață și față de reformele sociale radicale. Sistemul economic capitalist a fost supus unei denigrări permanente de către propaganda comună. Încercarea se a demonstra că orfânduirea socialistă este superioară din toate punctele de vedere celei capitaliste, aparent ineficientă, prin neverosimilitatea ei, a încerculat totuși opinii și atitudini care persistă. Deși liberalizarea prețurilor și participarea capitalului străin sunt apreciate într-o mare măsură ca fiind necesare (67-70%), teama de inflație și somaj este foarte mare (82%), la fel și ceea cea față de viitorii patroni. Reticențele cele mai puternice se manifestă în raport cu privatizarea în industrie. Opiniile majorității (66-68%) converg spre păstrarea întreprinderilor în proprietatea statului sau spre instituirea proprietății muncitorilor asupra întreprinderilor. În agricultură, privatizarea are mai mulți adepti, fie sub forma retrocedării pământului foștilor proprietari (35%), fie prin împărtirea lor luerătorilor din cooperativele agricole de producție. O parte semnificativă (40%) a populației investigate apreciază că organizarea de tip capitalist nu este potrivită pentru România (adeptii capitalismului având aceeași pondere). Multe preferințe sunt pentru o organizare social-economică mixtă (60%) care să combine avantajele celor două sisteme. Într-o asemenea economie mixtă se consideră că muncitorii ar trebui să aleagă conducerea (30%) sau cel puțin să aibă un drept egal cu patronii în numirea conducenții (25%).

9. Paternalismul statului. În regimul comunist totalitar, partidul unic și burocracia de stat (confundate într-un singur mecanism) exercita un control absolut asupra societății. Pentru majoritatea populației, partidul-stat definea monopolul binelui și al răului. Deși în decembrie 1989, revolta a fost îndreptată și împotriva paternalismului partidului-stat, vechile stereotipuri mentale și atitudinale continuă să se manifeste. Instituțiile puterii li se atribuie un rol mult mai mare decât și-l doresc acestea. Funcțiile atribuite statului nu diferă prea mult de cele pe care și le atribuia vechiul regim. Astfel, se opinează că statul trebuie să acopere întregul cost al asistenței medicale (83%), să asigure echilibrarea veniturilor, să asigure protecția economică și socială a tuturor cetățenilor (70%), să asigure protecția mediului înconjurător. Conform aceleiași imagini, guvernul trebuie să asigure locuri de muncă (90%), să se occupe de îngrijirea bolnavilor (95%), să asigure un trai decent șomerilor (82%), să mășoreze diferențele de venituri (73%). Guvernul nu să aibă și funcții economice importante: controlul proprietății, aprovisionarea de locuințe ieftine, asigurarea de locuri de muncă pentru absolvenții din învățământul liceal.

realizarea propriilor sale obiective. Acest fapt a condus la generalizarea stării de neîncredere în instituții și la replierea cetățenilor pe microgrupurile familiale și de rudenie. Majoritatea instituțiilor sociale au intrat într-o perioadă de formalism, iar unele chiar într-o fază patologică. Legitimarea lor a început să se facă nu prin probarea utilității și eficienței funcționalității lor, ci prin argumente nespecifice: invocarea tradiției, aprecierea de către partidul-stat a rolului lor, apelul la universul simbolice, invocarea unor pretinse misiuni istorice. Instituțiile au început să fie percepute negativ, ca sisteme parazitare sau chiar disfuncționale. Extinderea burocratismului, a clientelismului și corupției în multe instituții au accentuat percepția socială negativă.

Nouile instituții democratice se vor confrunta deci cu această stare de ostilitate sau, cel puțin, de retință. În urma confruntării cu instituțiile regimului totalitar, românii se încredință mai mult în ei însăși (2.78*), în Dumnezeu (2.47) și în familiile și rude (2.33).

În ierarhia prestigiului social și a încredințării acordate instituțiilor publice, pozițiile cele mai înalte sunt ocupate de armată (2.22), de guvern

Salvării Naționale (1.50) și cel mai scăzut Partidului Unității Naționale a Românilor (0.32). Partidului Național Tarănesc creștin și democrat (0.25). Partidului Democrat Agrar (0.11).

Semicolele beneficiază de un coeficient de încredere mai mare decât partidele politice (1.40), dar relativ scăzut în raport cu scopul lor ca organizații de masă. Reticența față de sindicate este motivată pe considerentul că în multe întreprinderi sau ramuri economice, liderii sindicali se îndepărtează tot mai mult de mecanismele democratice practice în perioada imediat post-totalitară (diminuarea reprezentativității, neconsultarea salariajilor în decizii importante, profesionalizarea activismului sindical).

Ierarhia încredințării acordată personalităților politice române și străine a rămas aproape neschimbată în perioada aprilie 1990 — aprilie 1991, deși coeficienții absoluci de încredere sunt diminuati în cazul liderilor aflați la putere și au crescut în cazul liderilor partidelor de opozitie. Aceste tendințe sunt accentuate în perioada de după liberalizarea prețurilor.

Menținerea acestor zece stereotipuri de gândire și atitudinale era previzibilă pentru perioada posttotalitară. Debarasarea de ele (că și de altele care nu sunt rezultatul dominației comuniste ci al combinației balcanismului cu comunismul) este mai curând declarativă decât efectivă.

Constatarea existenței acestor stereotipuri nu presupune în mod obligatoriu emiterea unor judecății de valoare pe baza unor criterii judecătorii. Aceste judecății pot fi făcute în raport cu anumite opiniuni politice sau programe sociale. Chiar dacă nu procedăm la o evaluare a lor, se impune totuși precizarea că majoritatea acestor stereotipuri (că și altele care nu au fost prezentate) sunt în contradicție cu majoritatea mecanismelor cărora se conformează în prezent economiile din țările dezvoltate. Inventarea unor noi mecanisme economico-sociale care să fie compatibile cu aceste stereotipuri este teoretic posibilă întrucât istoria nu cunoaște un sens unic și fiecare țară poate urma o dezvoltare inedită.

Dar de la recunoașterea acestor posibilități teoretice pînă la realizarea lor efectivă distanța este mare. Dificultățile cu care se confruntă țările est-europene (și îndeosebi România) sunt că astăzi mai mari cu cît stereotipurile și așteptările perioadei postcomuniste sunt în multe cazuri, nu numai incompatibile cu funcționarea democraților și economiilor occidentale, dar sunt și contradictori între ele și de la o categorie de populație la alta.

Ca și în alte domenii societățile est-europene se confruntă în perioada posttotalitară cu un cere vicios: depășirea vechilor stereotipuri mentale, atitudinale și actionale este posibilă pe măsură funcționării eficiente a noilor mecanisme economice și democratice, iar funcționarea eficientă a acestora este dependență de depășirea vechilor stereotipuri.

Fără a ne lăsa iluzionajă de un iluminism facil, putem totuși afirma că acest cere vicios poate fi spart prin creșterea nivelului de cultură democratică în paralel cu introducerea unor reforme radicale care, desigur, vor diminua popularitatea formăriilor politice care le vor aplica. Puterea care va practica o asemenea strategie riscă să se autosacrifice, dar orientarea numără după rațiuni populiste poate fi mult mai neeficientă din punct de vedere social.

Conscientizarea colectivă și individuală a stereotipurilor prezentate constituie un prim pas spre depășirea lor. Aceasta acțiune (chiar limitată la un exercițiu pur intelectual) este dificilă, întrucât multe stereotipuri sunt puternic înrădăcinat, par absolut firești și sunt mult mai răspindite decât sunt dispusi să recunoască punctatorii lor.

IOAN MIHĂILESCU, Professor of Sociology, Prorector of the University of Bucharest, editor of *Romanian Journal of Sociology*.

* Coeficientul de încredere a fost calculat pe baza unei scală cu patru nivele: 0 — lipsă totală de încredere, 3 — încredere totală. Valoarea mediană 1.5 semnifică o încredere limitată, medie.

TEZELE ȘI ANTITEZELE d-lui VLADIMIR PASTI

ALINA MUNGIU

1. Ce este gîndirea mitică; ce și cît se poate explica pe baza ei.

Freud a scris: „Fără presupunerea existenței unui psihic colectiv... psihologia socială în general n-ar putea să existe”. Numeroase contribuții au căutat ulterior să umple cu sens această afirmație, fără a reuși întru totul. Ca de multe ori atunci cînd o problemă teoretică se dovedește insolubilă, se concluzionează finalmente că a fost vorba de o problematizare, de o punere în ecuație incorectă. A ne pierde deci vremea discutînd dacă psihicul colectiv are structură atomizată sau poate de cîmp, dacă ceea ce numește Jung „conștiință colectivă” se suprapune pe „supracul” freudian, nu are prea mare sens. Să spunem numai că inconștiul colectiv pare a fi o parte a psihicului fiecărui individ, mai curînd decît parteă inconștiuntă a psihicului colectiv. În ce privește conștiința colectivă, aceasta se definește ca agregatul tradițiilor, convențiilor, obiceiurilor, prejudecăților, rolurilor și normelor colectivităților umane care dău conștiință și direcția grupului ca întreg, și prin care membrii grupului trăiesc și acționează conștient, dar mai mult reflex (Jolande Jacobi). Arhetipurile sunt aspecte structurale ale informației, depozitate în inconștiul dar care dău formă informației la nivel conștient. Ele constituie legătura esențială între inconștiul colectiv din psihicul fiecărui individ și psihicul colectiv. Mai complex decît arhetipul, dar adesea utilizîndu-l mitul este „o prezentare de fapte aparținînd unei categorii (ex. natura) în termeni apropiati altor” (ex. ordinea socială). Consider aceste precizări necesare deoarece dl. Pasti își definește

unei realități neplăcute represate, și a lanțului de mecanisme de apărare care caută să refuze această realitate pentru a proiecta în locul ei o iluzie. Elaborarea sa, în urma motivajiei menționate, se face pe calea gîndirii stereotipe. Descompunerea stereotipurilor este calea cea mai utilizată pentru a înțelege structura unui mit și originile sale.

D e la bun început trebuie spus că, în încercarea să de a picta „mituri”, dl. Pasti creaază altele. În primul rînd, el generalizează un tip de explicație în mod aberant: totul, și istoria, și realitățile economice, și cele de politică internă și externă sunt explicate prin „mituri”. În al doilea rînd, dl. Pasti nu-și definește nici un moment populația (putem vorbi de arhetipuri și de mituri doar în cadrul unei culturi date la care să se poată presupune un psihic „colectiv.”) În teoria sa, pradă gîndirii mitice, uneori pe aceleași subiecte, cad și est-europenii în general, și români în particular, și occidentali, și elita și masile. Din cauza acestui ghiveci metodologic e practic imposibil să discutăm pe rînd miturile lui Pasti, așa cum le prezintă. El nu atinge decît în vreo două puncte ceva care ar putea corespunde definiției gîndirii mitice (dar nu le definește nici atunci bine). În rest, este vorba de o culegere de teze și antiteze, uneori chiar de fapte scăldate în apa căldujă a mitului prezumtiv (Dau un exemplu elovent. Dnul Pasti se plâng că americanii cereau nouă demostrări române „pluripartidism și alegeri libere, televiziune independentă de guvern și soluționarea dosarelor securității”. În România, aceasta a provocat o mare confuzie deoarece mitologia politică românească începusă să consacre un alt sistem de criterii: pluripartidism și alegeri libere, adoptarea unei Constituții (de către Parlament...) și a

In the post — 1989 Romania, editorial writing consisted mostly in propaganda. It becomes however necessary to limit the extent of propagandistic content, both by making the press more informative, and the theoretical controversy more scientific. In the present paper, an article published in *Sfera politică* nr. 4 and 5 by M. V. Pasti (ex-counsellor of president Iliescu — "The Role of Myths in East-European Revolutions") is analysed as a typical product of propaganda presented as a scientific point of view. The work of Mr. Pasti has in fact nothing to do with social psychology, being an attempt to explain all phenomena of post-Revolution Romania (economical, social, political) by the mythical thinking of both Western observers and Romanian opponents to the present regime. Methodological errors are shown, and beliefs of Mr. Pasti are analysed, insisting mostly on economical ones. Mr. Pasti thinks that the superiority of the market economy over the centralised one is just a "myth" which survived the cold war. Comparisons with one stage of the form in other Eastern European countries are used to invalidate this thesis. Finally, an example is presented of what analysis on mythical thinking should look like, without trying to emphasize all social myths of today Romania's people thinking.

aplică exact procedeul de care-i acuza pe toți ceilalți analiști români și occidentali, anume utilizându-se pentru explicarea fenomenelor unei categorii elemente care aparțin altor. Această pasaj nu are nimic de a face cu psihologia socială, dar decodarea lui e foarte simplă, rudimentară aproape. Niciodată, în nici o definiție a democrației, adoptarea unei Constituții nu a ocupat rolul pe care i-l acordă dl. Pasti. E un act pur formal, și multe dictaturi coexistă liniștit cu Constituțiile lor. Ceea ce domnia-sa numește „mitologia politică română” este punctul de vedere oficial al puterii de la București, care a început întotdeauna să scape de orice control obiectiv

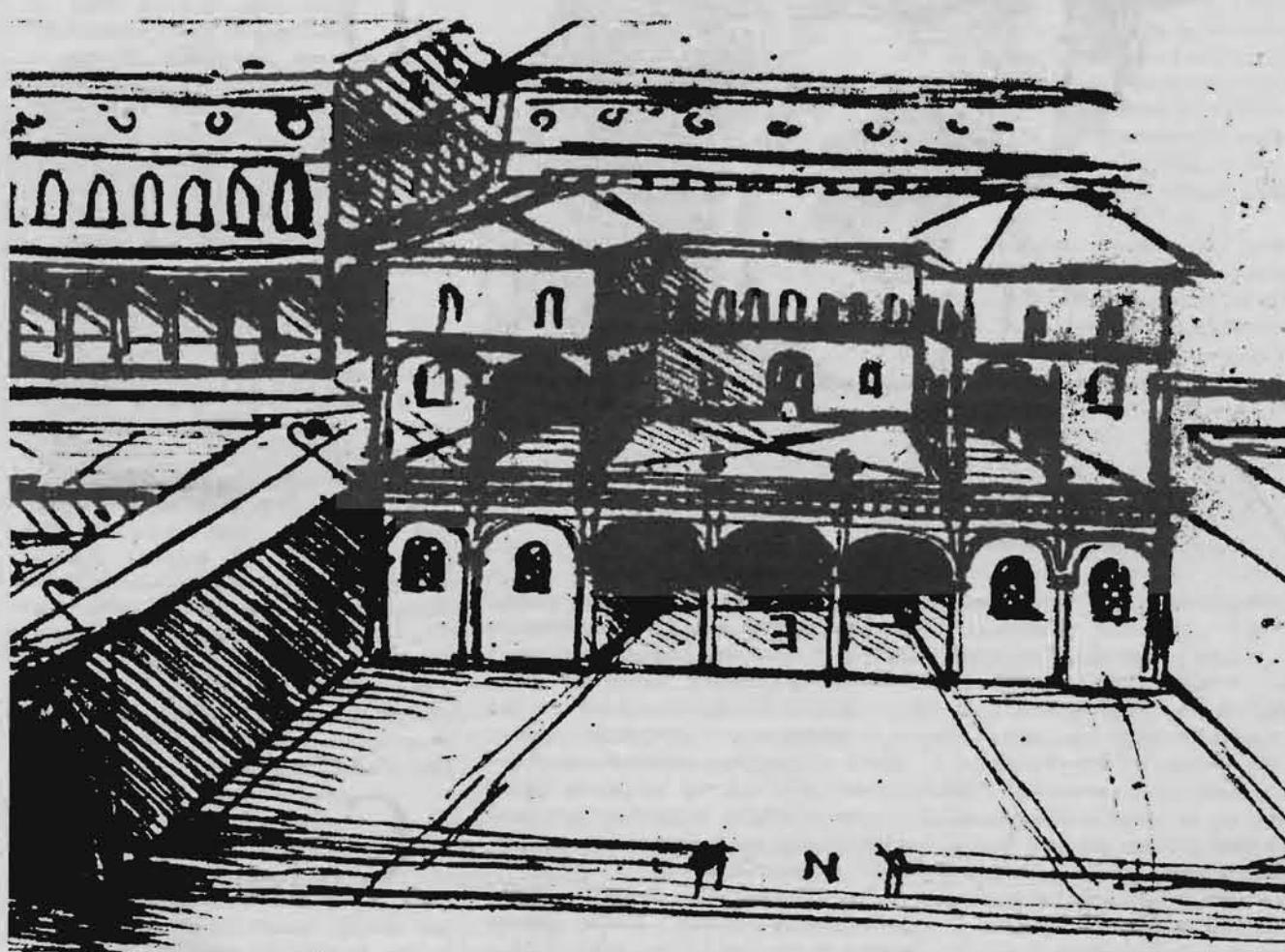

chiar poate face greșeli metodologice sub nivelul unui student sau dacă, perfect conștient și crezîndu-se în campania electorală, a cărei eminență cenușie se pare că a fost, face propaganda luîndu-și un alibi științific. Ambele ipoteze sunt la fel de dezastroase pentru domnia-sa.

2. Teze și antiteze prezentate ca mituri

a. economice

V om începe cu tezele economice ale lui Pasti (de fapt, cu antitezele sale), deoarece, dacă se poate oricînd obiecta că în politică mai multe adevăruri contrare ar putea coexista, în economie, ca și în natură acest lucru este din sericire imposibil. Din start trebuie spus că pentru dl. Pasti economia a fost și rămîne pur politică în sensul în care vede domnia-sa politică, anume fără nici un suport obiectiv, „ideologic”. După dl. Pasti, reforma e un mit, ba chiar unul murîbund (incoronarea comprimierii Reformei de către o elită coruptă culminează în chiar demonstrația sa). Păcatul original al reformei a fost greșeala de a considera că „societățile occidentale sunt simultan și dezvoltate și au și economie de piață, de unde să-și trăsă concluzia că sunt dezvoltate pentru că au economie de piață. Mitul reformei afirma că Estul va devine o zonă dezvoltată și prosperă dacă introduce economia de piață, adică, în conformitate cu mitul economiei de piață, concurența și proprietatea privată”. În realitate, chiar dacă economia de piață nu este unică explicație, societatea dezvoltată înașa economiei de piață nu există. Pînă și China încearcă să recupereze terenul pierdut. În sfîrșit, deci economia de piață și superioritatea ei sunt doar un mit. Mai departe „privatizarea, indiferent de forma utilizată, conducea în mod sigur la o polarizare a veniturilor”. În originalitatea domniei sale, dl. Pasti nu citează pe nimăn și se ferește ea de foc de un studiu comparativ cu celealte țări est-europene. Dar chiar luînd afirmația domniei sale ca atare, nedemonstrată deci, e lesne de înțeles că preocuparea principală a lui Pasti nu este ca România să devină o țară dezvoltată, ci ca veniturile să rămînă uniforme. Că această uniformitate a fost una din cauzele pentru care precedentul regim și precedentă economie s-au dovedit neviabile, ba chiar că încercarea de a nivea excesiv veniturile nu funcționează nici măcar într-o economie de piață, cum s-a înșimplat în Suedia, nu mai contează. Altă teză demonstată: „Liberalizarea prețurilor, principiu-

conceptele cu care lucează fie superficial, fie incorrect. „Mitul este rezultatul unui anumit mod de explicare a realității. Un mit se construiește atunci cînd o realitate inedită sau necunoscută este explicată nu pe calea analizei, ci prin extrapolarea unei explicații familiale” (...) etc. În realitate, miturile sunt rezultatul

drepturnilor civice”. Despre ce vorbim? Ce are de a face cererea cu totul legitimă de a soluționa problema dosarelor securității și de a elibera televiziunea din elîngile guvernamentale, cu gîndirea mitică fie a americanului, fie a românului? Are de a face doar cu gîndirea mitică a domnului Pasti, care — poftim!

asupra independenței televiziunii și a soartei fostei securități (nici pînă la ora asta SRI nu are o bază legală — dar, nu-i aşa? n-au trecut decît trei ani și jumătate) — prevădindu-se de adoptarea Constituției, care nu rezolvă în nici un fel problemele incriminate.

Aproape că nu mai contează dacă dl. Pasti

AVATARURILE

AURELIAN GRĂHULEA

LIBERALISMULUI (1)

liberali (revizionisti) se pronunță pentru o construire rațională a întregii societăți și sănătatea omului de a realiza aceasta.⁸ În timp ce pentru liberalii clasici progresul este — ca să spunem așa — un rezultat care emerge în mod spontan din impletirea naturală a forțelor și intereselor în sinul societății armonizate de o mîna invizibilă (de mîna „invizibilă” — și totuși partidul „vizibilă” — a pieței), pentru noii liberali el este un rezultat care se construiește conștient, după un plan prestabilit. O anumită concepție prestabilită (referitoare la redistribuire, la justiție socială etc.) stă de acum înainte la baza societății.

Însă, odată ce progresul este conceput (doar) ca rezultatul unui plan rațional și nu mai este văzut ca rezultanta spontană și neprevăzută a acțiunilor individuale, libertatea poate fi îngădătită, limitată și subordonată exigențelor progresului rațional construit. A creat doar un simplu cadru minimal, așa cum erau de părere clasicii, în care să existe suficient loc pentru libertatea tuturor indivizilor nu mai este privit de acum înainte ca singurul obiectiv posibil dezirabil. A concepe și a impune o anumită cale de evoluție devine acum preocuparea esențială a politicii. Odată cu noul liberalism revizuit liberalismul clasic se transformă în ură inginerei sociale (e drept „fragmentară” și nu „utopică”, pentru a prelua celebra distincție a lui Popper). Toate acestea se află în opera lui Mill, în care am văzut inceputul cotiturii către noul liberalism. Luerul este în sine explicabil, dacă avem în vedere că Mill a fost puternic influențat de Comte (oricără de ciudat ar putea părea aceasta, la un ginditor ce a prețuit mai presus de toate individualitatea) și de Condorcet, pe fondul unei vizioni utilitariste preluate din opera lui Bentham.

Fapt este că spre 1880 liberalismul revizuit începe să producă primele dezvoltări teoretice notabile. Am în vedere aici mai ales figura lui T.H. Green, care deplasează accentul de pe libertatea negativă a liberalilor clasici (preocupări mai ales să protejeze independența individului) pe libertatea pozitivă, de pe libertatea — autonomie pe libertatea — participare.⁹ Nu e ușor de detectat aici influența lui Hegel, căci în realitate preferința lui Green pentru libertatea pozitivă se inseră pe o linie de gîndire ce coboară prin Hegel pînă la Rousseau. Cu alte cuvinte, ea nu e lînră legătură cu redescoperirea comunității (deci a întregului) ca un corp organic care înglobează indivizi și instituții și cu ideea implicită potrivit căreia bunăstarea colectivă (ce înlocuiește acum vechiul bine comun) este anterioră ca importanță oricei drepturi private. Mai mult, în numele libertății pozitive și opus doctrinii *laissez-faire*, Green deschide calea pentru orice legislație socială menită să îmbunătățească în principiu nivelul de viață. Astfel, filosoful englez adaugă nucleului liberal clasic o idee nouă și funciarne strânsă acestuia: și anume că bunăstarea colectivă, mai exact spus realizarea ei este o precondiție esențială a asigurării libertății și responsabilității individuale. Politicile sociale își găsesc astfel o legitimitate deplină, iar vechea „distanță” dintre economie și politică stipulată de principiul *laissez-faire* este anulată și face loc acum unei intervenții legitime și dezirabile a statului în economie și în societate în general.¹⁰

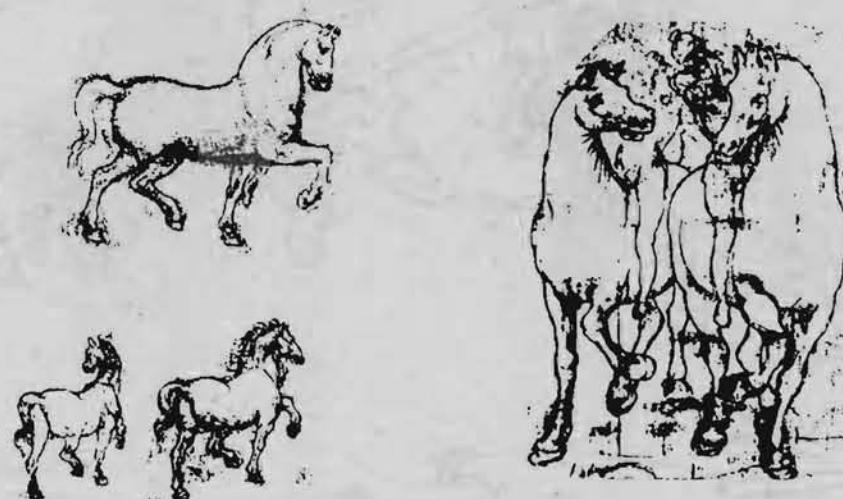
Nu putem fi siguri astăzi în ce măsură T.H. Green a realizat amplierea potențialelor schimbării cărora filosofia sa politică le conferise o legitimitate teoretică. Fapt este că există o relativă afinitate de vizionare între liberalismul revizuit al lui Green de la 1880 și ideile care animau pe cei care aveau să constituie căriva anii mai tîrziu cunoscuta *Fabian Society*, apropiată ulterior de partidul laburist.

Aceeași afinitate avea să fie întîlnită trei decenii mai tîrziu în „Liberalism” a lui L.T. Hobhouse (1911), o încercare de sinteză între Mill și Green. Această carte animată de idealul nou al justiției sociale și preocupări de cîntările unei redistribuiri juste, înlocuiește acum în mod oficial și definitiv vizionarea liberală clasică, încrezătoare în armonia naturală creată de mîna invizibilă.

Noul liberalism revizuit are astfel multe

revizuit în varianta sa engleză sugerează de asemenea condiția problematică a liberalismului în secolul 19, aflat între două doctrine ce n-au încașat să-i conteste legitimitatea: conservatorism și socialismul. Liberalismul revizuit de la sfîrșitul secolului 19 nu este decît un moment de criză a liberalismului care avea să culmineze în primul război mondial, etapă ce deschide către servitute pe care avea să păsească apoi o bună parte a Europei.

lueruri în comun cu socialismul și este în felul său o expresie a afirmării acelor tendințe colectiviste antiliberale care au culminat în secolul nostru în cele două totalitarisme. Evoluția și destinul ambiguu al liberalismului

NOTE

1. Pentru problema teologicopolitică a se consulta Pierre Manent, *Istoria intelectuală a*

liberalismului, București, Humanitas, 1992, pp. 17-67 și Claude Lefort, *Essais sur le politique*, Paris, Seuil, 1986, pp. 251-301.

2. A se vedea Pierre Manent, op. cit., pp. 125-129.

3. Expresia aparține lui John Gray în *Liberalism*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1986, pp. 26.

4. Se crede că expresia *laissez-faire*, *laissez-passer* a fost utilizată pentru prima dată în secolul 18 de către un negustor francez, Gouraud, care a cerut o simplificare a sistemului fiscal din regiunea în care locuia, împreună cu ridicarea obstacolelor în calea libertății producției și a comerțului. Este împede astăzi că această sintagmă exprimă clar ceea ce unii comentatori, precum Georges Burdeau, numesc „optimismul liberal”. Credința într-o amonie și într-o lege naturală, ideală, credință în posibilitatea unui progres liniar, bazat pe rațiunea omului eliberat de „întunericul” dogmelor, individul ca valoarea în sine și ca forță creatoare, toate acestea circumscrînd optimismul liberal clasic. Pentru alte detalii, a se vedea Georges Burdeau, *Le libéralisme*, Paris, Seuil, 1979, pp. 86-121.

5. Tradiția germană anti-liberală are o rădăcină în naționalismul german aflat întărit de puternică resurrecție în secolul 19. Cu toate acestea nu pot fi trecuți cu vederea cel puțin doi importanți ginditori liberali germani: I. Kant și Wilhelm von Humboldt. Spre sfîrșitul secolului 19 Germania este într-adevăr ostilă liberalismului clasic. Seminificativă în această privință este supremația celor două școli istorice germane (G. Schmoller, L. Brentano, A. Wagner) aflate într-o luncără adversitate cu principiul liberal al individualismului metodologic.

6. A se vedea Wilhelm Röpke, *Die Gesellschaftskrisis der Gegenwart*, Zürich, Eugen Rentsch Verlag, 1942, pp. 79-88.

7. A se vedea de asemenea Walter Lippmann, *The Good Society* (trad. fr. *La citoyenne libre*, Paris, Librairie de Medicis, 1938, pp. 225-247).

8. În această privință sunt atîn cu opinia lui John Gray, op. cit., pp. 92. O critică a inginieriei sociale librale inclinate spre socialism o înălțam de asemenea la Popper în *The Poverty of Historicism* și Hayek (în Law, Legislation and Liberty).

9. A se vedea în această privință celebrul eseul al lui Isaiah Berlin „Two Conceptions of Liberty” în *Four Essays on Liberty*, 1969. De asemenea, George H. Sabine, *A History of Political Theory*, London, Harrap, 1937, pp. 565-571.

10. Legat de acestea este apariția Statului-Providență. Termenul francez de *Etat-Providence* apare spre 1860 iar cel german de *Sozialstaat* spre 1880 pentru a desemna reformele puse în practică de Bismarck. Termenul englez de *Welfare State* datează abia din anii 40 ai secolului nostru. Pentru alte detalii a se consulta Pierre Rosanvallon, *La crise de l'Etat-Providence*, Paris, Seuil, 1981.

Aurelian Crănuță is a fellow-researcher at the Institute of National Economy. He received a scholarship from the French Government for one year (Oct. 1990 — Sept. 1991).

EPITAFUL UTOPIEI*

Decesul unei fantasme

„În anul 2017, la o sută de ani de la revoluția bolșevică, o estradă acoperă Mausoleul lui Lenin din fostă Piață Roșie, rebolezată Piață Libertății. Estrada maschează... intrarea într-o parcere subterană menită să adăpostească masele de turiști venite să viziteze recent deschisă expoziție permanentă din Kremlin intitulată «O sută de ani irosiți — cincizeci de milioane de vieți irosite».”

Acest scenariu imaginat de autor rezumă poziția din care este examinat acest secol dominat de comunism. Scrisă în 1988, atunci când simptomele declinului inevitabil al comunismului devinseră evidente, carte este o sinteză rapidă, o privire panoramică asupra comunismului ca sistem. Evidențind pe scurt liniile de forță ale istoriei sistemului, autorul insistă asupra peisajului pe care acesta îl prezenta la data respectivă: paradoxurile reformelor din Uniunea Sovietică, dinamica schimbărilor din Europa de Est și China, derula prozelitilor din Africa și America Latină, declinul exponentilor comunismului din pările dezvoltate. Explicând expansiunea și persistența comunismului prin atraktivitatea schemei simplificate pe care o propunea, autorul arăta lipsa ei crescândă de adevărată complexitatea din ce în ce mai mare a proceselor secolului XX. Devenind un cadru din ce în ce mai constrângător, ajustările pragmatische ale doctrinei prefigurează abandonarea ei.

Între revisionismul ezitant și schimbarea controlată

Un prim model al schimbării este oferit de tacticile prudente ale lui Gorbaciov din jumătatea a doua a anilor 80, cunoscute ca *perestroika*. Conținutul ideii de restructurare este sintetizat de autor în zece chestiuni majore interdependente: reformă economică, prioritățile sociale, democratizarea politică, rolul partidului, ideologie/religie/cultură, istoria stalinismului, „probleme naționale interne”, preocupări legate de războiul din Afganistan, politica externă și de apărare, blocul sovietic și mișcarea comunistă internațională — seturi de probleme care reprezentă totodată și „cele zece dinamici ale dezbinării”. Lipsa unui acord asupra rezolvării problemelor în cauză a încheiuit/compromis reforma propriu-zisă. Supuse unei largi dezbateri publice —

glasnost-ul —, prin polemici le pe care le-au iscat aceste probleme au reprezentat o premisă a democratizării politice. Dar precedind o *perestroikă* efectivă, aceste dezbateri i-au consumat energiile, au lipsit-o de un proiect concentrat de acțiune politică, aproape compromisind-o. Sesizând acest mecanism, autorul face prognoze pe care evoluția de-acum cunoscută a situației din Uniunea Sovietică le-a confirmat: lovitura de Stat militară, dezmembrarea Uniunii, ascensiunea naționalismului și a ethosului anti-velicoros.

Al doilea model major al schimbării este cel prin design politic, vizibil în China — și a cărui apreciere din partea autorului este evidentă. Avantajul acestei versiuni a schimbării constă în concentrarea eforturilor reformiste și în capacitatea de a controla evoluția (control din care violența dură nu este exclusă). Axat în principal pe transformarea economică, acest model produce, inevitabil, efecte politice: acestea se reflectă în formarea unor nuclee de societate civilă care încep să emite pretenții politice, deschizînd calea conflictului (previziune confirmată de incidentele din piața Tien an Men). În orice caz, „comunismul comercial” chinez a probat că poate asigura eficiența schimbării. Este probabil, pare să afirme autorul, că reforma (perestroika) chineză să atragă după sine și democratizarea politică (posibilitatea deocamdată dezmințită).

Dezmembrarea unui sistem

Astfel, dezagregarea sistemului în Europa de Est este văzută ca un proces lent, în care concură doi factori: creșterea presiunii din partea societății civile (modelul dizidenței expansive — cum l-am putea numi) prin intermediul unor grupuri de opozitie și slăbirea elitelor comuniste lipsite de sprijinul sovietic (abandonarea periferiei de către centrul fragilizat) — acestea pe fondul scăderii nivelului vieții, a atractivității socialismului pentru mase, a denaturalizării conducerii comuniste. În mod corect — previziunea fiind confirmată de evoluții pe care le cunoaștem — autorul estimează că în avangarda procesului se vor afla Ungaria, Polonia și Cehoslovacia, iar în coada lui, România și Bulgaria. Însă Germania de Est e apreciată printre-o relativă stabilitate (pe o scară cadrată a nivelului crizei, ea este plasată la un nivel subcritic). Uluitoarea cădere a Zidului Berlinului și rapida unificare cu Germania de Vest (care a urmat anului apariției cărții) vor urma să fie și pentru autor niște mari surprize.

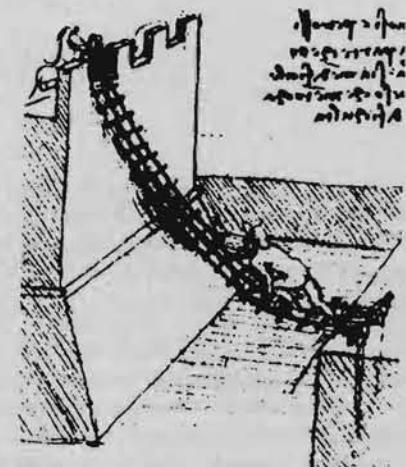
Apreciind comunismul african ca fiind determinat în primul rînd de oportunitism și calcul politic, autorul estimează *shift-ul* inevitabil al regimurilor respective către Occident, odată sponsorizarea sovietică retrasă. De asemenea, în ciuda unor condiții favorabile comunismului, este probabil ca „ideologiile eliberării” din America Latină să și piardă suflul revoluționar, cochetînd din ce în ce mai mult cu procedeele acțiunii politice democratice.

În ceea ce privește comunismul din țările dezvoltate, autorul apreciază că și în perioadele sale de glorie din Franța, Italia, Spania și Portugalia, acesta a avut o poziție marginală în cîmpul politic — poziție care, așa cum semnează o arătau încă de pe atunci, va fi către o marginalizare crescîndă.

Post-comunismul

Mai puțin în ceea ce privește evaluarea durata procesului, brutal dezmințită de experiența anului 1989, pentru Uniunea Sovietică, a lui 1990 (autorul estimează astfel că problema tranzitiei nu va confrunta respectiva parte a lumii decât peste cîteva decenii!), ne aflăm în poziția istorică care ne permite să apreciem previziunile autorului. El anticipatează astfel persistența autoritarismului post-comunist, accentuarea naționalismului, posibilitatea unor evoluții violente în Yugoslavia și Uniunea Sovietică, imposibilitatea înlocuirii acesteia printre-o Federatie liber-consimilită, evoluția democratică mai francă în cazul Ungariei, Poloniei, Cehoslovaciei. Putem aprecia valoarea acestor

a timpului nostru. De asemenea, generos și lucid, el estimează că există o urgență istorică (ce privește Europa Occidentală) de a promova o strategie a unei democratizări post-comuniste progresive. Probabil că doar rapiditatea

procesului, pe care autorul nu a avut-o în vedere, explica absența acestor strategii, plierea din ce în ce mai accentuată a Europei de Vest pe

propriile ei probleme și un anumit grad de încheiere comunitară — de unde și aerul ușor vestit pe care, în aceste condiții, ideologia invocată îl dobîndește.*

Dezvoltarea unei gîndiri politologice profesioniste reclamă stringent lucrări de genul celei prezентate aici. Simpla experiență a lumilor comuniste nu este suficientă pentru a dezvolta analize pertinente; ea nu reprezintă decît o premiză secundă care trebuie însă dublată de o cunoaștere formală a sistemelor în cauză. Panoramă lumea comunistă în pragul falimentului ei, lucrarea lui Zbigniew Brzezinski constituie un excelent punct de plecare pentru aprofundarea cunoașterii sistemului comunist — la rîndul ei, această cunoaștere fiind premiza analizei tranzitiei acestora. De aceea trebuie menționat meritul Editurii Deaciu din Cluj de a fi inițiată în cadrul colecției „Iesirea din labirint” — seria „Anatomia statului totalitar” (radiografii ale

prognose într-o vreme în care căderea brutală a regimurilor comuniste în aproape toate țările europene era greu de bănuit.

Autorul apreciază că ideologia drepturilor omului este „unica idee politică mobilizatoare”

sistemelor sociale de tip totalitar). Să sperăm că, în curînd, Editura ne va oferi noi titluri în cadrul acestei serii. □

Mircea Boari

*ZBIGNIEW BRZEZINSKI
Marie csec. *Născerea și moartea comunismului în secolul douăzeci*.
Macmillan Publishing Company, 1989.
Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1993

LIBERALISMUL CA PARADIGMĂ CIVICĂ*

Calea creației intelectuale a lui John Rawls, profesor de filosofie la Universitatea Harvard, este legată de stăruința în fondarea statului drept (sau, altfel spus, echitabil). Într-adevăr, poziția sa din *A Theory of Justice*, carte fundamentală a filosofiei politice occidentale, constă în susținerea ideii de dreptate ca echitate, *justice as fairness*. Mai departe, premissa justiției echitabile se află în libertate, în toleranță și pluralism. Aceste principii se susțin reciproc, se întemeiază mutual. Dar cum potem face ca dreptatea unui să nu devină nedreptatea altuia? Rawls propune principiul diferenței ca idee regulativă conform căreia orice îndepărțare de la starea deziderabilă de egalitate (postulată în chiar conceptul justiției) nu este acceptabilă decât în favoarea celor dezavantajați. Cu alte cuvinte, tentativa lui Rawls din *Theoria dreptății* implică o puternică tendință redistribuționistă. Ipoteza mărturisită de gînditorul american este că o societate dreptăță poate să construiască în virtutea unui număr de criterii morale cu validitate universală. Acest demers cu certe note utopice este de fapt recunoașterea succesului politic al pluralismului ca parte a dialecticii modernității.

După mai bine de două decenii de la publicarea faimosului său *magnum opus*, Rawls revine cu noua lucrare consacrată liberalismului politic: *Political Liberalism* (New York: Columbia University Press, 1993). Constituită dintr-o sumă de conferințe pe tema principiilor esențiale ale unei ordini libere, nouă care "a tut răbdă 'se ocupă' de definirea conceptului însuși al liberalismului intersubiectiv. În multe privințe, se pot constata similitudini cu efortul lui Jürgen Habermas de clădire a unei teorii a acțiunii comunicative prin reflexivitate și cooperare. Ca și în cazul hermeneuticii politice habermasiene, Rawls tinde să descopere reguli și norme de maximă abstracție. Toamna din acest motiv i s-a și reproșat, de către John Gray într-alii, o exagerată accentuare a universalității viziunii liberale anglo-saxone și chiar o rezistență la

interpretarea și discutarea fenomenelor iraționale ale spațiului politic contemporan. În ceea ce nu privește văd contribuția lui Rawls în primul rînd în argumentarea unei ordini în care liberalismul nu se substituie teleologilor politice competitive, ci este acel sistem axiomatic, acea geometrie a fundamentelor grație căreia este posibilă confruntarea dintre diverse modele și strategii politice. Justiția ca echitate nu este deci o teorie etică comprehensivă, o *magis*, seculară, cu ambiții autoprivăzătoare, și universală explicativă. Ea accentuează acele principii ale dialogului și toleranței care fac posibilă o societate bine organizată. O asemenea ordine este, în concepția lui Rawls, o societate în care fiecare acceptă, știind că și ceilalți acceptă, aceleași principii ale justiției; apoi, nu mai puțin important, structura fundamentală a acestei societăți, adică principalele ei instituții sociale și politice, precum și interacțiunea lor într-un sistem coerent de cooperare, este cunoscută public și presupusă, cu bune motive, a satisface aceste principii. În fine, al treilea element în descrierea acestei societăți bine-înțindute, este legitimitatea, respectiv recunoașterea și acceptarea publică a acestor instituții ca promotoare ale idealului de justiție. Oricât de idealizat ar fi acest model, el încorporează premisele unui discurs politic tolerant, în care rivalitatea viziunilor este moderată, și spune arbitrață de existența și persistența consensului asupra noțiunii de bine public.

Este într-adevăr regretabil că Rawls nu se ocupă deloc de situația din fostele state comuniste unde reinventarea politicului presupune anumite această constituire a spațiului civic și articularea unui consens în organizări sociale fracturate. Societatea bine-înțindută nu este o comunitate în sensul unei ordini omogene. Rațiunea publică care îi dă sensul ca formă de cooperare stă în recunoașterea diversității, în faptul că dreptatea ca echitate este doar punctul de pornire, prin nimic exclusivist și care nu se propune ca doctrină morală, religioasă sau politică comprehensivă.

persoană liberă și egală cu semenul său. Nu este deci vorba de o perspectivă salvatoriană, ci de existența unui set de loialități și atașamente întemeiate deopotrivă pe memoria individuală și socială. În cazul societăților post-industriale (în primul rînd cele anglo-saxone) aceste continuități sunt evidente. Lucrurile se complică dramatic în societățile în curs de schimbare, forțate să lăsă din mărțișor, tradiționalisme ideologice și/sau tribaliste, provocate deci de istorie să se despartă de trecut și să-și reconsideră propriile arhetipuri fundatoare. Mai cu seamă în societățile post-comuniste această tensiune se configura în dilemele definirii identității, în elvajele de memorie, în utilizarea trecutului ca argument pentru conflicte și fricțiuni contemporane. Mai precis, se pune întrebarea în ce măsură ideile unui constitutionalism liberal precum cel schițat de Rawls, se pot oferi drept cadre de identificare, ori, în formula lui R. Bendix, ca referențial moral. Despre această problemă a arhitecturii rawlsiene scria recent și Bernard Williams, în *London Review of Books*, cînd se întreba dacă rezonabilitatea presupusă a actorilor sociali este empiric constatabilă, ori avem de-a face cu un înalt coeficient de optimism moral. Apoi, ne punem întrebarea, în ce măsură poate teoria lui Rawls echilibra tendințele divergente legate de libertate și egalitate. După cum, oricât ar fi de îspătitoare, vizionarea să se ferește să exploreze risurile liberalismului politic în competiția cu veritabilele doctrine comprehensive non sau chiar antiliberaile. În ce măsură va putea liberalismul, cu al său individualism și cu a sa obstinață convingere că toleranța este remediul diverselor intoleranțe, rezista atacurilor fundamentaliști, teoretice și etnocentrice?

Experiența occidentală, generată de secole de eliberare de fanatism, arată că este posibilă construcția unui spațiu contractual în care impulsurile mutual agresive sunt limitate prin existența unui acord constituțional. Într-o societate deschisă, liberalismul este o concepție despre dreptate, nu o interpretare a sensului vieții ori al istoriei. Problema sa capitală, arată Rawls, este de a vedea cum este posibilă o societate liberă și dreptăță în condiții de profund conflict doctrinar fără sănse vizibile de rezolvare. Liberalismul este aşadar un alfabet al toleranței, un cadru integrativ (conceptual și instituțional) care limitează orice monopolism cu pretenții izbăvitoare. Ceea ce nu înseamnă că le exclude, ci doar că, odată stabilită ca dimensiune socială normativă, el garantează unitatea dentității umană în infinită sa varietate de alegeri și valorizări. Mai ales acum, cînd societățile post-comuniste se află în plin proces de recomponere morală, cînd noțiunile de dreptate și bine public sunt subminate de forțe profund imorale, cînd instituțiile și constituțiile libertății sunt încă în *statu nascendi*. Operele lui Rawls au o semnificație vitală pentru clarificarea discursului democratic în această parte a lumii. Sper aşadar

SEMNAL

CUM SA COMPARAM NAȚIUNILE
SOCIOLOGIA POLITICĂ COMPARATIVĂ
MATTEI DOGAN SI DOMINIQUE PELASSY

Mattei Dogan,
Dominique Pelassy
Traducere de Laura Lotreanu
Cum să comparăm națiunile. Sociologia politică comparativă, București, Editura Alternative, 1993, 208 pag., 480 lei.

Traducere a ediției din 1990, volumul prezintă o introducere sistematică în specificul științelor politice comparative. Cititorul, chiar și cel mai familiarizat cu acest tip de lectură, poate găsi o sinteză foarte documentată asupra aspectului conceptual, metodelor, tipurilor și rezultatelor analizelor de politică comparativă. Indexul de autori conține peste 550 referințe. Lucrarea este indispensabilă celor ce doresc să cunoască mai mult despre pluralismul societăților în actuala lume a interdependențelor.

K.R. Popper
Societatea deschisă și dușmanii ei
Vol. I Vraja lui Platon
Traducere de N. Stoianovici
București, Editura Humanitas, 1993, 366 pag., 500 lei.

Acest prim volum din celebra lucrare a lui Karl Popper este o abordare critică a filosofiei politice și sociale. Atribuite „societății deschise” sunt evaluate prin alternanță a două planuri: proiectul social platonian și istoria reformelor democratice. Sunt examinate articulațiile ideilor prin care s-a edificat societatea și cultura occidentală — spațiului libertății și condițiile acesteia — precum și antinomiile primei societăți deschise, Republica Ateniană.

VLADIMIR TISMĂNEANU

ARHEOLOGIA TERORII

Vladimir Tismăneanu
Arheologia terorii
București, Editura Eminescu, 1992, 324 pag., 157 lei.
Datajat 1992, dar disponibil în iunie 1993, volumul oferă o colecție de eseuri celebre la timpul lor și difuzate prin

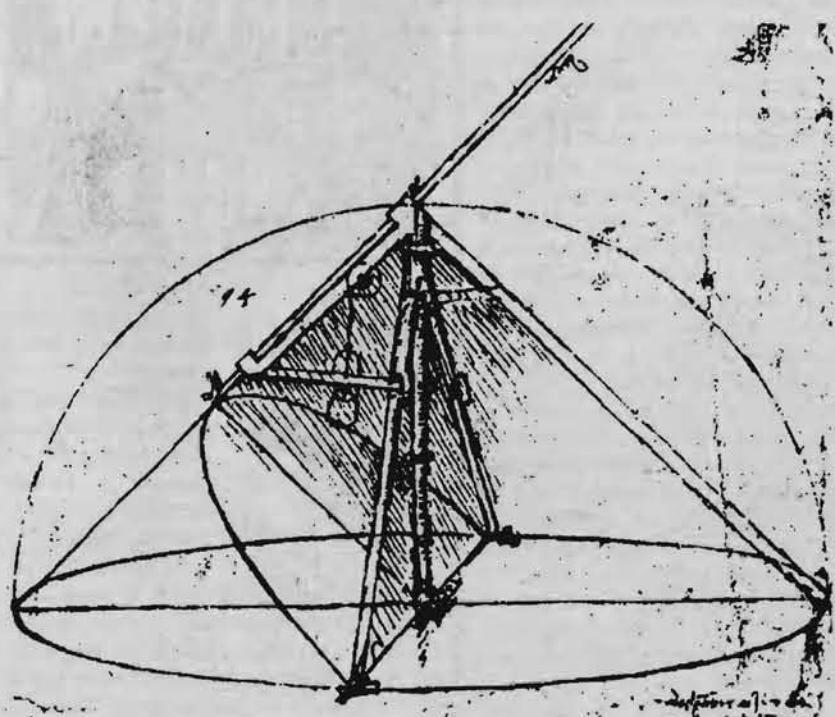
postul de radio „Europa liberă”, asupra relației dintre putere, ideologie și practica utopiei comuniste. Relațiile de export-import ideologic și politică Moscovei față de România, biografiile principaliilor actori ai scenei puterii din ultimii 60 de ani, carierele bizantine din perioada postbelică și pînă la instalarea socialismului dinastic sunt tot atâtea secțiuni ale incitantului volum. Susținut de o excelentă documentare și de un stil alert, inconfundabil, V. Tismăneanu oferă o radiografie lucidă asupra totalitarismului în variantă română.

Rugăm editurile ce lansează volume cu tematică din această categorie să ne trimită semnale, pentru a le face cunoscute cititorilor români și străini.

SEMNAL

* John Rawls
Political Liberalism
New York: Columbia University Press, 1993

Calendar

Implicitarea factorilor politici în apelul pentru eliberarea celor 6 deținuți politici de la Tiraspol.

Acutizarea problemei corupției care se manifestă la toate nivelurile

Continuă procesul de clarificare a partidelor liberale și de orientare liberală.

Proces de unificare sindicală — marile conferințe.

● 17 mai — nou staff la Ministerul de Interne pentru creșterea profesionalismului și lupta anticorupție. Se solicită colaborarea justiției, procururii și formarea unei comisii parlamentare care să deschidă accesul la bănci. ● Continuă vizita președintelui Iliescu în fosta Iugoslavie. Întâlnire la Zagreb cu Franjo Tuđman. ● 20 mai — Parlamentul Greciei ia în discuție ratificarea acordului de asociere a României la Comunitatele Europene. ● P.A.C. prezintă o schiță doctrinală. ● 23 mai — Dialog între guvern și prefectii cu participarea Președintelui care apreciază guvernul nu dispune de suficiente pîrghii în raport cu multitudinea problemelor economice; opoziția nu este constructivă ei „blochează” și „demolează” acțiunile guvernului; prefectii trebuie să susțină dialogul din administrația locală. ● 23—25 mai — vizita lui Pierre Cornilov, secretar general al Uniunii Interparlamentare. Program: întrevederi cu președinții camerelor cu membrii români din Uniunea Interparlamentară, ai grupurilor parlamentare, cu membrii ai guvernului și în final cu premierul Văcăroiu și președintele Iliescu. ● 27 mai — ședință la guvern pe tema refacerii blocajului financiar, consecință a indisiplinei financiare. Un număr de 40 societăți, cele mai îndatorate, urmăză să facă obiectul unor analize complexe. ● 31 mai — Cornel Coposu reafirmă disponibilitatea P.N.T.C.D. de a participa la guvern dacă i se oferă „pîrghii autentice” ale puterii. ● 1 iunie — vizita la București a lui Douglas Hurd, secretarul de stat pentru afacerile externe și ale Commonwealth-ului al Marii Britanii. Turneu continuu cu Bulgaria și Macedonia. Declara că Londra sprijină semnarea căt mai rapidă a acordului de asociere a României la C.E.E. și acele acorduri care să permită un acces mai liber pe piețele vest europene. Întâlnirea cu președintele Iliescu, președinții camerelor, premierul Văcăroiu și ministru de externe I. Meleşcanu. ● 1—4 iunie general-locotenent Dumitru Cioclină, secretar de stat și șef al Marelui Stat Major, efectuează o vizită oficială în S.U.A. la Departamentul Apărării al S.U.A. și la Comandamentul Suprem Aliat al Zonei Atlanticului (SACLANT). Scopul: discuții privind dezvoltarea relațiilor militare ale României cu S.U.A. și N.A.T.O. Discuții cu Frank Wisner, subsecretar pentru politică al Departamentului Apărării, cu președintele Comitetului Întrunit al Șefilor de State Majore, generalul Colin Powell, cu amiralul Paul Miller comandanțul Comandamentului Suprem Aliat al Zonei Atlanticului. ● 4—9 iunie — vizită de informare în România a lui Van der Stoel, înaltul comisar al C.S.C.E. pentru minoritățile naționale. La plecare declară că imaginea în exterior a României, negativă, este nejustificată, progresele fiind evidente. ● — Guvernul aproba asistența oferită de U.E.O. (pave de patrulare pe Dunăre pentru embargo). ● 5 iunie — Fuziunea marilor centrale sindicale C.N.S.L.R. și „Frăția”. ● 9 iunie — vizită în România a secretarului de Stat pentru Europa și America al M.A.E. al Iran. Mahmud Vaezii. ● — Primirea la N. Văcăroiu și apoi la președintele Iliescu a unei delegații parlamentare din India condusă de președintii camerelor Shivraj Singh Chawla (camera inferioară) și Nayana Heptul (senat). Teme: relațiile interparlamentare; o bancă mixtă; colaborări în electronică și în special în genetică. Se discută o pătrundere în comun pe piața europeană. ● — Mihai Botescu este numit ambasador al României la O.N.U. ● — Întâlnire la Președinție a șefilor instituțiilor cheie în acțiunea anticorupție.

Din 'sumarul numărului viitor'

— Interviu cu filosoful american Francis Fukuyama

— „25 de ani după Primăvara de la Praga (1968-1993)“

— Vladimir Tismaneanu: eseul „Threats to Fledgling Democracies in Post-Communist Societies“

LEXICON

Integrare

Noțiune filosofică complexă și diversă interpretată al cărei înțeles se relevă prin raport la națiunea de *sistem* și de aici rezultă acea presiune comprehensibilă care conduce la inserarea ei în concepțiile holiste, structuraliste, dialectice.

„Integralitatea“ este atribut în raport cu un sistem care realizează astfel totalitatea și completitudinea în vreme ce „integrarea“ reprezintă dimensiunea acțional-verbală. Altfel spus, ea este procesul de acces la integralitate. Procesualitatea integrării este caracterizată de articularea parte-întreg și progresivitatea în structuralizare trimită perspectivă la simplu-complex. Acest ultim aspect este funcțional pentru diaconia dialectică-holistică care descoperă universul ca o gradualitate a integrărilor și îi atribuie o tendință obiectivă spre sinteză. *Natura* sistemului rezultă din specificul interacțiunilor elementelor și îi corespunde o *calitate* căreia sistemul îi asigură conservarea între anumite praguri limită.

Calitatea, care este schimbătoare, a depășirii pragului limită datorată tendinței spre expansiune integrativă în raport cu părți aflate în exteriorul sistemului (v. reținerile privind extinderea integrării europene dincolo de spațul Pieței Comune), fie prin schimbarea *tipului de interacțiune* (Maastricht introduce, posibil, o mutație cu acest punct), fie, în slăbit, ca urmare a schimbărilor de poziție în structură (unificarea germană va induce probabil schimbări de pondere, statut, poziție în cadrul Pieței Comune ca sistem). Elementele și relațiile sunt deci egale în

răspundere prin raport cu caracterizarea sistemului.

Termenul cu reverberația cea mai puternică în discurs este *subordonare*. Dilema vizează măsura în care integrarea părților conduce la subordonarea sajă de întreg și la pierderea individualității. Tradiția individualismului occidental este speriată de integrarea percepută de subordonare și de măsura în care sporirea gradului de integrare europeană va reuși să transfere la nivel interstatal sau suprastatal cuceririle occidentale realizate în raportul individ-stat. De aici discutarea tipului de sistem (v. „sistem deschis“ și „sistem închis“) care se poate insera în discursul asupra relativă independențe dintre parte și întreg. Într-o viziune panholistă foarte tentantă de altfel, capanca poate fi reprezentată pînă la culminarea într-un *super-sistem*. Aceasta ar fi un nivel în care divergența între componente dispără, contrariile nu mai luptă și deci dispără resursa dinamicii. Se aruncă în luptă idealul armoniei perfecte ceea ce angajează *utopia* în măsura în care ideea armoniei perfecte cuplăză cu ideea raționalității în sensul că armonia perfectă este rezultatul acesteia.

Integrarea este funcție. Ca integrare socială ea aparține Puterii. Ca integrare politică ea este pîndită de capanca monolitismului. Două principii îl combat: *pluralismul* și *alteritatea* care „deschid“ sistemul. Integrarea presupune identificarea unei faze de compatibilitate, întemeiată pe valori, atitudini, comportamente. Acceptarea în sistem presupune însă și acceptarea diferenței specifice, recunoașterea și legitimarea ei deoarece în zona diferențelor specifice se nasc respingerile respectiv amputările. □

LEXICON

Integrare Europeană

„Ideeua europeană“ are o lungă istorie care demonstrează cristalizarea procesuală a unei conștiințe europene. Actualitatea ei poate fi înțeleasă prin aceea că ea încețează în principiu, de a mai fi obiect în cîmpul filosofiei politice, care a pregătit-o, devenind obiect în cîmpul științei politice care trebuie să-concretizeze. S-ar părea că succesul procesului integrator ar depinde de satisfacția oferită acelei caracteristici care reprezintă principala trăsătură a identității civilizației de tip european și a dinamicii ei superioare: jocul dialectic al unității și diversității. Polisurile grecești luate împreună cu conștiința panelenă par a reprezenta fundamental matricea europeană niciodată pierdută, mereu și esențial regăsită în forme allotropice. Ceea ce se căuta în prezent este o funcție integratoare, ceea ce trebuie găsit este păstrarea pluralității laboratoarelor autonome, ceea ce prezintă este revoluția tehnico-științifică cu consecințele ei (v. „societatea postindustrială“; „societatea informațională“). Aceasta din urmă accentuează interdependențele (economice, informaționale etc.) și face din ele o condiție esențială a creșterii. Dar „socie-

tatea informațională“ prezintă ambivalență întrucât presupune pe de-o parte integrarea (la care și conduce) care restabilește o unitate (înțeleasă priorită ca aspect funcțional) pe de altă diferențierea care răspunde de dinamică. „Revoluția informațională“ se înscrie deci ca manifestare tipică a civilizației de tip european, ea este *naturală*. Reacțiile la procesul integrator sunt în aceeași măsură naturale întrucât e greu de crezut că Europa poate accepta o integrare care să-i pună în cauză matricea.

Dilemele apar din aceea că sunt *suprapuse concomitent două procese: cel al integrării europene și procesul instituiri unui nou tip de echilibru mondial*. Locul bipolarismului va fi luat de o variantă multipolară de întemeiere a echilibrului, un nou „concret“, formulă mondială convenabilă Europei care, la scara ei, a încercat-o și care este un triumf al „bătrînei doamne“. O dilemă: căt timp va dura concomitanța celor două procese? Necunoscutele provin din ambele părți de analiză: al actorilor și al cadrelor (organisme internaționale europene sau organisme mondiale) deoarece din confrontarea „războiului rece“ actorii n-au rezultat cu statut clasic definit, dimpotrivă. Cadrele la rîndul lor trebuie modificate în sensul adecvării la schimbarea tipului de echilibru. □

REVISTA PRESEI POLITICE

DAN PAVEL

Nimic nu se poate compara în presa românească a momentului cu interesul pentru politică. De fapt, în epicentrul curiozității nici nu se mai află puterea, ci reflectarea ei în mass-media. De aceea, statistic vorbind, numărul total al cărora „de politică” îl intrece pe acela al alegătorilor de la urne. Iar aşteptările nu sunt înșelătoare, intrucât la o cerere astfel de mare, oferă nu se lasă aşteptată, astfel încreștătoare lumina serie despre politică. Chiar dacă tonul și limbajul publicațiilor diferă (ceea ce nu este neglijabil) modul de abordare și concepția sunt exasperant de monotone. Asta face ca, în planul analizei și chiar în acela al sintezei, publicațiile autohtone să fie lipsite de surprize. Sunt numai patru tipuri autohtone de a scrie politică (unele publicații combină două-trei sau chiar pe toate): **bîrba** (chiar simplă relatare, reportajul, articolul „de informare” au aspectul de „a duce vorba”), **insulta, calomnia și articolul de opinie** (din ce în ce mai popular și mai populist, pentru că autorii cred că articolul de opinie înseamnă pur și simplu a-și da cu părea).

Dintre toate tipurile, cel mai dăunător prin dilettantism este articolul de opinie. Genurile cu maximă audiență la public, insulta și calomnia, au ajuns la un grad de profesionalitate fără termen de comparație în presa mapamondului. Sunt astăzi de bine făcute, înțeță justiția astăzi neputincioasă la terfelirea și chiar distrugerea reputațiilor. Bîrba se profesionalizează și ea, și nu e departe momentul cînd reporterii și editorii vor fi siliți de către cători și politicieni să răspundă exclusiv la cele șase întrebări ale articoului de informare. Spre deosebire de Occident, unde articolul de opinie este unul de analiză, iar autorul vine cu un puternic *background* de informație temeinic verificată, cu o competență teoretică de excepție și cu o capacitate hermeneutică ieșită din comun. La noi editorialul, comentariul, pastila, eseul etc. au ca temen de referință doar subiectivitatea autorului. Mareea performanță a genului este că autorul articoului de opinie să emite o apreciere proprie cu privire la un fenomen despre care crede că deține (și, uneori, rareori chiar definește) maximum de informație.

Numai că faptul politic nu este transparent nici măcar atunci cînd se desfășoară în toate detalii sale chiar în fața ochilor observatorului. Faptul politic este un fapt istoric asupra căruia nu avem perspectiva timpului. Si pînă să se ocupe istoricii de el, la cîteva decenii după, faptul politic trebuie inserat oricum (de către observator) într-o istorie (în anumite seri, cicluri sau să fie individualizat, deci oricum el trebuie contextualizat), faptul, opțiunea, ambițiuni, psihologice, sociale și psihosociale, este consecința interacțiunii unor indivizi cu ideologii și mentalități diferite, care încă mai mult sau mai puțin seama de normele procedurale ale instituțiilor sociale. Faptul politic poate fi comparat din nenumărate puncte de vedere cu alte fapte politice asemănătoare, diferite, de pe alte meridiane sau din alte timpuri etc. Simplă abordare pragmatică a faptului politic, văzut ca un dat pur, nu are nici o virtute comprehensivă. Ceea-

ce lipsește presei noastre de opinie politică este competența politologică, orizontul teoretic. Presa noastră politică se desfășoară într-un vîd de cunoaștere: ea nu are legături cu istoria sau politologia comparată, cu științele sociale ale vînătorilor și nici chiar cu științele moderne. Se înțimplă însă că, atunci cînd autorul articoului de opinie să sărbătorească pregătire de specialitate în vînător din domeniile enumerate, el să nu folosească în articol expertiza domeniului său. Ci prejudecățile sau dogmele lui.

Orizontul de așteptare al acestei reviste a presei politice nu se află dincolo de accesul intelectului uman. Înainte de a ne ocupa, în numerele viitoare ale revistei, de presa autohtonă, de cei care își riscă opinile și reputația în spațiul public, să dăm un exemplu de abordare competentă, morală și responsabilă a politicii. Este vorba despre o publicație care apare de cealaltă parte a Atlanticului, iar din cînd în cînd, după o minuțioasă pregătire, abordează subiecte care ne privesc direct. Este vorba de revista americană *National Interest*. Ultima apariție a acestei publicații (Number 31, Spring 1993) este un număr special, intitulat *The Strange Death of Soviet Communism. An Autopsy*. Editorul-responsabil al acestui număr fabulos este analistul politic Charles Fairbanks, care nici măcar nu face parte din redacție sau din

Ultimul număr din *National Interest* răspunde la cîteva întrebări cruciale. Una dintre ele este un fel de „întrebare a sfîrșitului”: de ce a căzut comunismul (de tip sovietic)? Pentru căitorul din România, unde prăbușirea comunismului s-a produs în ultimul moment, pe neașteptate, ca o consecință a căderii lui dezastruoase a membrilor Tratatului de la Varșovia, explicația fenomenului este esențială pentru a înțelege ce s-a întîmplat atunci și ce se întimplă acum. Numai așa se poate scăpa de mitologizarea lui decembrie 1989. Presa românească este dominată de controverse privind una sau alta dintre variantele teoriei conspiraționiste. După cum observa Charles Fairbanks, în introducerea la numărul tematic pregătit de el, la prăbușirea comunismului sovietic au concursat o mulțime de factori, pe care nici politicienii (sovietici, americani sau de aiurea), nici savanții nu au reușit să-i pună împreună pentru a prevedea căderea comunismului. Nu este vorba însă de nici o conspirație, nici din partea liderilor P.C.U.S. sau K.G.B., nici din partea N.A.T.O., C.I.A. sau a președinților americanii. Este vorba de o criză structurală a sistemului comunist, care a afectat toate segmentele sale. Fiind vorba de un sistem totalitar, total, căderea comunismului a fost totală. Colaboratorii lui Charles Fairbanks se ocupă fiecare în parte de căte un factor sau

Sestanovich se întrebă „Did the West Undo the East?” și încercând să răspundă analizează Războiul Rece în lumina ultimelor sale consecințe — înfrângerea U.R.S.S. de către S.U.A., a Tratatului de la Varșovia de către N.A.T.O. Vladimir Konotorovich se ocupă în „The Economic Fallacy” de strategia economică de incompatibilitatea dintre revoluția tehnologică modernă, care se bazează pe circulația liberă a informației și pe inițiativa individuală nelimitată, și birocrația rutinieră a economiei socialiste planificate. Într-un studiu de o mare forță analitică, intitulat „The Nature of the Beast”, Charles Fairbanks analizează rolul jucat de o parte din elitele comuniste, o parte a nomenclaturii și poliției politice în subminarea și schimbarea sistemului comunist. În sfîrșit, Peter Reddaway, în „The Role of Popular Discontent”, se ocupă de rolul presiunii publicului, de rolul oponenților, dizidenților (acolo unde au existat și au influențat), al differențelor organizații, sindicate etc.

Cea de-a doua secțiune a numărului cuprinde o analiză a sovietologiei occidentale și a neputinței acesteia de a prevedea colapsul comunismului. Studiile lui Richard Pipes, Robert Conquest, Martin Malia, William Odom etc. nu se referă doar la responsabilitatea morală a acelor savanți occidentali ale căror teze despre legitimitatea politică a comunismului au inițiat căderea acestui abominabil regim politic pentru decenii, dar și la faptul că eșecul modelelor explicative privind căderea comunismului a fost mai mult deat eșecul unor savanți. A fost eșecul științelor sociale, a paradigmelor, conceptelor, metodelor acestora.

Din cîte de-a treia secțiune, am reînținut eșecul lui Saul Bellow despre fascinația pe care comunismul a exercitat-o vreme de decenii asupra scriitorilor și intelectualilor occidentali. Este tulburător să vezi că autorii acestia, care și-au susținut de mulți ani ideile, se bucură abia acum de un deplin credit intelectual, acum cînd comunismul a căzut, iar lumea îl crede în sfîrșit pentru expertiza lor. Citindu-i, îți dai seama că de puternică a fost în lumea intelectuală și politică occidentală influența adversarilor ideologici ai celor ce semnează aici. A fost vorba de o veritabilă „culoană a cincea” a comunismului internațional, care reușise să exercite o adevarată inhibiție asupra politicienilor occidentali. Si îți mai dai seama de un lucru: că, izolați sub Ceaușescu, noi n-am știut prea multe nici măcar despre sistemul global al comunismului, despre natura alianțelor politice dintre liderii țărilor sociale, despre natura interdependențelor care înțineau împreună sistemul, interdependențe a căror slăbire a facilitat și căderea comunismului european. Sunt multe lucruri pe care occidentalii (unii dintre ei) le știu mai bine despre noi decât noi însine. Si nu cred că avem ceva de pierdut dacă măcar acum îl cîsim și învățăm de la ei. Ceva despre noi însine.

board-ul lui *National Interest*, dar la serviciile căruia prestigioasa publicație a apelat datorită competenței sale recunoscute (anunțăm cători noștri că revista *Sfera Politică* va publica un interviu extensiv cu Charles Fairbanks, precum și cu un alt colaborator al acestui număr special, un analist politic de aceeași calitate, dar ceva mai cunoscut în lume, Francis Fukuyama).

grup de factori. În „Modernizing Imperative”, Francis Fukuyama, după ce pune la îndoială validitatea modelului totalitar în explicarea căderii comunismului, pune accentul pe germanii societății civile, precum și pe modernizarea socială și intelectuală pe termen lung. În „Fortune and Fate”, Myron Rush se ocupă de rolul important jucat de Gorbaciov. Într-un articol extrem de subtil, Stephen

José Ortega y Gasset

SCHIMBARE ȘI CRIZĂ

Filosof, eseist, universitar și publicist spaniol, José Ortega y Gasset a văzut lumina zilei la Madrid, în 1883, într-o familie cultivată, aparținând burgheziei mijlocii. După frecventarea colegiului iezuit Miraflores del Paolo (Bilbao), și a celui din Deusto (Bilbao), Ortega y Gasset își continuă studiile urmărind cursurile Facultății de Filosofie și Litere din Madrid. În 1904 își susține doctoratul în filosofie, după care, pentru a-și desăvârși pregătirea, ia calea universităților din Leipzig, Berlin și Marburg (1905—1907). Se reîntoarce la Madrid în 1909, fiind numit, în anul următor, profesor de metafizică la Universitate. Este perioada când, pe lângă activitatea de la catedră și prelegerile pe care le susține la o serie de universități argintiene (în 1918 și 1928—29), Ortega y Gasset desfășoară o bogată activitate publicistică: colaborator la „El Sol”, redactor la „El Imparcial” și „La Vida Nueva”, fondator al revistei „España” (1915) și al colecției „Biblioteca ideilor secolului XX” (continuată ulterior de fiul său José Ortega y Spottorno), Ortega y Gasset a rămas în constanță intelectualității spaniole — și europene în egală măsură — înai ales ca fondator a cea ce a fost, începând din 1923, „Revista de Occidente”; dublată de o editură, aceasta s-a constituit într-o adevarată îndrumătoare a vieții culturale spaniole pe linia dialogului cu Europa. După proclamarea republicii, se angajează plenar în politică, devenind conducătorul grupului de intelectuali auto-intitulați în serviciul republicii și deputat în Cortes-uri (1931—

[...] Ideea pe care aș dori să o dezvolt este că ceea ce numim Renaștere este o mare criză istorică. Criza istorică este aici un concept, sau mai bine spus o categorie a istoriei, și deci o formă fundamentală, care poate îngloba structura vieții omenești. Dar, concepțele care definesc această structură sunt numeroase, pentru că numeroase sunt și dimensiunile acesteia. Este necesar deci să precizăm căreia dintre dimensiuni i se raportează concret conceptul de criză. El se referă la ceea ce în viața umană înseamnă schimbare. Criza nu este decât schimbare istorică specifică. Care?

Dacă am recapitula ceea ce s-a spus în prelegerile precedente ne-am găsi în față a două forme de schimbare istorică fundamentală:

1. O schimbare care survine în lumea noastră.

2. O schimbare a lunii.

Aceasta din urmă, aș cum am văzut, se produce, în mod normal, la fiecare generație. Să ne întrebăm acum în ce constă specificul acelei schimbări a lunii pe care noi o numim criză istorică. Anticipez înălțată explicația mea, pentru a ști la ce să vă așteptai, și pentru a vă da seama de traiectoria gândirii mele. O criză istorică este o schimbare a lunii care diferă, prin natura ei, de schimbarea normală: normalul este ceea ce are înfățișarea unei lunii în vigoare în timpul unei generații, lume căreia îi urmează alta, puțin diferită: sistemului de convingeri de ieri îi se substituie un altul, cel de azi, dar printr-o evoluție continuă, fără salturi bruscă, ceea ce presupune că armătura principală a lunii rămâne în vigoare în tot timpul acestei schimbări, că ea rămâne asemănătoare cu sine însăși sau doar puțin modificată.

adevărul este că nu avem încă credințe noi și pozitive pentru a le substitui celor tradiționale. Cum acest sistem de convingeri sau această lume era planul ce-i permitea omului să-și crezi drumul printre lucruri cu o oarecare siguranță, iar după schimbare, acest plan îl lipsește, omul se simte din nou pierdut, deconcentrat, lipsit de orientare. El se vântură de colo până colo fără vreo logică și se agita când într-o parte, când într-alta: el simulează doar să fie convins. Tin să subliniez ceea ce vă voi spune. În epoci de criză, pozițiile nesincere sau de prefăcătorie sunt frecvente. Generații întregi se falsifică pe sine, vreau să spun că se pasionează fără sinceritate de stiluri artistice, de doctrine, de mișcări politice care umplu vidul lăsat de convingerile autentice. Apropiindu-se de patruzeci de ani, aceste generații se anihilăză, intrucât la această vîrstă nu mai putem trăi în minciună: trebuie să trăim în respectul adevarului.

Am spus într-una din primele mele prelegeri că ceea ce numim un om fără convinceri nu există în realitate: a trăi

1933). La izbucnirea războiului civil (1936), pleacă într-un lung exil ce va înscrie într-o etapele sale Franța, Olanda, Argentina și Portugalia. Revenit în țară abia după sfîrșitul celui de al doilea război mondial (1945), Ortega y Gasset întemeiază în 1948, în capitala spaniolă, *Instituto de humanidades*, ținând, totodată, o serie de prelegeri peste hotare (S.U.A., R.F.G. și Elveția). S-a stins din viață în orașul natal, în 1957.

Operele complete ale lui Ortega y Gasset, editate între 1946 și 1969, la Madrid, numără 11 volume. Din prodigioasa sa operă, amintim: volumele de eseuri reunite, începând din 1916, sub titlul generic de *Spectatorul*, *Dezumanizarea artei* (1925), *Răzvrârlirea masetor* (1929), *Misiunea universității* (1939), *În jurul lui Galilei* (1933), *Spre o filosofie a istoricii* (1941), *Idei și credințe* (1942), *Schema crizelor* (1942), *Idei pentru o istorie a filosofiei* (1942) și *Ce este filosofia* (1958, apărută postum).

Fragmentul de mai jos face parte din lucrarea „Schema crizelor” (1942)* (* *Idées et croyances*, Editions Stock, Paris, 1945.). Deși a văzut lumina tiparului acum mai bine de cinci decenii, el se dovedește a fi de o surprinzătoare actualitate. Pertinentele observații pe care Ortega y Gasset le face la adresa Renașterii văzută ca o *epocă de criză istorică*, vizcază, de fapt, *societatea în tranziție*. În analiza aproape spectrală a acestui tip istoric aparte de societate, cea românească de azi se regăsește prin multe din caracteristicile sale.

ce au trecut prin această lume a fost Socrate, or, el era convins că nu știa nimic. El bine, viața de criză constă în aceea că omul nu are decât convingeri negative. Această situație este cumplită. Convingerea negativă, faptul de a nu se simți stăpân pe ceea ce este important, împiedică omul să se decide asupra a ceea ce va face cu precizie, energie, incredere și entuziasm sincer: el nu poate insera viața sa în nimic, nici să ratașeze vreunui destin clar. Tot ceea ce face „gândul său” sau „să se decida” și execută fără convingere pozitivă, adică fără eficacitate, va fi o fantomă de acțiune, de sentiment, de gândire și de cuvânt, va fi *vita minima*, o existență vidată de ea însăși, inconsistentă și instabilă. Cum în fapt el nu este convins de nimic pozitiv, cum el nu este într-adevăr decis la nimic, cu o supremă ușurință omul — sau masele de oameni — trec de la alb la negru. În epoci de criză, nu putem să fi exactitate ce este în fond fiecare om, fiindcă de fapt acesta nu este nimic ferm: azi e una, mâine-i alta. Să ne imaginăm un om care, la șes, să

Or, acest om al crizei rămâne fără lume, abandonat din nou haosului purci circumstanțe, dezorientat lamentabil. O astfel de structură a vieții face loc unor modalități sentimentale diverse ca aspectul vieții însăși, aparținând însă toate uneia și același faune negative: un scepticism rece sau chiar angoasa de a se simți pierdut, disperarea, dedarea la acte eroice în aparență, care de fapt nu sunt decât acte disperate; sau, acel om va încredea furia, frenzia, un apetit de a se revanșa asupra viudului vieții sale, care-l va incita la a se folosi cu brutalitate, cu cinism, de ceea ce întâlnescă în trecerea sa prin viață: natura umană, luxul, puterea. Viața capătă un gust amar... și curând iată încolțind de gustul lui Petrarea, primul om al Renașterii.

Dar existența umană are orouă de vid. În jurul acestei stări efective de negare, de absență a convingerii, încoțesc semințele obșture ale noilor tendințe pozitive. Mai mult: fiindcă omul înțelege să credă în anumite lucruri, este necesar să deșteptă în sine o credință difuză în alte lucruri. Această nouă credință, o repet, deși imprecisă precum difuză lumină a dimineații, irumpe din timp în timp pe această suprafață negativă care este viața omului în stare de criză și îi procură acestuia bucurii subite, entuziasme instabile, care, prin contrast cu tonusul său obișnuit, îmbrăcă aspecte orgiastice. Aceste noi entuziasme încep în curând să se stabilizeze într-o din dimensiunile vieții, pe când cele vechi se perpetuează în umbra tristeții și resemnării. Este interesant de observat că, aproape

